MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA SAJA KAHEKÜMNE NELJAS NUMBER : DETSEMBER 2022

#124 : SÕLTUVUS

HIND 2€
9 772346 662013

JUHTKIRI

SÕLTUMISE KAITSEKS

Foto: Angelica Blaiock

Augustis vannutati ametisse Colombia esimene vasakpoolne president **Gustavo Petro**. Riigis, mille vara pärineb ajalooliselt fossiilkütustest, kohvist, kullast ja kokaiinist, on narkotöötsuse vastu võitlemine viinud ulatuslike veriste konfliktideni. Sellele on kulutatud miljardeid dollareid. Petro kuulutas septembris sõja narkootikumide vastu aga kategooriliseks läbikukkumiseks ja viitas plaanile kokaleht dekriminaliseerida.

Selleks et vähendada maapiirkondade sõltuvust kokataime kasvatamisest, on vaja karistamise asemel muid programme. Kokapõõsast ei kasvatata ainult raha pärast, oma rolli mängivad ka põllumajanduslikud küsimused. Kokataim talub hästi eri temperatuure ja altituude. Esimest korda saab vilja koristada juba seitse kuud pärast taimede istutamist. Ühelt põllult saab saaki kolm-neli korda aastas. Kohvitaimel läheb näiteks neli aastat, et viljad üldse kasvama hakkaksid. Samuti on see kliima suhtes tundlikum ja marjad valmivad ainult kaks korda aastas. Kui vaadata otsa sellistele andmetele, siis ei tundugi 120 000 perekonna otsus kokapõõsad kasvama panna enam nii müstiline.

Mõni võib selle peale silmi pööritada. Kas ma kaitsen praegu tõesti otsust ananassi või kohvi asemel psühhotroopset, sõltuvust tekitavat ja potentsiaalselt surmavat ainet sisaldavat taime kasvatada?

Sõltuvushäire, tarbigu inimene siis kokteile või kokaiini, kujuneb välja aga vähem kui 30% aine kasutajatest. Nagu toonitab selles numbris ka sõltuvuspsühholoog **Lauri Pihkva**, ei kaasne enamikul sellega suuri isiklikke ega tervisega seotud probleeme. Sellegipoolest ei ole meie narkopoliitika loodud selle enamiku jaoks. Columbia ülikooli neuropsühholoog **dr Carl L. Hart**, kes on uurinud üle 20 aasta narkootikumide ja sõltuvuse toimemehhanisme, kirjutab oma raamatus „Drug Use for Grown-Ups", et kui enamiku praegu illegaalsete ainete negatiivseid mõjusid on uuritud suure pühendumisega, siis sama metodoloogiliselt ei ole uuritud nende hüvesid. Hart omistab need lüngad võltsvagale narkopaanikale ja ütleb otse välja, et kui vastutustundlik, täie tervise juures ja oma kohustustega hakkama saav inimene vahel sobilikes tingimustes heroiini tarbib, ei peaks valitsus tema meelest sellesse sekkuma.

Seda Müürilehe numbrit lugedes võib seega meeles pidada, et problemaatilise sõltuvuskäitumise tagant leiame enamasti mõne teise hingehäda või ühiskondliku mure. Jääme sõltuvusse igaõhtustest õlledest või tööleminekule eelnevast *joint*'ist, aga lõpuks vajame ikka esiteks turvatunnet, kuuluvust, tunnustust, ja kui need on tagatud, siis ka võimalusi enda arendamiseks. Me sõltume üksteisest sõna otseses mõttes – ja ma ei pea silmas kaassõltuvust, mille teeb lk 6 puust ja punaseks psühholoog **Kätlin Konstabel**. Ei, ma mõtlen neid tuhandeid sidemeid inimeste vahel, mille kaudu saame kinnitust iseenda õigusele olemas olla, pakkudes ja võttes vastu tuge.

Individualistlik ühiskond kasvatab meid sõltumatuteks üksiktoimijateks. Mis võiks olla selle vastand? Vastastikuses sõltuvuses kollektiivtoimijad? Inimesed ja kogukonnad, kes otsivad tuge iseenda vajaduste rahuldamiseks ja pakuvad seda samas ka teistele? Suhted ja suhtevõrgustikud, kuhu panustame rõõmuga ja ilma tagasi hoidmata? Üksköik mis vormi see võtab, rippumatus on illusioon, mille alustuseks mikroskaalal purustamine väärib kaalumist.

Nagu **Maia Tammjärv** enne intervjuud Lauri Pihkvaga, tegin minagi ära alkoholitarbimise testi AUDIT ja sain punktisummaks 10 – kahjulik tarvitamine. Olles peadpidi sõltuvusest rääkivates raamatutes, iseenda biograafias ja alkoholikultuuri kriitikas, jääb minuga pärast laupäeva ööd peavalu asemel hoopis süümekaid täis kripeldus, küsimus joomise vajalikkusest ja soov, et keegi ütleks mulle kindlalt: „Sa ei ole sõltlane! Sul oli sünnipäev! Sa tähistasid loomingulisi võite!" Kas omistada süümekad neuroosidele või kuulata neid ja alustada jälle pikemat alkoholivaba perioodi? Täna otsustan viimase kasuks.

Kahjude vähendamine on tõusmas globaalse narkopoliitika võtmeks. Selle tähendust Eesti kontekstis tutvustab meile **Aljona Kurbatova**, kes on ka ise meie otsuste kujundamises osalenud. **Rasmus Sinivee** seab aga küsimuse alla levinud arusaamad digisõltuvusest. Praktiliseks tarbimiseks pakub Müürilehe tervisetoimetus kuute tööriista sõltuvusest paranemiseks. Aastalõpu kroonjuveel on aga iga-aastane nüüdiskultuuri kokkuvõte – assortii 2022. aasta minidraamadest, märkimisväärsetest momentidest ja esile tõusnud küsimustest.

Kui Colombia juurde tagasi tulla, siis Petro plaanib toetada kokataimede asemel näiteks austerservikute, salat-euterpepalmide ja marihuaanataimede kasvatamist. Kui sealne kongress veel rekreatiivse kanepikasutuse legaliseerib (mis on tõenäoline), siis võib plaanil täitsa jumet olla. Tasub märkida, et koka kasvatamist ei taheta pidurdada mitte murest gringode tervise pärast, vaid eesmärgiga vähendada illegaalsest narkokaubandusest tekkinud vägivalda ja toetada maakogukondade võimekust stabiilselt eluga hakkama saada. Terviklik, mittedemoniseeriv ja ambitsioonikas lähenemine – seda suitsetaks isegi!

Sanna Kartau, kultuuritoimetaja

Esikaas:
Maria Dimancea

Maria Dimancea on vabakutseline illustraator ja animaator, keda huvitab inimkeha ja selle kujutamine. Ta elab koos oma koeraga Bukarestis.

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode
4041 0820

TOIMETUS

Aleksander Tsapov	peatoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Sanna Kartau	kultuuritoimetaja	sanna@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Maris Tammer, Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid: Janis Kokk, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, KAISA LING, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

SÕLTUVUS

MAJANDUS
Riiklikust laenusõltuvusest – *Ringa Raudla* [5]

PUUST JA PUNASEKS
Kaassõltuvus – *Kätlin Konstabel* [6]

PERSOON
Intervjuu Lauri Pihkvaga – *Maia Tammjärv* [7–10]

SOTSIAALIA
Kuus tööriista sõltlasele – *Müürilehe tervisetoimetus* [12–13]
Narkopoliitikast – *Aljona Kurbatova* [14]

KÜBERILM
Digisõltuvusest – *Rasmus Sinivee* [15]

VISUAALKULTUUR
Heroin chic – Sanna Kartau [16]

KIRJANDUS
Piret Põldveri „Hoost" – *Valner Valme* [19]
Kiirkohting: Piret Põldver [20]

PÄEVAKAJA

ARVAMUS
Pätsi peast – *Hent Kalmo* [21]

KESKKOND

ARVAMUS
Kliimareparatsioonidest – *Susanna Veevo* [23]

AKTIVISM
Aktivisti ankeet: Kaia Konsap [24]
Roheline päevaraamat – *Maris Pedaja* [24]

KULTUUR

KUNST
Manifesta 14 – *Liisbeth Horn* [26-27]

ETENDUSKUNST
Reportaaž festivalilt Baltic Circle – *Sanna Kartau* [28–29]

AASTA KOKKUVÕTE
Aasta 2022 nüüdiskultuuris [30–32]

SKEENE
Uus eesti biit: Nikolajev [33]
Tõukejõud: Indrek Migur [33]

MUUSIKA
Muusikud muusikakriitikast [34–35]

ELUKESKKOND
Kogukonnaaiandusest – *Laura Linsi* ja *Roland Reemaa* [36–37]

LUULE

EMMA LOTTA LÕHMUS

Emma Lotta Lõhmus õpib midagi Tartus ja on just nii palju, nagu on.

nii ilus, et saab laguneda,
muutuda vanapaberiks, liivaks,
vajuda maasse, adrusse, mutta,
vormieitusesse.
minna vaikselt ära, minna luhta.

oo, dekadents…

ilus on selsamal laguneval maal
korjustes ja kõdus trampida,
hetk enne äraminekut peatuda,
korkida lahti käärinud vein
ja lõpetada suure faking pauguga.

**

viskan selle koleda laudlina ära tõmban
tolmuimejaga vaiba puhtaks riputan
aknalingi külge lavendlikotikese ostan
lauale värsked nartsissid teen
paberile ilusa rööpjoondusega nimekirja
põhjustest miks end täna hästi tunnen viin
taara ära aga roosa džinni pudelil
pole märki peal
viskan selle vastu asfalti kildudeks
ja mis nüüd saab ja mis nüüd saab

**

ähmase une tagasitulek keskpäevas,
raagus põllud helendavad ja ootamatult
on õhus nii palju andestust.
keeleküsimused, armastus Valga vanaisa supiauruses köögis,
peenikeste kasetüvede valulävi,
need löövad mu rinnakorvist killu välja.
sillad, jää, kergesti pragunev huul –
see on vaikus sinuga novembris.

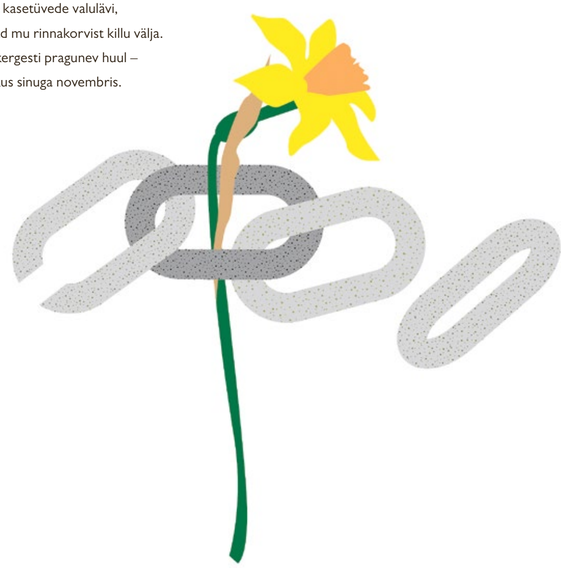

Illustratsioon: Ann Pajuväli

KADUVIK

SÜNNIPÄEVAÕNNITLUSED FACEBOOKIS

Tuntud reklaamikeskkond on ka populaarseim sünnipäevade haldamise platvorm, mis tuletab õigel ajal meelde, et mõnel su 1254 sõbrast on täna oluline tähtpäev. Küll on siis mugav kulutada oma näpukestega täpselt neli sekundit, et tippida klaviatuuril näiteks „PÕ!", „Õnne!" või „Õnnitlused!". Kuid nii nagu meenutab ehitusjärgus kalmistut va suur keskkond ise, meenutavad üha nukramat kambrikest ka FB loodud eraldi sünnipäevaseinad, mis on täidetud üha väheneva hulga umbisikuliste soovidega. Kui ikka üldse ei viitsi postkaarti või e-kirja saata ja ka vestlusakna avamine või helistamine käib üle jõu, siis oleks ehk parem õnnitlemisest üldse loobuda. Meelespidamisega võiks käia kaasas ka väike lugupidamine ja selleks võiks võtta aega, mida linnuke-kirjas-õnnitlusrobotina toimetamine kindlasti ei tähenda. „R.I.P!"

AJAJOON: VEIPIMINE

1930
USAs antakse patent Joseph Robinsoni ideele, mida võib pidada esimeseks dokumenteeritud viiteks e-sigaretile.

1965
Herbert A. Gilbert loob e-sigareti prototüübi, mis ei sisalda nikotiini, ent sel on maitse ja sellest tuleb puhumisel auru.

1979
Testitakse Phil Ray ja Norman Jacobsoni e-sigaretti, mis näeb välja nagu tavaline suits ja mille filter on immutatud nikotiiniga. Katse käigus võetakse kasutusele sõna „vape".

2003
Hiina farmatseut Hon Lik loob e-sigareti, mida saadab esimest korda ka müügiedu. Liki motiveeris seadet leiutama tema kopsuvähki surnud isa.

2006
E-sigaretid jõuavad Euroopa ja USA turule.

2008
WHO teatab, et ei toeta e-sigarettide kasutamist nikotiinisõltuvusest vabanemiseks.

2011
E-sigarettide kasutajate hulk ulatub seitsme miljonini.

2016
Leonardo DiCaprio võidab filminäitlejate gildi auhindadel parima meesnäitleja tiitli, kuid saab internetilt ja arstidelt peapesu, kuna söandas peolauas e-sigareti ette panna.

2021
Üle 40 riigi on hakanud e-sigarettide kättesaadavust reguleerima ja nende müüki piirama.

2021
E-sigarettide kasutajate hulk ulatub 68–80 miljonini.

2022
Töö- ja terviseminister Peep Peterson kaalub ühekordsete e-sigarettide keelustamist Eestis.

KÜMME KÜSIMUST AASTAVAHETUSE TÄHISTAMISEKS

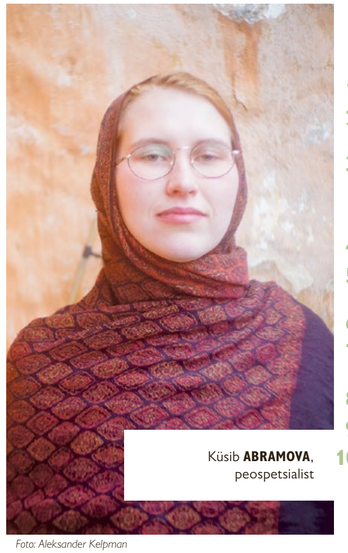

Küsib **ABRAMOVA**, peospetsialist

Foto: Aleksander Kelpman

1. Kas pead 2. jaanuaril tööl olema?
2. Kui pead, siis kas tegelikult on vahet, mis olekus sa 2. jaanuaril tööle ilmud?
3. Kus oleks suurem FOMO: kas kuskil klaustrofoobses maalilises Ladina-Eestis või *techno honky-tonk*'is, kus sa niigi igal nädalavahetusel hallitamas käid??
4. Kui palju sul arvel raha on?
5. Kas tänapäeval on tõesti endiselt normaalne Sovetskojet juua?
6. Kes on Ded Moroz ja Snegurotška?
7. Mitmest eelmisest uusaastalubadusest sa kinni pidasid?
8. Kui rihmaks sa end tõmmata soovid?
9. Mida teevad sõbrad?
10. Miks mitte lihtsalt ilutulestiku saatel magama minna?

@MUURILEHT KÜSIB

MIDA SA JÕULUDEKS TAHAKSID?

- Maailmarahu, ja ilma naljata seekord
- Tahaks koju minna
- Fanta pudelit
- Sokke
- Soendusega jalavanni
- Massaaži
- Rahu Ukrainas
- Ravimisoodustust Elvansele, sest kellel on maksta 120 € kuus lihtsalt funktsioneerimiseks?!
- elule mõtet
- Tervist ja raha
- Seepi

KAS VÕLG ON ALATI VÕÕRA OMA?

ARVAMUS

Aastakümneid on riigivõla võtmise eest hoiatatud. Kas 4% intressid ongi nüüd õpetuseks neile, kes otsustasid viimaks sellest dogmast üle astuda?

Ringa Raudla

Kuigi Eesti poliitilises diskussioonis on olnud kombeks võrrelda riigieelarvet koduse majapidamise eelarvega, on see majandusteaduslikust vaatest liiga piiratud arusaam eelarvedefitsiidist ja riigivõlast. Riigi võlavõimekuse hindamiseks tuleks vaadata järgmisi aspekte, mis eristavad riigi eelarvelist toimetamist leibkonna omast.

Esiteks, kas riik kontrollib valuutat, milles ta on laenu võtnud? Kui jah, siis põhimõtteliselt on võimalik võtta lõpmatult laenu. Näiteks Jaapani riigivõlg on ligi 260% SKPst, aga keegi ei ahasta meedias Jaapani kohese pankroti pärast – just seetõttu, et Jaapan on võtnud laenu suuresti oma valuutas ja ühtlasi enda kodanikelt. Ka USA laenuvõimekus on kõrge just seetõttu, et laenu võetakse dollarites ja dollar on lisaks maailma peamine reservvaluuta, mis tagab nõudluse dollari järele maailmaturgudel. Kui riik kontrollib valuutat, milles ta on laenu võtnud, on alati võimalik raha „juurde trükkida" ja nii laen tagasi maksta. Peamise piiri seab siinkohal see, kui suurt inflatsiooni on võimalik sellise rahatrükiga aktsepteerida, ilma et see hakkaks majandust kahjustama. Eesti, nagu ka teised eurotsooni riigid, ei kontrolli otse valuutat, milles on laenu võetud, ja seetõttu võib võetud laenude tagasimaksmine olla keerukam.

Teiseks, milline on rahapoliitiline keskkond, kus riik toimetab? Kas riigi võlakirjasid ostab ka keskpank või mitte? Kui keskpank tagab võlakirjade ostmise, siis on laenu võtmine lihtsam ja intressid madalamad. Kui traditsiooniliste rahapoliitika põhimõtete järgi ei peaks keskpank riigi võlakirjasid ostma, et tagada rahapoliitika sõltumatus eelarvepoliitikast, siis Euroopas on viimase kümne aasta jooksul kasutatud nn mittekonventsionaalset rahapoliitikat. Selline „kvantitatiivne lõdvendamine" võimaldas Euroopa Liidu riikidel võtta koroonakriisi ajal aastatel 2020 ja 2021 laenu äärmiselt soodsate intressidega. Kuigi majanduslik olukord oli väga ebakindel, mis oleks muidu intresse tõstnud, tagas see, et Euroopa Keskpank ostis sekundaarsetel turgudel riikide võlakirju, võlakirjade järele piisava nõudluse ja seega ka madalad intressid. Eesti puhul oli see näiteks 0,125%, mis on umbes sada korda väiksem, kui laenuintress oleks olnud 2009. aasta majanduskriisi ajal. Kuna 2022. aastal on rahapoliitikat eurotsoonis kõrge inflatsiooni tõttu märgatavalt karmistatud, varade kokkuostmise programmi piiratud ja keskpanga intresse tõstetud, erineb laenukeskkond fundamentaalselt sellest, mis valitses vaid aasta-paar tagasi.

Kolmandaks, millised on riigi majanduslikud väljavaated ning kas tuleviku maksutulud on piisavad laenu intressikulude katmiseks ja laenu tagasimaksmiseks? Kui võetud laenuraha investeeritakse nii, et see suurendab tulevikus majanduskasvu potentsiaali, siis on võimalik ka suure olemasoleva laenukoormuse juures laenu võtta. Kui finantsturud ei pea seda aga reaalseks, muutuvad nad närviliseks ja laenu on raskem saada. Näiteks **Liz Trussi** 2022. aasta eelarvepakett vähendas jõukate maksumäärasid ja kuna finantsturud ei uskunud enam vananenud, **Margaret Thatcheri** laadi allatilkuva majanduse (*trickle down economics*) narratiivi (mille järgi peaks selline lähenemine viima tulevikus suurema maksutuluni), reageeriti sellele nii ärevalt, et ilma Inglise keskpanga sekkumiseta oleks Suurbritannia tõsisesse majanduskriisi sattunud. Majanduse väljavaadete nõrgenemine Ukraina sõja tekitatud kasvava geopoliitilise ebakindluse tingimustes on kindlasti ka põhjus, miks Eesti riik pidi maksma 2022. aasta sügisel emiteeritud võlakirjade eest 4% intressimäära, mis on kaks korda suurem kui näiteks Saksamaal.

Neljandaks, milline on riigis erasektori võlakoormus? Kui erasektori võlakoormus on väga suur, siis see tõstab riski, et riigil on vaja pangandus päästa, kuna majapidamised ja ettevõtted ei suuda enam laenu tagasi maksta, ja seega võib riigi laenutase hüppeliselt tõusta. Näiteks Iirimaa pidi aastal 2011 oma panganduse päästma ja tollane eelarvepuudujääk oli seal 32% SKPst, mis on kümme korda rohkem, kui Maastrichti reeglid aastase eelarvedefitsiidi puhul ette kirjutavad.

Eesti riigi laenutase (suhe SKPga) on endiselt Euroopa Liidu kõige madalam – ka pärast kõiki koroonaajal ja ka 2022. aasta sügisel emiteeritud laene.

Kui investeerime võetud laenu Eestis nii, et see suurendab pikemas perspektiivis majanduskasvu potentsiaali, siis võib ka 4% intressiga laenu võtmine olla õigustatud.

LAENUDOGMADE MURDMINE

Kuidas hinnata kõige selle valguses Eesti laenupoliitikat? Taasiseseisvumise järel oli kahe aastakümne jooksul kõigi Eesti valitsuste peamine printsiip, et laenu kas ei võeta või kui võetakse, siis väga piiratult. Ühelt poolt inspireeris sellist lähenemist põhimõte, et võlg on võõra oma, ja just iseseisvaks saanud riik ei tahtnud uuesti kellestki rahaliselt sõltuvusse sattuda. Teisalt piiras laenu võtmist ka Eestile valitud makromajanduslik arhitektuur, kus valuutakomitee süsteem seadis fiskaalpoliitikale üsna ranged piirid. Kolmandaks oleks laenamisega kaasnenud sageli kõrged intressid ja taheti vältida sellist koormust riigieelarvele.

Pärast eurotsooniga liitumist ja Euroopa Keskpanga uue, „mittekonventsionaalse" lõdvema rahapoliitika kontekstis alates aastatest 2011–2012 muutus aga laenamiskeskkond Eesti jaoks fundamentaalselt. Laenu oleks saanud võtta tunduvalt kergemini ja odavamalt kui enne. Siiski hoiti Eesti laenupoliitikas suuresti pigem konservatiivset joont. Oluline murrang saabus koroonakriisi ajal, kui riigivõla ja SKP suhe kasvas 8,5% protsendilt (2019) 18,5% protsendini (2020). Selline hüpe näib ehk dramaatiline, aga kui koroonapiirangute majanduslike mõjude pehmendamiseks poleks laenu võetud, oleks see toonud kindlasti kaasa majanduse väga suure languse ja ka tulevikuväljavaadete halvenemise. Arvestades, et laenuintressid olid aastal 2020 Eesti jaoks äärmiselt madalad (ja horisondil ei paistnud laenuintresside kasvu negatiivsete reaalintresside taustal), võiks laenukoormuse kasvatamist selles kontekstis mõistlikuks pidada.

KAS EESTIL ON OHT SATTUDA LAENUSÕLTUVUSSE?

Aastal 2022 seisab Eesti riik laenupoliitilistes valikutes silmitsi hoopis teistsuguse olukorraga. Ühelt poolt on Eesti riigi laenutase (suhe SKPga) endiselt Euroopa Liidu kõige madalam – ka pärast kõiki koroonaajal ja ka 2022. aasta sügisel emiteeritud laene. Aastaks 2023 ennustatav laenukoormuse tase jääb alla 20% SKPst, mis jääb ikka alla „teisel kohal" olevale Luksemburgile, kus see on u 25% SKPst. Näiteks nii Lätis kui ka Leedus on riigivõla tase üle 40% SKPst. Euroopa Liidu praegu kehtivate fiskaalreeglite järgi peetakse problemaatiliseks võlatasemeks 60% SKPst, kuigi paljud Lääne-Euroopa riigid tegelikult ületavad seda taset ja eurotsooni keskmine oli aastal 2021 95% SKPst. Kõikide nende numbrite valguses ei paista Eesti laenupoliitika ehk nii dramaatiline, kui võiks meediadiskussioonide taustal arvata.

Samas tuleb vaadata näkku olukorrale, kus laenuintresside tase, millega Eesti valitsus saab laenu võtta, on tõesti dramaatiliselt kasvanud ja võrreldes koroonaajaga tuleb maksta võlakirjade eest lausa 32 korda suuremat intressi. Kui koroonaajal võetud laenud ei tekitanud riigieelarvele märgatavat intressikoormust, siis 4% intressiga laenu puhul on see juba tuntav. Siin aga kerkib üles küsimus: milleks võetud laenu kasutatakse? Isegi konservatiivsemad majandusteadlased on nõus väitega, et laen on mõttekas, kui see investeeritakse nii, et see pakub suuremat tootlust kui makstav intress. Kui investeerime võetud laenu Eestis nii, et see suurendab pikemas perspektiivis majanduskasvu potentsiaali, siis võib ka 4% intressiga laenu võtmine olla õigustatud. Seega peaks praeguses kontekstis püüdma võimalikult põhjalikult ja süstemaatiliselt hinnata, millele ikkagi võetud laenu kulutatakse ja kas see investeering annab meile tulevikus piisavalt tagasi. Siinkohal ei peaks käsitlema investeeringuna üksnes raha paigutamist taristusse, vaid ka inimestesse, haridusse, innovatsiooni ja rohepöördesse.

Ringa Raudla on fiskaalse valitsemise professor Tallinna Tehnikaülikooli Ragnar Nurkse instituudis.

KAASSÕLTUVUS

/ k`aas+s`õltuvus /

Kirjutas **Kätlin Konstabel**
Illustreeris **Vahram Muradyan**

Kiirem kui EKI, ammendavam kui Vikipeedia – Müürilehe veerg „Puust ja punaseks" selgitab sõnu, mõisteid ja olukordi, millest räägitakse palju, aga mille päritolu ja tähendust suudavad vähesed lõpuni aduda. Seekord uurime, millist ohtu kujutab endast kaassõltuvus.

Ta on nii hooliv, nii ennastohverdav. Ta mõtleb ainult teistele, endale alati viimasena. Kogu ta hingejõud kulub suhte hoidmisele ja kallima heaolule. Kui kellelgi tekkis seda kirjeldust lugedes tunne, et jah, selline ma tahaksin olla või vähemalt sooviksin, et minust mõeldaks nii, siis see on probleem.

Kaassõltuvus on nähtus, millest hakati psühholoogias rääkima umbes 50 aastat tagasi seoses alkoholi liigtarvitajate lähedastega, viidates sellele, et sõltuvus on süsteemne ja põlvkondadeülene probleem, mitte lihtsalt ühe inimese häiritud käitumine. Ehkki kaassõltuvust pole määratletud eraldi psüühikahäirena, on tegu õpitud käitumisega, mille puhul üks inimene hoolib ja muretseb teise pärast nii palju, et ta soodustab sellega probleemkäitumise püsimist. Enamasti mõeldakse kaassõltlaste all just partnereid suhtes. Ometi ei piirdu sõltuvusest mõjutatute ring sugugi nendega – perepsühholoogias on pööratud palju tähelepanu sellele, kuidas sõltlase peres satuvad lapsed kindlatesse rollidesse ja kuidas sõltuvus peres „toodab" lastest kaassõltlasi, kellel on täiskasvanuna haavatav psüühika ja keeruline olla hästi funktsioneerivates ja rahuldust pakkuvates inimsuhetes. Kaassõltlaste hulka kuulub ka suguselts, kes üritab probleemi varjata ja pisendada või innustab elukaaslast kaassõltlaseks jääma, ning sõbrad-kolleegid, kes püüavad probleemi ees silmi kinni pigistada või jamasid kinni mätsida.

Praeguseks räägitakse kaassõltuvusest aga laiemalt kui pelgalt koos teiste sõltuvustega eksisteerivast nähtusest. Seda võib esineda vägivaldsesse suhtesse kinni jäänud inimestel ning kroonilisemate psüühika- ja terviseprobleemidega inimeste lähedastel. Kui ühest sõltuvussuhtest vabanedes satutakse teise ja nii korduvalt või oma hoolitsuse ja klammerdumisega kiputakse liiale minema ka inimeste puhul, kes seda tegelikult ei vajagi (töökas elukaaslane, iseseisvuda üritav passialiseks saanud laps), siis võib rääkida juba kontekstiülesest isiksuse eripärast. Kaassõltuvuse asemel kasutatakse sellisel juhul üha sagedamini väljendit „suhtesõltuvus" – inimene püsib suhetes, mis on talle ilmselgelt kahjulikud, ja suhet hoida püüdva käitumisega teeb ta tegelikult endale ja ka partnerile kahju.

Kätlin Konstabel on psühholoog, pere- ja paariterapeut.

MÄRTRIROLLI VISKUMINE

Kuna „kaassõltuvus" on populaarne termin, siis on oht, et selleks tembeldatakse igasugune hoolivus ja arvatakse, et suhte tähtsaks pidamine on üldse kurjast. Tegelikult on määrav püsiv mõtte- ja käitumismuster. Kogu fookus on teisel inimesel: mida ta teeb, kuhu ja kuidas astub, kas temaga on kõik korras? Kui kaaslasega ei ole asjad hästi – ja kaassõltlase radari jaoks tundub tihti nii –, siis nähakse ennast sellena, kes peab probleemid ära lahendama, olgu siis tegu viinapudelite peitmise või partneri ülemustele valetamisega, et too on jälle gripis või hoopis laps jäi haigeks. Tööhoolikust kaasa puhul üritab kaassõltlane võtta endale sekretäri või konsultandi rolli ka siis, kui teine ütleb, et seda pole vaja. Vahel tunnistab kaassõltlane, et teisel on probleem, vahel aga kuulevad lähikondsed juttu, et probleemi pole, kuid igaks juhuks hoian ikkagi silma peal. Seega on kaassõltuvuse puhul põimunud kõigi suhte poolte jaoks häirival moel omavahel hoolivus ja totaalne kontroll.

Otsest konflikti kaaslasega sageli välditakse, küll aga kasutatakse rohkelt kaudseid viise, et rõhutada enda hoolivust ja tähtsust. Isegi kui tegu pole vägivaldse suhtega ja teine vahel lausa palub otsesõnu natuke vähem muretseda, näeb kaassõltlane ennast märtrirollis. Mis sinust küll saaks, kui ma sinu eest ei hoolitseks? Su tervis ei peaks muidu vastu, karjäär laguneks koost, sa ei saa ilma minuta hakkama, keegi teine ei peaks sinu kõrval lihtsalt vastu. Need fraasid ei viita enam hoolivusele, vaid meeleheitlikule püüdele suhet hoida.

Ehkki kaassõltlane loodab saada hoolitsedes tunnustust ja kiitust, on tema enda muud vajadused tähelepanuta, samuti puudub tal side oma emotsioonidega. Aga emotsioone, millega peaks kontaktis olema, jagub. Südamepõhjas pakitseb sageli häbi kaaslase käitumise pärast. Samuti viha ja põlgus – nii kaaslase vastu, et kuidas too on nii hoolimatu ega saa endaga ise hakkama, kui ka enda vastu, et sellises suhtes püsitakse. Ja kuskil on alati ka süütunne, kui enda meelest pole ikka tehtud teise heaks piisavalt, probleemid ei leevene, keegi pole rahul. Siis pingutatakse rohkem, hoolitsetakse ja kontrollitakse enam. Meeleoluhäired pole kaassõltlaste puhul haruldased, aga nad võivad ka ise sõltuvustega kimpu jääda – probleemi süvenedes vajatakse emotsioonide tuimestamiseks ja tähelepanu kõrvalejuhtimiseks üha rohkem abivahendeid.

LAPSEPÕLVEKOGEMUSTE ÜMBERMÕTESTAMINE

Taolise isiksuse juured on lapsepõlves. Vanemate ülesanne on pakkuda lapsele samal ajal nii hoolivust ja aktsepteerimist kui ka julgustada iseseisvumist. Kaassõltuva isiksuse puhul on kodus kas ühe või teisega väga liiale mindud.

Üks variant on see, kui laps on jäetud psühholoogilises plaanis iseenese hooleks. Kodus on esinenud kas füüsilist, emotsionaalset või seksuaalset väärkohtlemist või vanemate tähelepanu on püsinud rohkem nende enda vajadustel. Põhjuseid on mitmeid – alates tööle keskendumisest kuni kroonilisevõitu vaimse või füüsilise tervise häireteni. Need lapsed saavad tihti teistelt kiita – nad on pidanud vara täiskasvanuks saama, nad tunduvad nii tublid. Laps, keda nii kiidetakse, on aga segaduses. Ühelt poolt saab ta kiitusega sisendi, et ta käitub õigesti, teisalt aga saavad paljud natuke suuremad lapsed aru, et kodus on lapse ja vanema rollid nukral moel vahetusse läinud. Lapselt eeldatakse, et ta vastutab emaisa emotsionaalse heaolu eest. Vanemad kasutavad sellist last ka oma usaldusisikuna – arutavad temaga oma suhteprobleeme, rahaasju või küsivad nõu karjääri puudutavas. Kui lapse psüühika kogu selle koorma all vangub, võivad välja kujuneda ka meeleoluhäired. Sellisel juhul seisab vanematel ees väljakutse, kuidas rollid uuesti paika saada ja pakkuda lapsele adekvaatset emotsionaalset tuge.

Kaassõltuv isiksus võib kujuneda ka kodus, kus ollakse liialt kaitsvad ja ülehoolitsevad. Kõik raskused püütakse lapse eest kõrvaldada, tal ei lasta kogeda ühtegi ebameeldivat olukorda. Ehkki see situatsioon erineb esmapilgul eespool kirjeldatud variandist, on sarnasusi küll. Juhul kui lapse eest püütakse kõik ära otsustada, on lapse autonoomia ohus – pealtnäha lapse huvidele keskendunud peres võib laps tunda end vanemate „projektina". Kui ei lasta ise vigu teha, ei teki ka keeruliste olukordade lahendamisega kaasnevat usku endasse.

Psühhoteraapias – ilma selleta on kaassõltuvusest raske välja murda – algabki kõik sellest, et inimene vaatab otsa oma lapsepõlvekogemusele ja jõuab arusaamisele, et lapsepõlves toime tulla aidanud käitumisviisid olid toonases olukorras loogilised, aga praegu need enam ei tööta. Mis on see, mida ma ise vajan ja tunnen, kus on minu ja kus teise inimese piirid, kuidas saada hakkama tundega, et ma ei saa kunagi teisi inimesi kontrollida ega kõigile meeldida? Endaga tuleb teha palju tööd, teisiti sellest nõiaringist ei pääse.

ISEENDA JA OMA ELUGA RAHUL OLEVAST INIMESEST REEGLINA EI SAA SÕLTLAST

Sellest, miks me teeme asju, mis ei ole meile head, kui paratamatu on Eesti alkoholikultuur, miks on lihtsam karjaga ühte sammu käia kui sellest eristuda ja kuidas (mitte) aidata lähedast.

Intervjuu **Lauri Pihkvaga**. Küsis **Maia Tammjärv**, pildistas **Maria Kaarep**

Palusime oma jõulukuise sõltuvusnumbri persooniks Lauri Pihkva, kellega arutasime ühel novembriõhtul kohvitassi taga, millisena tema oma praktikas Confido Meditsiinikeskuse sõltuvuspsühholoogina Eesti elu näeb. Olles harjunud intervjueerima kirjanikke jm kultuuriinimesi, osutus minu jaoks sõltuvuspsühholoogi küsitlemine üksjagu keerulise(ma)ks ülesandeks. Aga mida muud ühe psühholoogi käest üldse uurida kui mitte seda, miks me oleme sellised, nagu me oleme, ega me (ma?) äkki liiga palju alkoholi ei joo ja kas asjad lähevad ehk ka natuke paremaks. Nagu arvata oligi, midagi otseselt roosilist siit siiski ei paista, kuigi mõnel puhul võib teatav optimism olla ka põhjendatud.

Miks teevad intelligentsed täiskasvanud inimesed asju, mille puhul nad teavad, et need pole neile head? Ma ei mõtle siin isegi esmajoones sõltuvust, vaid üleüldisematki – on ju siiski väga vähe inimesi, kes näiteks sünnipäevalauas ühtegi klaasikest ei tõstaks või kohvi ei jooks või punast liha ei sööks vms. Me teame, et alkohol hävitab ajurakke ja kõik nii edasi, teame ebatervisliku toitumise seosest südame ja veresoonkonna haigustega. Aga me teeme neid asju ikkagi. Miks?

Väga üldine vastus on, et oma olemuselt me ei olegi alati mõistlikud. Inimesel on mitmesuguseid mõtlemise viise. Jah, meil on ratsionaalne mõtlemine, kus me kaalume pingsalt, mida me teeme, mis on selle põhjus ja tagajärg ja nii edasi, aga meil on ka automaatne mõtlemine, heuristiline mõtlemine, meil on emotsioonid.

Mida tähendab heuristiline mõtlemine?

Meil on ajus loodud mingid seosed ja nendega käivad kaasas hästi-hästi kiired protsessid – kui ma näen mingit asja, siis mu aju leiab kohe otsetee järgmise seoseni. Selliseid lihtsustatud mõtlemise skeeme ehk heuristikuid võib meie ajus olla tuhandeid ja need tunduvad meile alati tõeste faktidena. Nii et iga otsus on kombinatsioon mõtlemise viisidest – see ei ole kunagi ainult ratsionaalne või puhtalt emotsionaalne. Mulle näiteks meeldib vaadata autoreklaame või üldse reklaame – kõik, kes on olnud seotud müügi või turundusega, teavad, et emotsiooniga on alati suurem tõenäosus inimese otsust mõjutada. Autoreklaamides ei räägi ju keegi mingit ratsionaalset juttu, vaid autot võib-olla eriti ei näidatagi, seal on iha, seks, kuuluvustunne ja kõik sellised asjad. Näiteks alkoholist saadav „kasu" on samuti emotsionaalne, seetõttu ka ahvatlev.

Tegelikult ei olegi päris õige öelda, et need asjad ei ole üldse meile head, sest mingi põhjus seal ju ikkagi on. Tegemist võib küll olla ainult hetkelise emotsionaalse kasuga ja sellele järgnev kahju võib olla tohutult suurem, aga ei saa öelda, et neis ei ole midagi head. Näiteks tuleb meelde, kuidas meile räägiti põhikoolis alkoholist ja narkootikumidest ning kogu jutt keskendus sellele, kui halvad need on ja kui halvad tagajärjed nendega kaasnevad. Mäletan, et juba siis tundus see mulle ebaloogiline, et kuulge, kui need põhjustavad ainult neid halbu asju, mida siin praegu kirjeldatakse, siis miks peaks keegi neid üldse tarvitama. Loomulikult on ka alkoholil mingi positiivne efekt või vähemalt selle lootus.

Sellelaadsetes igapäevaaruteludes jõutakse tihti tõdemiseni – mis on kahtlemata ka õige –, et kõik kultuurid on juba aegade algusest endale alkoholi leiutanud. Või tegelikult saaks ju minna veelgi kaugemale – ikka näeme meediaski toredaid uudiseid sellest, kuidas mõni loom on leidnud näiteks käärinud õunu, neid ohtrasti tarvitanud ja siis puu otsa kinni jäänud või muidu sekeldustesse sattunud.

Olen märganud, et eestlased peavad väga sageli normaalseks ja tavapäraseks tegelikult ohustava ja isegi kahjustava taseme alkoholikoguseid ja tarvitamise sagedusi.

Jaa, looduses paljud loomad, kes leiavad kusagilt aegajalt käärinud vilju, tõmbavad ennast mõnuga purju. Nad ei oska muidugi ise alkoholi tekitada ja säilitada, nii et see on mingi lühike periood, mille vältel see võimalik on, ja ilmselt nad ei jõua ennast selle aja jooksul päris sõltlaseks harjutada. Aga laboratooriumites

jätkub >

< eelneb

on küll loomi, kellele on loodud tingimused, kus neil on palju kättesaadavaid aineid, millest nad võivad ka üledoosi saada.

Mingi intuitiivne teadmine või arusaam sõltuvusest on meil ilmselt kõigil, aga küsin ikkagi sinu kui spetsialisti käest üle: mis on sõltuvus? Mingit päris ühtset lõplikku ja ammendavat definitsiooni ma ei leidnudki, kuigi ilmselt pole selle järele ka vajadust.
Nojah, ega ei leiagi ühtset definitsiooni. Sõltuvust tasub pigem vaadata skaalal, mille ühes otsas on madala riski piires tarvitajad (enamik inimesi mahub õnneks sinna) ja teises rasked sõltlased. Sinna vahele jäävad liigtarvitamise ja sõltuvuse astmed. Mingid tunnused on loomulikult loetletud, alkoholisõltuvuse puhul eristatakse olenevalt diagnostilisest juhendist 6 või 11 tunnust ja kui nendest on teatud hulk täidetud, siis saab öelda, et meditsiinilises mõttes on tegemist sõltuvusega. Need tunnused võivad olla näiteks tugev tung või sundmõte ainet tarvitada, tolerantsuse teke ehk sama efekti saavutamiseks on vaja kogust suurendada, tarvitamise jätkamine hoolimata ilmsetest kahjulikest mõjudest jne.

Ma ise olen lähtunud oma töös ka hästi madala läve määratlusest, et sõltuvuse või vähemalt murettekitava tarbimisega võib olla tegemist siis, kui see miski ei ole enam see, mis mulle meeldib, vaid mul on seda vaja, ja kui ma seda ei saa, siis see tekitab stressi või ma pean selle vältimise nimel pingutama. Siin tasub lähtuda põhimõttest, et parem on reageerida natuke liiga vara kui natuke liiga hilja. Mitteprobleemne suhe alkoholiga võiks olla umbes selline, nagu mõnel inimesel on kapsapirukaga: see maitseb mulle ja kui pirukat on ja seda pakutakse, on väga tore, aga kui seda pole, siis pole ka midagi lahti.

Kui rääkida sõnadest, siis kas on produktiivne käsitleda sõltuvust kui haigust või oleks kasulikum kasutada selles kontekstis eraldi terminoloogiat?
Ma nimetan sõltuvust ikkagi psüühikahäireks. Kui on selge, et see vastab meditsiinilistele kriteeriumidele, siis ei ole mõtet teha nägu, et see on midagi muud kui psüühikahäire.

Vaatasin Johann Hari TED Talki[1], mida sa mulle intervjuueelses kirjavahetuses soovitasid. Ta tõi seal näite Portugalist, kus aastast 2000 on narkootikumid väikeses koguses dekriminaliseeritud, ja rääkis selle poliitika positiivsetest mõjudest. Kuidas tundub sulle selle taustal Eesti narkopoliitika[2]?
Nagu ma kirjutasin, ei ole ma päris kõigega nõus, mida ta seal räägib. Ja ma ei oska seda videot ka poliitikaga siduda, küll aga üldise suhtumisega, kuidas me üldse mõtestame sõltuvusprobleeme. Kuigi selles mõttes võib-olla küll poliitika, et kui oleme igal pool välja öelnud, et Eestis on sõltuvust liiga palju, see tekitab palju probleeme ja sellega peaks tegelema, siis ainult käskude ja keeldudega ei ole eriti hea sellele läheneda.

Vaid?
Oluline roll on ka keskkonna kujundamisel ja arvestamisel sellega, et sõltuvusprobleemidel on mingi taust. Nii alkoholi kui ka muude ainete liigtarvitajate jaoks täidab see mingit funktsiooni – keegi ei taha lihtsalt alkoholi või lihtsalt kokaiini, vaid see annab neile midagi vajalikku, olgu see siis unustus, stressimaandus või lõbu. Aga kõiki neid väärtusi on kindlasti võimalik saada mõnel muul, mittekahjulikul viisil. Ehk siis riiklikult tuleks leida ja pakkuda võimalusi selleks, et inimesed saaksid kõiki neid vajalikke tundeid, efekte ja kvaliteete millestki mõistlikumast, mitte näiteks alkoholist ja narkootikumidest. Sinnapoole vaatamist tahaksin rohkem näha.

Ehk siis meie rotipark[3] peaks olema avaram?
Jah! Aga sellega on see asi, et rotid on inimestega võrreldes ikkagi üsna lihtsad loomad ja palju kergem on kujundada ideaalmaastikku rotile kui inimesele, sest iga inimene loob suure osa sellest ideaalmaastikust oma peas. Inimene on suuteline olema õnnetu ka näiliselt ideaalsetes tingimustes, võime siin mõelda näiteks filmistaaride peale, kes eemalt vaadates tunduvad rikkad, ilusad, kuulsad jne, aga kes selle sees ei pruugi olla sugugi rõõmsad ja rahul. Ja vastupidist on ju ka, väga rasketes tingimustes elavad inimesed võivad olla õnnelikud. Selleks et inimene tunneks elust rõõmu ja oleks iseendaga rahul, on päris palju tegureid.

Mulle tundus, et sellest Hari videost saaks ka üsna otseselt järeldada, et näiteks heroiin on tegelikult võrdlemisi ohutu, sest, nagu ta ütleb, 95% Vietnami sõjast tagasi tulnud USA sõduritest, kes seal heroiini tarvitasid, „koju jõudes lihtsalt lõpetasid", sest nad olid oma eluga rahul. Ma küll loen siit välja, et kui su elu on ilus ja korras, siis võib vabalt heroiini proovida!
Huvitav, mul sellist mõtet ei tekkinud (*naerab*). Ma kindlasti ei soovita kellelgi heroiini proovida, ükskõik kui hea su elu on või kui rahul sa endaga oled. See on ikkagi ohtlik ja mürgine aine ning üledoose saavad ka need, kes ei ole sõltlased. Me ju teame, et alkoholi tarvitavad väga paljud inimesed, ja Eestis on muidugi ka liigtarvitajaid väga palju, kindlasti liiga palju. Aga ka meil siin jääb valdava enamiku tarbimine n-ö madala riski piiresse – neil ei kaasne sellega mingeid sotsiaalseid, füüsilisi ega vaimseid probleeme.

Äkki siis ka mina kuulun nende hulka, tegin siin nimelt enne intervjuud just AUDIT testi ja mu tulemus jäi vahemikku 8–15 punkti[4]! Kas peaksin muretsema?
Selle skoori juurde käib soovitus, et vaata lihtsalt oma kogused ja sagedused üle ja vajaduse korral vähenda neid, aga ei, sa ei pea kohe ravile minema (*naerab*)! Tegelikult soovitaksingi ka neil, kes ei kahtlusta endal sõltuvust, sedasama AUDIT testi teha. Seal on päris huvitavaid küsimusi. Olen märganud, et eestlased peavad väga sageli normaalseks ja tavapäraseks tegelikult ohustava ja isegi kahjustava taseme koguseid ja sagedusi.

Aga kui inimene juba kahtlustab? Ehk näiteks, kas see, kui inimesel tekib juba mis tahes olukorras küsimus, et kas ma äkki joon liiga palju, on pigem märk sellest, et tõenäoliselt just nii ongi?
Ma arvan, et pigem on hea, kui selline küsimus või kahtlus tekib. Siis saabki ju iseendale peeglis tõsisemalt otsa vaadata, võib-olla sedasama AUDIT testi täita või konsulteerida kas või kiirelt mõne spetsialistiga – kas vaimse tervise õe või psühholoogiga. Halvem lugu on, kui seda küsimust üldse ei tekigi. Kui näiteks paljudel teistel sinu ümber juba on see küsimus tekkinud, aga sul endal mitte.

Ma mõtlesin selle peale natuke intervjuuks valmistudes. Mul on hästi raske uskuda, et inimene lihtsalt äkitsi avastab ennast kusagilt n-ö põhjast, olemata varem mõelnud kordagi selle peale, et äkki on midagi nihkes. Ma kahtlustan, et need küsimused siiski tekivad tal endalgi, aga ta ei pruugi muidugi neid kõva häälega välja öelda.
Sellega on nii ja naa. Ehk see on jälle koht, kus meie aju on niivõrd keeruline ja enamiku ajast me ei teadvusta, miks me üldse midagi teeme. Valdav osa käitumisest ja valikute tegemisest toimub mingil automaatsel või harjumuslikul režiimil. Näiteks sa võtsid just lonksu vett – kas sa mõtlesid korralikult läbi, kas sul on üldse seda lonksu vaja ja miks sa selle võtad? Iga päev on sadu, kui mitte tuhandeid selliseid tegevusi ja otsuseid. Aga sõltuvusravi üks levinuim lähtepunkt on motiveeriva intervjueerimise teooria…

Mida see tähendab?
Motiveeriv intervjueerimine on 80ndatel Ameerika Ühendriikides alguse saanud sekkumismeetod – see ei ole päris teraapia, vaid nõustamismetoodikate kogum, mis lähtub muutuse transteoreetiliste staadiumite käsitlusest, ja selle abiga on võimalik tuvastada, millisel muutuseks valmisoleku (või juba muutuse elluviimise) tasemel inimene parasjagu on. Kas ta on näiteks valmis võtma vastu mingit otsust muutuseks – sõltuvuskäitumist kas vähendama või lõpetama. Kõigepealt on selline staadium, kus ta ei ole üldse vastuvõtlik ega teadvusta muutumisvajadust või vähemalt ei ole huvitatud mingitest nõuannetest ega abist. Sealt edasi tuleb kaalumise staadium, millele on omane kahevahel olek, ja selles staadiumis ongi enamik alkoholi liigtarvitajaid – nad ei pruugi seda sõnades väljendada ja kõrvalt vaadates võib jääda mulje, et nad lihtsalt tuimalt joovad ega kuula kedagi, aga enda sees on tegelikult kahtlused olemas.

Mõned kuud tagasi ilmus Piret Põldveri raamat „Hoog", millest umbes ühe kolmandiku moodustab poolilukirjanduslik kogemuslugu või midagi säärast. Sellest joonistus minu meelest päris hästi välja tavaline Eesti alkoholikultuur ehk see, *kui väga* on meie igapäevane sotsiaalne keskkond alkoholist – olgu või mõõdukas koguses – läbiimbunud. Kui paratamatu tundub sinu jaoks meie alkoholikultuur ja kuidas kohaneda sellega olukorras, kus see sinu jaoks välja joonistub või kus sa sellest teadlikuks saad?
„Paratamatus" on huvitav sõna. Selles mõttes ju küll, et kultuur on selline, nagu see parasjagu on, ja ühtegi kultuuri ei saa keegi üksi ühekorraga muuta. Selles plaanis ei ole see aga kindlasti paratamatu, et see peakski nii jääma. Mina näen tegelikult kultuuri muutumist päris hästi ka praegu. Samas on Eestis endiselt nii, et juuakse palju korraga, seegi on kultuuri osa ja sellest on kahju. Juuakse ju näiteks ka Lõuna-Euroopas, aga teistmoodi.

Ja kui kultuur on selline, siis kui paratamatu on see, et üksikisik on sellest mõjutatud? See on ju nii ja naa. Kui raamatus on juttu sellest, kui keeruline on olla meie kultuuriruumis nii, et sa ei joo, siis – ongi keeruline! Oma olemuselt oleme me ikkagi ka sotsiaalsed loomad ning meid mõjutavad ka kambavaim ja sisemine tung teistega sarnaselt käituda, mitte eristuda normist. Eristumine on loomulikult võimalik, aga see võib olla väga raske.

Tõsi ta on, olen ise omajagu aastaid aeg-ajalt kaineid kuid teinud ja mäletan, et esimestel kordadel oli see selles mõttes sotsiaalselt keeruline, et ma avastasin, et tõhusam on püüda seda lihtsalt varjata, kas siis alkoholivaba õllega või sidrunilõiguga koolaklaasis.
Jah, et oleks lihtsam, eksju. Sest siis sa ei eristu nii väga.

Aga pean tunnistama, et enam ma seda survet eriti ei tunne. Nõnda jääb mulje, et vähemalt kampaania „Septembris ei joo" on küll olnud sotsiaalselt küllaltki tulemuslik. Või kuidas sulle tundub, mil määral on säärased sotsiaalsed kampaaniad ühiskonda mõjutanud?
Ma kindlasti tervitan neid ja näiteks mõnele vastakate tunnetega inimesele, kes väljendab ise, et ta on mõelnud, et ei tea, kas alkoholi tarvitamine mõjub talle halvasti, olen ka soovitanud, et näe, on selline kampaania, proovi, vaata, kuidas on. Aga kahjuks ma ei tea sellist statistikat, kust paistaks, kas need kampaaniad on kandnud ka mingit nähtavat vilja.

Mulle näib, et kõik, kes teevad esimest korda elus kainet kuud, olgu see septembris või millal tahes, peavad ühtäkki küsima endalt küsimusi, mida nad ei ole endalt varem küsinud. See on miski, mida ei saa minu meelest teha läbi teoreetiliselt, vaid ainult praktiliselt. See annab meile uut infot ühelt poolt meie ühiskonna kohta (mis varem pruugib olla mitteteadlik või passiivne teave), aga teisalt ka meie endi kohta.
Jah, see on hea asi, eksole. Ja nagu ma enne ütlesin, saab seda kasutada ka väikese testina. See on üks võimalus hinnata, kas ma liigun juba sõltuvuse poole või see lihtsalt meeldib mulle. Ma ei ole kunagi arvanud, et alkoholi peaks täiesti ära kaotama – seda on ju proovitud küll, aga tundub, et inimestel on ikkagi suur soov enda seisundit kuidagi mõjutada. Küll aga võiks sellised kampaaniad ja teavitustöö suunata inimesi mõtlema rohkem sellele, et alkohol ei ole päris tavaline toiduaine ja sellesse peaks suhtuma ka teistsuguse hoiakuga.

Lisaks kampaaniatele on meil võetud viimastel kümnenditel teatavaid juridilisi meetmeid, näiteks on piiratud alkoholireklaami, ühtlasi paistab mulle, et minu nooruses oli alaealistel kergem alkoholi kätte saada kui praegu – ehkki keelatud oli see ka siis. Kuidas sulle tundub – kas siis just nende näidete mõjul või mitte –, kas noored joovad tänapäeval vähem kui n-ö meie ajal? Või on see illusioon?
Eesti kohalikust statistikast, mille ma olen leidnud, pole ma küll mingeid rõõmusõnumeid välja lugenud selle kohta, et noorte seas oleks alkoholitarbimine vähenenud, nii et päris kindlat seisukohta ei oska ma võtta. Aga kui vaadata alkoholisõltuvuse riskifaktoreid ehk tegureid, mis muudavad mõne inimese sellele vastuvõtlikumaks ja mis võivad koosmõjus viia liigtarvitamise või sõltuvuseni, siis varane alustamine ja kättesaadavus kuuluvad nende hulka küll. Ehk kui alkohol on väga lihtsasti kättesaadav, siis see on üks tegur, mis lihtsustab sõltuvuse poole liikumist.

Kuigi ei pruugi.
Jah, täpselt. Need on riskifaktorid, millest mõned realiseeruvad ja mõned mitte. Samamoodi on geneetilise eelsoodumusega – see ei tähenda, et kui näiteks mu vanaisa ja isa olid alkohoolikud, siis on saatusega määratud, et ka mina pean olema. Jah, sul võib olla geneetiline soodumus, et kui hakkad mõne teisega samas tempos jooma, siis sina jääd enne teda sõltuvusse, aga kui sa seda ei tee, siis ei jää.

Neid võimaliku geneetilise eelsoodumusega inimesi on meie generatsioonis vist päris palju.
Eestis on ilmselt väga raske leida sellist suguvõsa, kus ei oleks üldse mitte ühtegi alkoholi liigtarvitajat.

Ennist mainitud Piret Põldveri raamatu „Hoog" teine pool koosneb intervjuudest inimestega, kes on olnud alkoholisõltuvuses. Väga ootamatu oli minu jaoks siin muu hulgas see, *kui* erinevad kogemused inimestel on olnud, *kui* erineval viisil nad üldse on joonud, *kui* palju võivad varieeruda põhjused, tagajärjed ja nende mõtestamine. Selleni välja, et justkui n-ö objektiivselt võivad nad üksteisele täiesti vastu rääkida ehk kui nad oleksid ühes ruumis koos, siis nad ilmselt vaidleksidki omavahel. Kui palju on meil üldse võimalik midagi *üldiselt* rääkida?
Ma juhendan ka sõltuvusjuhtimise gruppe, kus on koos väga erinevad inimesed, ja seal me tegelikult sageli vaidlemegi! Esineb ka korduvaid vaidlusi, nii et kui teema sinna läheb, siis ma juba tean, et tõenäoliselt jagunevad arvamused enam-vähem kahte lehte. Ja see ongi normaalne. Lõpuks on ka sõltlased väga heterogeenne grupp – isegi kui mingid nende käitumised on sarnased, siis motivatsioonid, tunded ja kogemused võivad olla nende taustal väga erinevad. Näiteks tüüpiline vaidluskoht eri gruppides on olnud alkoholivaba õlu. Alkoholitarbimise ära lõpetanud inimestest ühed ütlevad, et see maitseb neile ja see aitab neil jätkata

Eestis on ilmselt väga raske leida sellist suguvõsa, kus ei oleks üldse mitte ühtegi alkoholi liigtarvitajat.

Lõpuks on ka sõltlased väga heterogeenne grupp – isegi kui mingid nende käitumised on sarnased, siis motivatsioonid, tunded ja kogemused võivad olla nende taustal väga erinevad.

Kui sa eristud grupist, siis see häirib grupi harmooniat, kusjuures enamasti inimesed isegi ei teadvusta, miks see neid häirib. Palju lihtsam ja meeldivam oleks, kui me oleksime ja toimetaksime kõik hästi ühtemoodi.

Maria Kaarep nõustab täiskohaga BFMis tudengeid, vabakutselisena tegeleb fotoga.

LAURI PIHKVA

HARIDUS
2001–2006 Tartu Ülikool, psühholoogia
1997–2000 Gustav Adolfi Gümnaasium

TÖÖKOGEMUS
2020–… Confido Meditsiinikeskus, psühholoog
2016–2020 SA Viljandi Haigla Psühhiaatriakliinik, psühholoog
2012–2016 Marugata OÜ, projektijuht
2006–2020 Tartu Vangla, psühholoog

Kingi teatri-ime

Repertuaaris ka sõnadeta lavastusi igas vanuses publikule.

Eesti Noorsooteater

Tutvu mängukavaga **noorsooteater.ee**

jätkub >

< eelneb

saunas sarnast käitumist, aga teised arvavad, et esiteks on see nagu mingi *cheat*'imine ja teiseks on sealt liiga väike samm edasi päris õlleni ja see hoiab pidevalt n-ö hammast verel. Ja mõlemale poolele võib jääda tema õigus!

See viimane näide meenutab mulle suhtumist seda tüüpi taimetoitlastesse, kes on asendanud liha mõne seda meenutava tootega, mis on tehtud kas sojast või seitanist vms. Olen kuulnud palju mõlisemist teemal, et see pole mingi õige asi, *à la* kui oled taimetoitlane, siis söö oma kapsast ja ole rahul!
Kui keegi kõrvalt n-ö mõliseb, kas liha, alkoholi või millegi muu tarbimise teemal, siis ilmselt see näitab midagi selle inimese enda kohta. Miskipärast inimestel kihvatab midagi sellises olukorras, jah. Osalt on see kindlasti seesama grupist eristumise küsimus, et kui sa oled kuidagi erinev, siis see häirib grupi harmooniat, kusjuures enamasti inimesed isegi ei teadvusta, miks see neid häirib. Asi võib olla puhtalt selles, et näed, sina nüüd eristud, aga palju lihtsam ja meeldivam oleks, kui me oleksime ja toimetaksime kõik hästi ühtemoodi (*naerab*). Sest siis ei pea teised hakkama ka enda harjumusi üle vaatama – kõik saab lihtsalt jätkuda nii, nagu on alati olnud. Oma uutmoodi käitumisega sunnin aga tahtmatult teisi vaagima, kas nad peavad hakkama nüüd minust kuidagi teisiti mõtlema, see on tüütu ja vahel isegi valulik protsess.

Aga kas sõltlastel on individuaalsete erinevuste kõrval ka mingeid ühisosi, mida oleks võimalik välja tuua või nimetada? Või on ikkagi nii, et kuna iga indiviid on niikuinii teistest erinev, on seda ka sõltlased omavahel?
Sõltuvusel kui häirel on mingid tunnused, millele inimene peaks vastama, et öelda, kas ta on sõltlane – sealtkaudu saab mingeid ühisosi otsida, aga inimestest rääkides ma küll hoiduksin sellest. Ma näen keerulise sotsiaalmajandusliku taustaga inimesi, aga on ka väga heal järjel olevaid, on nii mitteintelligentseid kui ka väga intelligentseid sõltlasi jne. Mingi tahtejõu teema käib vahepeal läbi, et kas nad on siis tahtejõuetud inimesed. Ja ilmselt ei ole, sest me teame ju ka tippsportlasi, kes on langenud sõltuvuse küüsi ja kelle kohta ei saa kindlasti väita, et nad võiksid olla vähese tahtejõuga.

Siinkohal mõeldakse vist ka naistest ja meestest erinevalt. Kuigi selge see, et tõepoolest ongi ka objektiiviseid erinevusi.
Bioloogilisel ja meditsiinilisel tasemel on ikkagi ka erinevusi, jah, näiteks kui vaadata Tervise Arengu Instituudi juhendmaterjale, siis seal ongi madala riskiga tarvitamise piir naistel madalam kui meestel. See ei ole mingi…

…diskrimineerimine?
Jah, see ei ole mingi kultuuriline diskrimineerimine (*naerab*). Sel on meditsiinilised põhjused, miks alkohol mõjubki naiste organismile tõepoolest rängemalt ja kiiremini. Aga minu kogemuse põhjal on suurem probleem stigmatiseerimisega, kusjuures sõltuvus on ju ainult üks asi, mille puhul ühele on justkui rohkem lubatud kui teisele. Ja ikkagi meie kultuuris ju n-ö joodik mees justkui pole nii halb kui joodik naine.

Teine soovitus, mille sa mulle enne intervjuud andsid, oli Andres Maimiku dokfilm „Kuku: mina jään ellu" (2011) Arvo Kukumäe võitlusest sõltuvusega. Kui siit nüüd edasi mõelda, siis mingis mõttes paistab säärane n-ö kultuuriline diskrimineerimine olevat hoopis meestele kahjulik, vaadates näiteks, kui tavapäraselt on meie kultuuris seda võetud, et näe, andekas mees, eks ta ikka joob, nagu nad on alati joonud.
Nojah, neid saab kuidagi välja vabandada, n-ö andeks anda – olgu, ta on joodik, aga kuldsete kätega, andekas vms. Aga kas me oleksime üldse suutelised võtma näiteks mõne naisterahva suhtes samasuguse hoiaku, et nojah, ta on sõltlane, aga mingi muu omaduse tõttu pigistame silma kinni? See, et naiste puhul on sõltuvus palju-palju rohkem stigmatiseeritud, muudab selle ka oma olemuselt palju raskemaks. Juba abi otsima minna on palju raskem. Mida rohkem negatiivseid emotsioone seisundiga kaasneb, seda keerulisem see on.

Põldveri „Hoos" räägib üks naine pseudonüümiga Karmen (51) ka sellest, kuidas ta läks AAsse abi otsima ja kui sellest tuttavate seas juttu tuli, oli reaktsioon pigem stiilis „Ah, kas asi oli siis juba nii hull?", mitte teda ei tunnustatud selle eest, et ta püüdis olukorda parandada. Nii tundub, et äkki on ka abi otsimine meil stigmatiseeritud.
Jah, AA või mingi muu sõltuvusraviga kaasneb küll väga sageli see mõte, et sellest hetkest on asi hull. Justkui seni, kui inimene elab, toimetab ja järjepidevalt liigtarvitab, oleks kõik korras. Kuna teada on, et enamik liigtarvitajaid ei lähe abi otsima, võib see automaatmõte tulla sealt – et sellel, kes läks, on asjad palju halvemad kui kõigil teistel, kes ei lähe abi otsima. Mis ei ole ju põhjendatud.

Üks levinud käibetõde – mis, nagu me teame, ongi ju õige – on see, et kedagi ei saa vägisi aidata. Aga kuidas siis üldse saab aidata? Ja kuidas ei tohiks aidata?

AA või mingi muu sõltuvusraviga kaasneb küll väga sageli see mõte, et sellest hetkest on asi hull. Justkui seni, kui inimene elab, toimetab ja järjepidevalt liigtarvitab, oleks kõik korras.

Me teame, et väga sageli on sõltlastel tublid kaassõltlased, kelle motivatsioon on tavaliselt õilis ja hea ja nad ju tahavadki aidata. Aga mõned aitamised ei mõju mitte hästi, vaid halvasti. Kui abi muutub selliseks, et see võtab inimeselt vastutust vähemaks – näiteks kui inimene tekitab endale joobes peaga probleeme, aga keegi aitab teda nendest probleemidest välja –, siis ta ei pruugi tajuda kunagi päriselt lõpuni nende probleemide ulatust ja selle tõttu ei pruugi tal tekkida motivatsiooni olukorda muuta.

Kas siis ei tohiks aidata probleemidest välja?
Inimest loomulikult peab aitama ja see, kui kõik temast eemalduvad ja ta probleemiga täiesti üksi jätavad, ei ole kindlasti hea, aga see on keeruline balanseerimine. Tuleb teha vahet ning toetada inimese selliseid otsuseid ja tegevusi, mis viivad teda probleemi lahendamise, mitte selle jätkamise suunas. Kui keegi ennast purjus peaga ära määrib ja täis laseb ja katki kukub ja ärkab hommikul niimoodi, et määrdunud riided on pestud ja tuba korras, siis ta võib mõelda, et eile oli küll päris hull, aga nüüd on justkui kõik korras. Neid negatiivseid tagajärgi peaks laskma kogeda. Muidugi sellest on kõrvaltvaatajana rääkida palju lihtsam kui seda teha. Oma lähedast niimoodi viletsasse seisu jätta on emotsionaalselt hästi-hästi raske, selles mõttes ma mõistan kaassõltlasi ka.

Koroonaaja alguses räägiti palju isolatsiooni võimalikest mõjudest vaimsele tervisele, aga ka inimeste alkoholitarbimisele. Üsna läbiv fraas oli see, et hakkame neid mõjusid nägema aastate pärast. Kuidas tundub olukord sulle nüüd, kui suuremad isoleerumised on vähemasti praeguseks lõppenud?
Statistikat viimaste aastate kohta pole ma veel näinud. Aga kui koroonaaeg pihta hakkas, oli küll näha, et minu vastuvõtule hakkas tulema teatava ettevaatlikkusega inimesi, kes tabasid ära, et nende käitumises on midagi muutunud. Näiteks neid, kel varem oli kombeks võtta õhtul kaheksa-üheksa ajal pokaal veini, aga kes nüüd kodukontorisse või lausa töötuks jäädes avastasid, et juba kell üksteist-kaksteist hommikul saab ka pihta hakata meeleolu parandamisega. Ja kui nad said ise aru, et see ei ole päris normaalne tegevus, siis tulid vastuvõtule konsulteerima. Inimene võib hakata alkoholi liigtarvitama, aga see, et tal sellest selged probleemid tekiksid, võtab aega.

Ma ise vist proovisin siin – küllap naiivselt ja kindlasti igasuguse tõenduspõhjata – ekstrapoleerida sellesama rotipargi kujundi pealt, et kuna hiljem pole sellest koroonaajal alguse saanud suurenenud alkoholitarvitamisest eriti räägitud, siis äkki koos ühiskonna avanemisega avanes meile kaunis inimpark, kus polnud enam vajadust ohtra alkoholitarbimise järele, vaid sai teha muid asju!
See oleks ju väga tore. Ja ma muidugi loodan, et just nii ongi, aga mingit kindlat hinnangut anda on praegu veel keeruline. Tagantjärele tarkus on alati täpsem. Aga kindlasti ei peaks me lähenema ainult tagantjärele tarkusega, vaid kujundama pidevalt aktiivselt oma piisavalt head „rotiparki". Eelkõige iga inimene oma, aga riigi tasemel peaks hoolitsema selle eest, et inimestel oleksid selleks paremad võimalused ja tingimused. Teadaolevad parimad praktikad ja kogemused selles vallas on need, mis ühendavad tarbimispiirangutele tuginevad lähenemised järjepideva profülaktikaga. Iseenda ja oma eluga rahul olevast inimesest reeglina ei saa sõltlast. See peaks olema eesmärk. Ja ma usun, et sa nõustud minuga, et see pole hea eesmärk ainult sõltuvusteemade kontekstis.

Kas sa ise jood alkoholi?
Jaa, ma ei ole kunagi sellest mingit saladust teinud.

Kuidas jälgid tarbimist?
(*Naerab kohe pikalt*) Ma eraldi jälgima ei peagi, vaatan sedasama AUDIT testi oma klientidega arvatavasti paar korda nädalas ja küsimused on mul nii hästi peas, et ma tean enam-vähem igal ajahetkel, et ma üldiselt jään sinna seitsme punkti piiresse.

Kuna ma ei ole karskusliikumise esindaja, siis ma ei ole võtnud endale kunagi ka suunda või kohustust hakata kellelegi peale pressima, et ei tohi üldse tarvitada. Jah, mõne inimese puhul, kellel on juba korralik sõltuvus ja tekkinud joomisest tõsised probleemid, olen ma – juhul kui tundub, et ta on sellisele konkreetsele soovitusele vastuvõtlik – öelnud, et kõige kindlam variant on ilmselt tõesti üldse mitte juua. Üldiselt tuleb minu praktikast välja ka selline n-ö reegel, et sellel, kes on juba liigtarvitaja või sõltlane, on täiskarskusest palju-palju-palju-palju raskem minna üle piiratud tarvitamisele. On olnud ka inimesi, kes algul ei taha täiskarskust üldse kaaludagi – ja kui keegi hakkaks talle seda mõtet või eesmärki peale pressima, siis ta ei võtaks seda lihtsalt vastu –, aga kes on valmis tarbimist vähendama. Ja võib juhtuda, et ta vähendab ja ebaõnnestub, vähendab ja ebaõnnestub uuesti jne, kuni jõuab ise sellele järeldusele, et lihtsam on üldse mitte võtta. Ma võin ju talle seda ka kohe öelda, aga sellest pole sel hetkel mingit kasu. Ta peab selles ise veenduma. Inimesed ikkagi teevad lõpuks seda, mida nad ise otsustavad. Ja siis nad on vastuvõtlikud ka abile ja nõuannetele.

[1] *Hari, J. 2015. Everything you think you know about addiction is wrong. – youtube.com/@TED, 09.07.*
[2] *Tegelikult on Eestiski sarnaselt Portugaliga väikesed kogused dekriminaliseeritud selles mõttes, et need on karistatavad väärteo, mitte kriminaalkuriteona. Võrreldes Portugaliga teevad spetsialistid aga vahet kaasnevate meetmete rakendamises, loe nt Kurbatova, A. 2015. Narkootikumide dekriminaliseerimine – keerulise lahenduse väike osa. – Terviseinfo.ee.*
[3] *Rotipark (rat park), millest Hari räägib, oli 1970. aastate lõpus kanada psühholoogi Bruce K. Alexanderi eestvedamisel ellu viidud uimastisõltuvuse uuringute sari. Sisuliselt lükkasid uurijad sellega ümber varasemate lihtsustatud katsete tulemusi, kus rottidele oli jäetud muidu tühjas puuris ainult kaks valikut – kas juua lihtsalt vett või juua morfiini sisaldavat vett – ja mis tõestasid pealtnäha seda, et rotid valisid pea eksklusiivselt uimastisisaldusega vee. Kui Alexander & co. lõid rottidele aga laialdased võimalused kuninglikuks ajaveetmiseks – nn rotipargi –, siis ilmnes, et rotid ei tundnud enam vajadust ekskluisiivseks narkootikumitarbimiseks.*
[4] *AUDIT on test alkoholitarbimise hindamiseks, selle punktisummade selgitus on järgmine: 0–7 = madal risk; 8–15 = ohustav tarvitamine; 16–19: = kahjustav ehk kuritarvitamine; 20+ = võimalik sõltuvus.*
Testi ennastki: alkoinfo.ee.

KUUS TÖÖRIISTA SÕLTUVUSEST PARANEMISEKS

Sõltuvuse seljatamine tundub esialgu väga keeruline, kui mitte võimatu ettevõtmine. Abi ja tööriistu selle õnnestumiseks leidub eri vormides, kuid vahel on kõige lihtsam alustada veebist. Müürileht koondas kokku kuus tööriista, mida kasutada enda paranemisteekonna lihtsustamiseks.

Kirjutas **Müürilehe tervisetoimetus**, illustreeris **Moonika Maidre**

Eestis on umbes 50 000–60 000 inimest, kellel on alkoholisõltuvus. Kui liita siia veel alkoholi kuritarvitajad ja ka need, kes on kinni mõnes teises aines või kahjulikus harjumuses, siis saame päris piraka portsu. Nendes numbrites ei ole mitte midagi uut. Uus ei ole ka teadmine, et sõltuvushäirega inimesi leiab eri ühiskonnakihtidest ja mitmesuguse taustaga, ehkki mõned neist on ülekaalus. Rahvusvahelisi organisatsioone ja riiklikke institutsioone huvitab aga väga, et tervena elatud eluaastaid oleks rohkem ja sõltuvustest tulenevaid kahjusid vähem. See on ka arusaadav, sest selleks hetkeks, kui inimesel kas ametlikult sõltuvushäire diagnoositakse või kui talle probleemi tõsidus kohale hakkab jõudma, on ta oma isiklikus ja professionaalses elus kogenud mitmeid kaotusi.

Adekvaatse abi korral suudavad paljud aga uuesti püsti tõusta, püksid puhtaks kloppida, korraks peeglisse vaadata ja siis edasi liikuda. Isegi kui edu saadab alles seitsmendat katset, on see nii isiklikku kui ka ühiskondlikku panust väärt. Tööriistu, mida selleks kasutada, on palju ja erinevaid. Müürilehe tervisetoimetus pani pead kokku ja tutvustabki siinkohal internetist kättesaadavaid vahendeid, mis aitavad tegeleda peamiselt alkoholisõltuvusega. Selleks on tööriistu lihtsalt kõige rohkem.

Foto: Laura Oks

Moonika Maidre teeb argipäeviti graafilist disaini ja illustratsioone.

1. AUDIT – TEST OMA ALKOHOLITARBIMISE HINDAMISEKS

AUDITi (*Alcohol Use Disorders Identification Test*) lõi üheksakümnendate alguses Maailma Terviseorganisatsioon. Sooviti töökindlat ja praktilist vahendit, mida saaks kasutada nii igapäevaelus kui ka teaduses, ja nüüdseks on see üks enim kasutatav mõõteriist, mis aitab välja selgitada, kas kellelgi on kesvamärjukesega mure majas või mitte. Ühelt poolt küsitakse, palju inimene tegelikult tarbib, teisalt uuritakse, kuidas ja mil määral see tema elu mõjutab. Tõele võib olla raske otsa vaadata, kuid vajalik on see sellegipoolest.

■ *Testi leiad Alkoinfo kodulehelt* alkoinfo.ee.

2. VEEBIPÕHINE ENESEABIPROGRAMM „SELGE”

Šveitslased mõtlesid omakeskis, kuidas sealsete depressiivsete alkohoolikutega toime tulla, ja panid kokku programmi „Take Care Of You”, mis ühendab kognitiiv-käitumusliku teraapia motiveeriva intervjueerimise elementidega. Mõlemad olid juba tolleks ajaks sõltuvushäirete teraapias tõendatult efektiivsed, kuid pikseldatud vormi ei olnud neid veel pandud. Nüüdseks kasutatakse programmi eri nimede all paljudes riikides, sealhulgas Eestis. Ja andmed näitavad, et see toimib ka siin.

Programm koosneb 12 moodulist ja kestab umbes 8 nädalat. Seda saab alustada ükskõik millal ja vajadu-se korral saab kasutaja ise tempot reguleerida. Selle käigus peetakse näiteks alkopäevikut, mõtiskletakse enda tugevuste ja nõrkuste üle, kohandatakse keskkonda ja õpitakse tagasilangustega toime tulema. Kasutajat saadab virtuaalne kaaslane (valida saab kuue hulgast!) ja virtuaalne teejuht Mihkel, kes saadab lisaks julgustuseks ja meeldetuletuseks meili teel motivatsioonikirju.

■ *Programmi leiad Alkoinfo kodulehelt* alkoinfo.ee.

3. ANONÜÜMSETE ALKOHOOLIKUTE IGAÕHTUSED SKYPE’I KOHTUMISED

Kui virtuaalsest assistendist ei piisa ja meel januneb kogukonna järele, võib selle vajaduse rahuldamiseks olla abi Anonüümsete Alkohoolikute igaõhtustest koosolekutest. Näost näkku toimuvad gruppidel eri asukohtades regulaarsed kohtumised, kuid tänu tiigrihüppele on laienenud sõltuvushäiretega inimeste tugi ka veebi.

Kohtumise struktuur on lihtne. Enamasti alustatakse kuulsa tutvumisringiga, öeldes enda nime ja fraasi „…ja ma olen alkohoolik”. Siis loetakse tihti ette mõni jupp AA nn suurest raamatust ja osalejad saavad jälle ringis oma mõtteid jagada. Vahel antakse siis edasi teateid või räägitakse enda usaldusisikuga. Ja ongi läbi.

Arusaadavatel põhjustel on AA usuline komponent saanud korralikku kriitikat, kuid toimetusele saabunud teadete kohaselt võivad osalejad sellele spirituaalsele elemendile iseenda tähenduse anda või lihtsalt teisi kuulata. „Võta, mis tahad, ja jäta, mida pole vaja,” kirjutavad nad oma kodulehküljel. Grupid on apoliitilised, isemajandavad, mitteprofessionaalsed ja rõhutatult erapooletud. Ja need on alati olemas, tasuta ja avatud kõigile hoolimata nende AUDITi skoorist, mis on sõltuvusega maadleva inimese jaoks suur väärtus.

■ *Infot koosolekute kohta leiad Eesti Anonüümsete Alkohoolikute kodulehelt* aaestonia.com.

4. KRISTO KRUMMI BLOGI „KAINEKS SAADA, KAINEKS JÄÄDA”

Pragmaatiliste tööriistade kõrval võib olla suur kasutegur teiste lugude kuulmisel. Oma blogis jagab isiklikku kogemust võitluses alkoholismiga koolitaja Kristo Krumm. Neljas samm AA paranemisprogrammis on „põhjalik ja kartmatu moraalne eneseuuring” ning sellest kannustatuna hakkaski Krumm postitusi kirjutama.

Blogis saab selge pildi teekonnast, mille Kristo enne kaineks saamist ja pärast seda läbi teeb. Ta analüüsib iseenda sõltuvuste poole kalduvat iseloomu, vaatleb eri keskkondasid, mis toetasid alkoholilembust, ja kirjeldab ausalt enda joomise mõju perekonnale. Aegajalt teeb postitusi tema partner Kairit, kelle ultimaatum panigi Kristo kainuse teekonnale alguse.

Selle aasta veebruaris täitus Krummil neli aastat täiesti kainena. Tema teekonna lugemine algusest kuni praeguseni võib olla väga motiveeriv.

■ *Blogi „Kaineks saada, kaineks jääda” leiad aadressilt* olenkaine.home.blog.

5. RAKENDUS I AM SOBER

Mõnele on motivatsiooniks hirm pere kaotada, mõnele hoopis ekraanil tiksuvad numbrid. Rakendus I Am Sober on aga midagi enamat kui lihtsalt numbrid. Kasutajal palutakse panna kirja põhjused, miks ta millestki loobuda otsustab, ja viimase tarbimise aeg. Sealt edasi kutsub äpp igal hommikul iseendale ja rakendusele kinnitama, et sel päeval oled ainest kaine. Õhtul tuletab rakendus end jälle meelde ja palub logida esiteks selle, kas suutsid ainet vältida, ning teiseks selle, millega sa sel päeval tegelesid ja mida tundsid. Lisada saab ka märkmeid.

I Am Soberi üks suurim tugevus on, et see õnnitleb kasutajat iga väiksemagi edusammu ja kainussaavutuse puhul, olgu selleks siis 24 tundi või 100 päeva. See tekitab dominoefekti, mille puhul kaob soov tarbida juba seetõttu, et siis alustab rakenduse taimer jälle nullist. Suuremate tähtpäevade puhul palub rakendus märkida ära ka mõjud, mida kasutaja märkab, olgu selleks siis rohkem energiat, parem näonahk või edutunne.

■ *I Am Sober on saadaval nii App Store’is kui ka Google Play poes.*

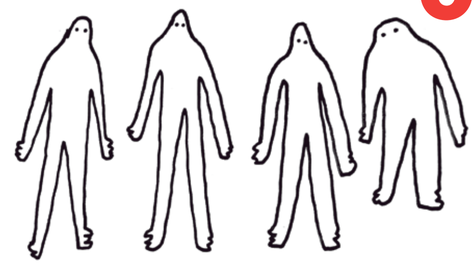

6. R/STOPDRINKING

Enda kainuse teiste teenistusse panemine, nagu raporteerivad paljud paranenud sõltlased, aitab oma otsusele kindlaks jääda. Teame ju kõik, et tegu ei ole populaarse valikuga ja sageli peavad kained inimesed kaitsma seda tugevamini kui Mart Poom väravat. *Online*-kogukonnad pakuvadki nii väljundit kriitikaks alkoholikultuuri aadressil kui ka tuge oma kainusele kindlaksjäämiseks.

Redditi alafoorum r/StopDrinking on kogukond, kus inimesed jagavad oma edusamme, kirjeldavad raskusi ning annavad iseendale ja teistele lubaduse: „IWNDWYT!” („I will not drink with you today!”; ee „Ma ei joo täna teiega!”) Mõnele piisab juba lugemisest, mõni peab toe tajumiseks ise aktiivselt osalema. Aja jooksul mudib säärases kogukonnas olemine identiteeti, tehes mittejoomise inimese olemuse oluliseks osaks ja muutes järjekordsele šampuseklaasile eitavalt vastamise palju lihtsamaks.

Kui sind ei kummita alkoholiprobleemid, siis oma kogukonnad on ka kanepitarbimisega lõpparve teinutele (r/leaves), nikotiinisõltlastele (r/StopSmoking), internetisõltlastele (r/NoSurf), enda füüsiliselt vigastajatele (r/StopSelfHarm) ja paljudele teistele sõltuvuskäitumistele.

■ *Kogukonna leiad aadressilt* reddit.com/r/stopdrinking.

NARKOPOLIITIKAS LIHTSAID LAHENDUSI POLE

Narkopoliitika uued meetmed ei taha karistada, vaid vähendada stigmatiseerivat keelt ja hirmutavaid kuvandeid, arendada noorte sotsiaalseid oskusi ning tagada ligipääsu ravimitele ja riigi toele.

Aljona Kurbatova

Sellest, kui tõhus ja edumeelne on riiklik narkopoliitika, võivad sõltuda inimeste elud. Selle kinnituseks piisab meie Eesti näitest – oleme saanud maailmas kurikuulsaks suure narkootikumide üledoosiga seotud surmade arvu poolest. Surmad on ennetatavad, nagu on ka narkootikumide tarvitamine. Nende suur arv on märk sellest, et midagi on tehtud valesti või tegemata jäetud.

Narkopoliitika peegeldab omamoodi ühiskonna väärtusi ja norme. See on kokkulepe, kuidas me suhtume tarvitamisse ja mida me peame oluliseks inimeste heaolu tagamisel. Ühelt poolt annab narkopoliitika kätte suunised, kuidas reguleerida eri ainete kättesaadavust ja tarvitamist, ning selgitab reeglite rikkumise tagajärgi. Teisalt kirjeldab see tegevusi, mille eesmärk on ennetada, vähendada kahjusid ja abistada narkootikumide tõttu hätta sattunuid.

DEKRIMINALISEERIMINE TOOB ABI LÄHEMALE

Narkopoliitika muutub pidevalt. Kuuleme järjest rohkem dekriminaliseerimisest, depenaliseerimisest ja legaliseerimisest. Eestis on narkootikumide tarvitamine ja väikeses koguses enda tarbeks omamine edasiandmise eesmärgita dekriminaliseeritud juba aastast 2002. Dekriminaliseerimine tähendab teo või käitumise puhul kriminaalkaristuste kaotamist, kuid mitte karistamatust, näiteks võivad olla määratud administratiivsed karistused, nagu trahvid, ühiskondlikult kasulik töö või sotsiaalprogrammi suunamine. Depenaliseerimise puhul ei kaasne teo või käitumisega mingit karistust ehk narkootikumide tarvitamine on jätkuvalt keelatud, kuid karistusi ei rakendata. Legaliseerimine aga tähendab omakorda, et tegu või käitumine on teatavatel tingimustel seadustega lubatud. Legaliseerimise arutelud käivad peamiselt kanepi, kuid harva teiste narkootikumide teemal.

Viimastel aastatel on paljud riigid võtnud suunaks ennekõike dekriminaliseerimise, aga ka depenaliseerimise. Seda soovitavad kõik rahvusvahelised organisatsioonid ja üleilmne uimastipoliitika komisjon (Global Commission on Drug Policy). Järjest paremini saadakse aru, et karistamine ei aita probleemi lahendada, ja püüeldakse inimõigusi austava poliitika poole. Narkootikumide tarvitamise ja omamise dekriminaliseerimine aitab tuua abivõimalused inimestele lähemale ning pakkuda karistamise asemel tuge. Selleta on võimatu tagada ligipääsu kahjude vähendamise teenustele, mille eesmärk on suunata inimesi ettevaatlikumalt käituma tarvitamisest täielikult loobumata.

Ühiskonnategelasi ja poliitikuid ühendav üleilmne uimastipoliitika komisjon on toonud soovitustena välja viis peamist tegevussuunda.[1] Lisaks dekriminaliseerimisele on nendeks inimeste tervise ja turvalisuse prioriseerimine, elutähtsatele ravimitele, sh valuravile ligipääsu tagamine, korrakaitseorganite fookuse seadmine organiseeritud kuritegevusele ja narkokaubandusele ning soovitus võtta narkoturu reguleerimine riigi kontrolli alla.

HEA NARKOPOLIITIKA ON INVESTEERING

Narkopoliitika elluviimine nõuab pühendumist. Inimesed ei muuda käitumist üksnes siis, kui keegi ütleb neile, et „ära nii tee". Tänapäevane narkopoliitika tunnistab, et käitumise muutmise eelduseks on üldjuhul mõistmine, et teisiti on parem ja kasulikum. Lisaks peame ühiskonnana inimeste teistmoodi käitumiseks tingimused looma. Ei saa eeldada, et sõltuvushäirega inimene lõpetab tarvitamise, kui talle ei pakuta riigis vajalikku ravi ega tugisüsteemi. Samuti on naiivne loota, et noor jätab narkootikumidega katsetamata tänu infotunnile, mille käigus talle tutvustatakse ainete ohtlikkust. Hea narkopoliitika on investeering, mille pealt hakkab kasumit teenima alles aastate pärast, ja investeerima peab tõenduspõhistesse lahendustesse. Tegevused, millesse tasub teaduskirjanduse ja teiste riikide heade praktikate põhjal panustada, kipuvad olema ebapopulaarsed, sest nende rakendamine võib nõuda harjumuspäraste teguviiside või süsteemide muutmist ning tulemusi ei näe kohe.

Lastele ja noortele suunatud uimastiennetuses, mille olulisuse suhtes valitseb üksmeel, on jõutud tõdemuseni, et hirmutamine (negatiivsete tagajärgede ülevõimendamine, hirmutavate kuvandite kasutamine), ühekordsed loengud, politsei narkokoertega koolide külastamine, kohtumised endiste tarvitajatega ja ainetest ülevaatliku teabe jagamine ei toimi. Mitmetel nendest tegevustest võib olla soovitule sootuks vastupidine mõju. Nende asemel tuleb keskenduda laste ja noorte sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste ning lapsevanemate vanemlike oskuste arendamiele. Enesetõhus ja ennast kehtestada, sh „ei" öelda oskav noor tuleb suurema tõenäosusega uimastitega seotud olukordadega toime ja teeb teadlikumaid otsuseid.

KAHJUDE VÄHENDAMINE

Enim on viimastel aastatel arenenud kahjude vähendamisele keskendunud sekkumised. Sotsiaalmeedia ja tumeveebi kasutamine narkootikumide müügipaigana on tinginud vajaduse arendada sekkumisi, mis võimaldavad neid keskkondi seirata ning pakkuda seal tarvitajatele infot ja abi. Tõenduspõhiste sekkumiste hulka kuuluvad ohutumale tarvitamisele keskendunud meetmed, nagu tarvitajate hoiatamine uute ja eriti ohtlike ainete eest, ohutuma tarvitamise keskused (*drug consumption rooms*), tarvitamisega ööelu edendamine, narkootikumide tarvitamiseelne testimine (*drug checking*), kogukondlikud naloksooniprogrammid opioiidide tarvitamisest tingitud üledoosisurmade ennetamiseks. Ohutuma tarvitamise keskustes saab manustada narkootikume kontrollitud keskkonnas, kus pakutakse steriilsedi süstimisvahendeid, meditsiinilist abi ja nõustamisteenuseid. Narkootikumide tarvitamiseelse testimisega analüüsitakse ainete keemilist koostist. Nii saavad inimesed analüüsi põhjal informatsiooni nende koostisosade kohta ja nõustamist, et vähendada tarvitamisest tulenevaid kahjusid. Lisaks seiratakse selliste testimisteenustega ka uusi aineid ja muutusi narkoturul.

Narkopoliitika oluline põhimõte on, et ravi (sh narkootiliste ja psühhotroopsete ravimitega) peab olema inimestele kättesaadav. Üks ehk kõige uudsem lähenemine, mille tulemuslikkust alles uuritakse, on niinimetatud turvaline varustamine ehk *safe supply*. Peab arvestama, et on inimesi, kellele ei sobi traditsioonilised raviteenused. Ka neid, kes ei soovi ravi. Traditsioonilise opioidisõltuvuse ravi korralduse kõrval paistab silma projekt MySafe Vancouveris Kanadas, mille eesmärk on pakkuda turvalisemat võimalust opioiidide hankimiseks. Tegemist on (müügi)automaatidega, kust tarvitaja saab pärast käejälje skannimist varem paika pandud doosi farmakoloogilist opioidi, millel on teadaolev potentsus ja puhtus.

LOOBUMINE SÕNAST „NARKOMAAN"

Üks narkopoliitika oluline suund on narkootikumide ja nende tarvitamisega seotud stigmatiseerituse vähendamine, mille juurde kuulub muu hulgas uue ja inimesi austava keelekasutuse kujundamine ning stereotüüpidest loobumine. On mitmeid rahvusvahelisi algatusi näiteks rahvusvaheliselt narkootikume tarvitavate inimeste võrgustikult (International Network of People who Use Drugs), mille eesmärk on loobuda tugeva negatiivse alatooniga mõistetest, nagu „narkomaan". Keel on üks peamine viis oma hoiakute ja väärtuste edastamiseks. Alavääristav ja häbimärgistav sõnakasutus peegeldab üldisemat suhtumist narkootikumidega seotud teenustesse ja muudab keeruliseks lahenduste leidmise. Ka Eestis on Tervise Arengu Instituudi, Eesti Keele Instituudi, siseministeeriumi ja teiste partnerite koostöös võetud ette sõnavara ja keelekasutuse korrastamine.

Narkopoliitika aluseks on valdavalt soov kaitsta inimesi narkootikumide kahjulike mõjude eest. Kui lähtekoht on, et inimene võib põhjustada endale tarvitamisega valu ja kannatusi, siis tema karistamine selle eest on ebaloogiline – karistame inimest, kes juba kannatab. Selle asemel tuleb näidata üles mõistmist ja pakkuda abi nendele, kes seda vajavad. Mõned meetmed, nagu kahjude vähendamine, võivad tunduda vastuolulised, kuid on tõendatud tulemuslikkusega. Isegi kui eesmärk ei ole ainete tarvitamisest täielikult loobumine, on nõustamis- ja tugiteenustega võimalik suunata inimesi turvalisemalt käituma.

Süstlavahetus on oluline sekkumismeetod kahjude vähendamiseks. Fото: Priit Simson / Ekspress Meedia / Scanpix

Narcani- ehk naloksooniautomaat USAs. Naloksooni kasutatakse opioidide tarvitamisest tingitud üledoosisurmade ennetamiseks. Foto: Scott Olson / Getty Images / AFP / Scanpix

Aljona Kurbatova on Tervise Arengu Instituudi narkomaania ja nakkushaiguste keskuse juht, kes on osalenud Eesti narkopoliitika väljatöötamises.

[1] *The Five Pathways To Drug Policies That Work. – The Global Commission On Drug Policy.*

EPIDEEMIA, MIDA TEGELIKULT EI EKSISTEERI

Foto: Cottonbro Studio / Pexels

Ühismeedia kasutamisega kaasnevatest sõltuvusilmingutest on võimalik ajakirjanduses pidevalt lugeda, kuigi tegelikult pole nii dramaatilisteks käsitlusteks põhjust. Sõltuvuslikuks kvalifitseerub väga väheste noorte ühismeedia kasutus. Pea täiesti on ununenud rääkida tehnoloogia positiivsetest aspektidest.

Rasmus Sinivee

Ühismeedias on vaat et kõigil jutustada oma lugu. Need lood pakuvad meile äratundmist, rõõmu ja nalja, ent paljudes tekitavad need ka kadedust ja kurbust. Sisu, mida lugejatele-vaatajatele ühismeedias kuvatakse, ei pruugi aga sageli põrmugi tegelikkusega ühtida. Digiühiudel, nagu Meta või Twitter, pole samas sooja ega külma sellest, kuivõrd see sarnaneb „päriseluga". Pigem on nende jaoks olulised reaktsioon ja kaasahaaravus, mille alusel sööta oma algoritmidega kasutajale ette uut (ja tihtilugu isikupärastatud) sisu. Nende algoritmide detailselt kirjeldamiseks on aga vaja eraldi teaduskraadi, mida minul ei ole. Tervisekäitumise ja heaolu eriala doktorandina tean aga seda, et suured ühismeedia gigandid lähtuvad pigem sellest, et andmed on uus nafta, ja neilt ei maksa otseselt oodata suurt hoolivust oma kasutajaskonna suhtes, kuigi nad ise väidavad tihti vastupidist.

Ühismeedia gigandid lähtuvad arusaamast, et andmed on uus nafta, ja neilt ei maksa otseselt oodata suurt hoolivust oma kasutajaskonna suhtes, kuigi nad ise väidavad tihti vastupidist.

Teistega võrdlemine on meil veres – nii nagu mingitel inimestel on arusaam, et neil peab ilmtingimata olema naabri sõidumasinast veidi rohkem hobujõudu või uhkema nimetusega ametikoht (vahemärkus: ehk peaksid olema tähtsamad hoopis töö eesmärk, paindlik tööaeg ja töötingimused, kaasnev rahulolu või näiteks võimalus lähedastega rohkem aega veeta?). Igal juhul näitavad ka uuringud, et ühismeedias saavutatud edu (nt meeldimiste arv või jälgijate hulk) ilmestab mõnede noorte arvates nende väärtust n-ö tegelikus elus. Samuti on teada, et mingi hulk inimesi on oma postitusi ka kustutanud, kui neid üleslaadimisi pole saatnud subjektiivne edu.

Väljakutset pakuvad ka häbimärgistamine ja stigmad, ent samas ka nende kunstlikult suuremaks paisutamine. Uuringud näitavad, et tühistamiskultuur levib ühismeedias jätkuvalt. Ühe tõlgendusena võiks seda kirjeldada kui nähtust, kus inimesed langevad oma seisukohtade või arvamuste tõttu „tühistamise" ohvriks, mis võib päädida digitaalse kambakaga. Värske Austraalias tehtud uuring näitab, et mõned noored muretsevad nüüd juba eos selle pärast, mida nad ühismeedias jagavad, ning tühistamiskultuur on omakorda pannud kasutajaid oma jäädvustusi ja/või kasutajaprofiile kustutama. Ikka selleks, et tulevikus „oleks vähem jamasid". Samas ongi tähtis pöörata tähelepanu nii küberkiusamisele, privaatsusele kui ka teistele ohtudele, mis seostuvad ühismeedia kasutamisega.

DIGISÕLTUVUS KUI ÜLEVÕIMENDATUD PROBLEEM

Tehnoloogia erakordselt kiire areng viimastel kümnenditel on toonud igas mõttes kaasa uusi väljakutseid nii tervishoiule kui ka inimeste tervisekäitumisele ja -teadlikkusele. Ühismeedia kasvava populaarsuse valguses on tekkinud hulganisti küsimusi, nt kas tehnoloogia liigne kasutamine suurendab eri tervisehäirete esinemissagedust? Kas ja kuidas võivad digiajastuga seotud tegevused põhjustada söömishäireid (nagu anoreksia või ortoreksia), depressiooni, tervisele kahjulike dieetide järgimist, ärevushäiret, hüperaktiivsust, obsessiiv-kompulsiivset häiret või hoopis kahjulikku enese objektistamist? Sisuliselt jõuavad potentsiaalsed murepilved inimarengu ja eksistentsiaalsete väljakutseteni. Olen uurinud oma teadustöös sellest supipotist eeskätt üht võimalikku komponenti ehk sõltuvuse temaatikat, mis on meediamaastikul tuntavalt võimendatud probleem.

Eesti noorte seas tehtud uuring näitab, et ka noored ise hindavad sõltuvust tugevalt üle. Kolm noort neljast leiab, et see on tõsine probleem. Iga neljas arvab, et ta on sõltlane. Sõltuvusskaalade alusel saaks omistada sõltuvuse tunnuseid vaid mõnele noorele sajast, ent ka nende skaalade suhtes tasub olla kriitiline, sest igasuguse sõltuvuse mõõdetavust on keeruline saavutada. Ühes oma uuringus analüüsisin, millisena kirjeldavad noored ise võimaliku „sotsiaalmeedia sõltlase" tunnuseid. Nende vastustest ja keelekasutusest kerkis esile viis diskursust. Esimene neist on närvilise ja äreva sõltlase diskursus. Teda iseloomustakse peamiselt selliste sõnadega nagu *äkiline*, *napisõnaline*, *stressis* ja *antisotsiaalne*. Samuti *muutub rahutuks, kui ei saa sotsiaalmeedias olla, esinevad ajataju- ja tähelepanuhäired.*

Sõltuvuse esinemissagedus on selgelt ülevõimendatud, terminit kasutatakse pahatihti valesti ja omaenda „sõltuvust" hinnatakse tegelikust märgatavalt suuremaks.

Foto: The Economist Events

Rasmus Sinivee on Tallinna Ülikooli loodus- ja terviseteaduste instituudi doktorant tervisekäitumise ja heaolu erialal. Tema teadustöö keskendub tehnoloogia ja tervisekäitumise omavahelistele seostele, täpsemalt uurib ta oma doktoritöös sotsiaalmeedia sõltuvuse diskursuseid Eestis.

Ärevuse ja närvitsemise kõrval tuli noorte hinnangutest välja ka tujurikkuja diskursus. See sõltlase tüüp on *pahur* ja tihti *kuri*, ta *rikub oma negatiivse meeleoluga teiste inimeste tuju*, tunneb tihti ängistust ning *teda ei ole mõtet segada*, muidu on kõigil tuju rikutud. Esile tõusis ka kontrollifriigi diskursus. See on keegi, kes *peab pidevalt kontrollima oma telefoni ja märguandeid*, et ei tekiks FOMO (ingl *fear of missing out*). Neljandana mainiti unepuuduses vampiiri diskursust. Tema kirjeldamisel tuuakse välja punased väsinud silmad ja halvad hügieeniharjumused – *juba peale vaadates võib öelda, et ta ei näe terve välja*. Ta *kõnnib öösel pimedas ringi, telefon käes*, ja on *välismaailmast täielikult välja lülitunud.* Vampiir *hoiab alati telefoni enda läheduses* või lausa *näppude vahel* ning veedab ülemäära palju aega *interneedu-ses*. Viimasena kerkis esile suure tähelepanuvajadusega sõltlase diskursus, mille puhul noored selgitavad, et see isik teeb kõike selle nimel, et teistele meeldida, pildistab ja jäädvustab videoid, märgistab sõpru ja on igas mõttes aktiivne ühismeedia etalon. *Kalastab* (ingl *fishing*) reaktsioone ja *kui ta käib väljas, siis ta mõtleb ainult sellele, kuidas sotsiaalmeediasse head pilti saada*. Sellega kaasneb artikli alguses mainitud *muretsemine* ja isegi *paanitsemine* meeldimiste arvu pärast.

METAFOORIDEGA HIRMUTAMINE

Need sõltuvuse diskursused on küll ilmekad, ent nagu viidatud, on sõltuvuse esinemissagedus statistiliselt pigem müüt kui tõde. Sellegipoolest kirjeldatakse ühismeedia kasutajaid pahatihti süüdlastena ning selle „tarvitamist" võrreldakse uimastite ja alkoholiga, mh kombineeritakse metafooriliste sõnamängudega küttekstavaid kooslusi, nagu elektrooniline kokaiin, digitaalsed narkootikumid või e-heroiin.

Tõsi, akadeemilises maailmas esineb seda viimasel ajal pigem veidi vähem, sest on selgeks saanud, et sõltuvuse esinemissagedus on selgelt ülevõimendatud, terminit kasutatakse pahatihti valesti ja omaenda „sõltuvust" hinnatakse tegelikust märgatavalt suuremaks. Tasub märkida, et „tehnoloogilise sõltuvuse" juured peituvad Ameerika psühhiaatri **Ivan Goldbergi** oma elu elama hakanud 1995. aasta satiirilises kommentaaris, kus ta viitas inimese ja tehnoloogia suhte ülepatologiseerimisele.[1]

See aga ei tähenda sugugi, et ühismeedia liigne kasutamine ei seostuks kuidagi mitmete vaimse tervise häirete ja igapäevaelu raskustega, aga selge on see, et see mure on tervikuna tegelikkusega võrreldes paisutatud. Lisaks on leitud, et ühismeediat kasutatakse eeskätt üksteisega suhtlemiseks ja aktiivne sotsiaalmeedia kasutamine on seotud pigem parema vaimse tervisega. Tulemused on näidanud, et ühismeedia kasutamine võib vähendada ärevust või depressiooni, tõsta enesehinnangut, võimaldada efektiivsemalt kogukondades osaleda ja suhelda sarnaselt mõtlevate inimestega. Kokkuvõttes näitavad süstemaatilised teadusülevaated, et ühismeedia kasutamisel on nii positiivseid kui ka negatiivseid mõjusid. Kõlama jäävad aga pigem negatiivsed järeldused ja väljakutsed ning neid ohte tuleb meil teadvustada. Samuti tasub täheldada positiivseid aspekte, mida tehnoloogia areng ja ühismeedia võimalused meile pakuvad.

[1] *Srinivasan, V. 2014. Internet Addiction: Real or Virtual Reality? – MIND Guest Blog, 15.05.*

HEROIN CHIC

VISUAAL

Üheksakümnendate moes ja muusikas levinud esteetilise keele keskmes oli tervislikkuse ja elurõõmu eitus. Nüüd kuulutatakse selle tagasitulekut. Kõhna ja kahvatu näoga subjekt, kelle ebamugavas poosis keha on mässitud veidrasse kudumisse või sünteetikasse, vaatab meile vastu pilguga, mis on sünnist saati surmaga sõber.

Kirjutas **Sanna Kartau**

Pärast tunde möllamist inimestest pungil urgastes leidis hommikuhahk mind unetuna voodist. Kolasin Netflixis ja otsustasin 2004. aasta romantilise draama „Closer" kasuks. Mind rabas see, kui tänapäevasena mõjuvad esimesed kaadrid filmi ühest peategelasest Alice'ist (**Natalie Portman**): laia karvase servaga tumesinine pannaldega mantel, poole sääre peal lõppev pitsääristusega kargoseelik, tumeroheline puuvillast üleõlakott ja sassis erkpunane poisipea, millesse segatud juhuslikud lillad salgud rõhutavad kunstipärasust ja tegelase ekstsentrilisust. Naine on kõhetu, kahvatu, meigita. Pilk **Jude Law'** silmades kinni, kõnnib ta kogemata auto ette, ja pärast kiiret haiglaskäiku otsib ta sobivat kohta, kus suits põlema panna. Ta on verine. Law ei saa talt pilku ära.

TERVISEST TÜDINUD

Juba paar kuud kuulutavad väljaanded Harper's Bazaarist New York Postini *heroin chic*'i tagasitulekut. Tõepoolest, nii moetööstuses, sotsiaalmeedias kui ka neissamades urgastes toimub märkimisväärne visuaalse nihilismi pealetung. Võite tervisest pakatava ja ekstaatilise ilmega keha endale hoida, tundub *Zeitgeist* sosistavat. Kõhetus, protesti märgiks allaandmine ja enda peal tajutavale pilgule vastandumine levivad jäiste spooridena.

Kaheksakümnendate lapselik värvilisus ja füüsilisest energiast rõkkav teatava futu-*femme*'i noodiga optimism mõjusid üheksakümnendateks vananenu ja liiga naiivsena (vt **Cindy Crawford**). USA 90ndate alguse majanduslangusega kukkusid kokku paljude unistused, sillutades nii teed kottimatu nihilismini noortekultuuris. Droogid olid kättesaadavad juba varem, kuid heroiin muutus just siis odavamaks ja süstimise kõrval asuti seda ka nina kaudu manustama. Kuigi mõned *heroin chic*'i analüüsivad autorid tõmbavad heroiini enda ja visuaalse keele vahele otseselt võrdusmärgi, siis mina nõustun nendega, kes arvavad, et nime populaarsuse taga on pigem selle spetsiifilise narkootikumi müütiline staatus tänu sellistele filmidele nagu „Pulp Fiction" ja „Trainspotting" ning kuulsustele, kelle heroiinitarvitamine oli avalikkusele teada. Kipume ju enda puritaanlikest neuroosidest tulenevalt tablette ja pulbreid demoniseerima, selle asemel et droogitarvitamise reaalsusele ausalt otsa vaadata…

Valitseva sasipuntrameeleolu tõlkisid moekeelde mitu nüüdseks ikoonilist fotograafi. Näiteks **Corrine Day** 1995. aasta foto „Georgina, Brixton" kujutab kõhna noort naist punases läbipaistvas pesus, selg vaataja poole. Ta justkui roniks musta nahktugitooli peale, küünarnukk vaataja poole, põlvitades samal ajal tooli kõrval. Ta jalatallad on räpased, põrandakatteks olevat odavat vaibamaterjali katab tuvastamatu sodi ja tooli tagant paistab suvaline juhe. Georgina mõjub pildil juhuslikult, kohmakalt. **Helmut Langi** 1993. aasta fotol näeme aga täiskirjutatud valge seina taustal kõhna **Stella Tennantit** toolil istumas ja suitsetamas. Näost võib välja lugeda, et oleme teda justkui seganud, ta suu on poole jutu pealt lahti ja must meik silmade alla jooksnud. Modell tundub fotol väsinud, oma kehast võõrandunud. Ta vaatab meile otsa pilguga, mis tundub küsivat: „Nahhui sa vahid?"

Pärast hüperestetiseeritud ja glamuurseid kaheksakümnendaid mõjus säärane „realism" värske ja vastuolulisena. Moe kõrval süvendasid *heroin chic*'i emotsionaalset resonantsi Seattle'ist välja murdnud grungeartistid, kes peavoolu unistustes pettumise ja massiühiskonna rõhuva üksilduse laulusõnadesse panid ning käisid kui mitte lahenduse, siis ausa väljendusena välja tüdinud nihilismi. Selle levinud seisundi võttis hästi kokku **Rebecca Arnold**: „Modellide külmal nahal peegeldavad jagatud hirmud, neid kujutatakse kui dekadentsi nartsissismile alistunuid […], selle asemel et luua fetišeeritud raudrüü-

Võite tervisest pakatava ja ekstaatilise ilmega keha endale hoida, tundub *Zeitgeist* sosistavat. Kõhetus, protesti märgiks allaandmine ja enda peal tajutavale pilgule vastandumine levivad jäiste spooridena.

dena toimivaid kehasid, millega surma eemale peletada."[1]

SUHE PILGUGA

Kriisidest ja saavutussurvest rampväsinud ja isoleeritud Y2K-järgne generatsioon suhestub tõenäoliselt selle üksilduse ja nihilismiga. Võrreldes üheksakümnendatega saadavad kaamerad meid nüüd lakkamatult. Nagu mainitud, moonutati *heroin chic*'i stiilis fotodel varasem soe ja kutsuv side vaatajaga konfliktsemaks. Hüljatud kontekstides kulmu kortsutavad ja veidrates poosides kehad ei ilutse, vaid moment tundub sündivat olude/ainete sunnil. Tundub, nagu oleksime sattunud juhtumisi vaatlema stseene, mida me tegelikult ei tohiks näha, et meie puuriv pilk rikub pildistatavate privaatsust. See transgressiivsus mõjub vast suurema saagina kui kuldseks päevitunud naeratavad, end vaatlema kutsuvad kehad – äkki seetõttu see nii hästi toimiski?

Need lavastatud ja teeseldud juhtumised komponeeriti aga pisiasjadeni läbi. **Carmen Kassi** 1999. aasta *runway look* Versuse kevadkollektsiooni moeetendusel on hea näide viimistletud juhuslikkusest. Ta kannab musta kleiti, rindade vahel pikk laperdav lõhe. Sirgendatud juuksed on volüümikaks puhvitud, kuid juuksekarvu ei silendatud – kahu jäeti krooniks. Ta silmad on nõgimusta lauvärviga sügavale koopasse tagandatud. Ta nägu on tõsine ja huultele on lisatud veidi värvi, pannes need mõjuma külmetunud inimese punetava suuna.

NOOR? VALGE? KÕHN?

Selline loomuliku mandumise etendamine mõjub esteetiliselt aga ainult juhul, kui täidetud on teatavad tingimused. Esiteks, ei tule üllatusena, et heroiiniesteetika toetub kõhnusele. Jah, heroiinisõltlased võivad kaalu kaotada, kuid see ei juhtu kaugeltki kõikide tarvitajatega. Pigem tuli enne kõhetuse ja räsituse esteetika, millele siis lähtuvalt droogist *du jour* nimi pandi, mitte vastupidi. Need poosid, naha minimaalne kaetus, segamini juuksed jne mõjuvad ainult siis ligitõmbavalt, kui kasutatav keha ise dominantse kultuuri esteetikat tugevalt ülal hoiab, s.t on võimalikult kõhn, valge ja klassikaliselt kaunis, seljas *haute couture*, ükskõik kui auklik (õigete aukude eest võib suisa korraliku kopika küsida). Mustanahalisel kehal oleks samas kontekstis ja sama kõhetuna täiesti teistsugune tähendus. Seetõttu ei näinudki ma materjali läbi kammides pruune ja mittekõhnasid kehasid sisuliselt üldse. Ja see kannustaski paljusid *heroin chic*'i tagasitulekut kuulutavatele artiklitele puid alla panema.

Näitleja ja valjuhäälne feminist **Jameela Jamil** ütles kohe pärast esimesi eespool mainitud artikleid TikTokis: „Ei, me proovisime seda juba 90ndatel ja miljonitel inimestel tekkisid toitumishäired. […] Meie kehad ei pea järgima trende. Käige perse." Ei tea, kas ma nad nii sügavale saadaksin, kuid huvitav oleks näha küll, kas ka paksudele, pruunidele ja puudega inimestele jagub herohigist palet, takuseid karusnahku ja poseerimata poose. Ja kui jagub, mõjutab see tõenäoliselt *heroin chic*'i esteetikat ennast.

1 Arnold, R. 1999. Heroin Chic. – Fashion Theory, nr 3 (3), lk 279–295.

Eesti moebrändi Sorcerer visuaalses keeles näeb nii kõhetust, rõhutatult ebatavalisi poose kui ka kattimatut näoilmet. Modell: Jette Loone Hermanis. Foto: Grete Liht

ELU ALKOTSITADELLIS

Luges **Valner Valme**

Veider raamat. Mitte sellepärast, et räägib joomisest. Paljud eredad ilukirjanduslikud teosed räägivad (muu hulgas) joomisest. **Henry Milleri** „Vähi pöörijoon", **John Steinbecki** „Tortilla Flati agul", **John Berrymani** kuulus, aga eesti keelde tõlkimata „Recovery". Need kirjanikud teavad, millest kirjutavad, joomateemalisi romaane lambist ei tuleta.

NAPS, NALI JA ÄNG

Alkohol inspireerib kirjanikke, aga teisest küljest katsu sa sellega võideldes kirjutada. Siiski annavad põrgu ja paradiisi vaheldumine, ahastuse ja ekstaasi rütmid kunstile sageli lisamõõtme. Paralleeliks narkoteema ja muusika – mitmed žanrid psühhedeeliast *house*'ini poleks sündinud lisaturgutuseta. Kirjanikest olid **Bukowski**, Steinbeck, **Hemingway**, **Fitzgerald**, **Faulkner**, **O'Neill** jpt alkohoolikud. Või tuleme lähemale ja vaatame naaberagulisse, kus elab ja loob **Peeter Sauter**. Kas nende autorite teema on alkohol või elu? Nad ei räägi viinast viina pärast, vaid näitavad elu, nagu see on ja näib, ning selle juurde käivad naps, nali ja äng.

Õdus on see Tartu värk, kultuurikants, mis pole nii killustunud kui Tallinn ja näeb ilusam välja ka. Muidugi tuleb kogu ilu ja vaimu ja sõprust tähistada pokaali või teisega.

Kirjutades peab nägema, mis on teisel pool letti! Piret Põldver kirjutab „Hoos" enda ja teiste kogemustest. Teosele annab pealkirja 40-leheküljeline novell, kus sukeldume koos autoriga, kes ei ole meedias varjanud, et tema on see nimitegelane, Tartu boheemlasellu. Oo! Mitte et jõuaks ise kõik need raamatuesitlused ja baarituurid läbi käia, aga õdus on see Tartu värk, kultuurikants, mis pole nii killustunud kui Tallinn ja näeb ilusam välja ka. Muidugi tuleb kogu ilu ja vaimu ja sõprust tähistada pokaali või teisega. Millal muutub lõbu ja särts sunniks ja haiguseks, sellele küsimusele püüabki Põldveri raamat vastata. Kas õnnestub?

Õnnestunuks paremini, kui ilukirjanduslikule osale oleks antud kogu maht ja intervjuud jäänuks ajakirjanduslike lugude seeriaks või ilmunuks eraldi raamatuna, „Hoog *vol.* 2" või parem: „Pidur". Novell on tasemel, mahutab 40 lehekülje kohta palju, aga realiseerimata jääb haarava romaani aines.

Intervjuude osa mässib väitvate küsimustega sisse kõik inimesed, kes tarbivad alkoholi, kuid ei näe selles ohtu, sest neil endal pole probleemi. See tekitab tõrget.

Hoiatusjutt „Hoog" ei moraliseeri. Autor hoiab endast ja tutvuskonnast jutustades peenelt distantsi, heitmata tegelastele (ka endale) midagi ette, ütlemata, mis on tõde, mis vale. Ta lahkab olukorda kainelt, tundes ka kuu purjus külge, mis kumab ses lõputus öös, kus lõviosa sündmusi toimub ka siis, kui minategelane on juba joomast loobunud.

Olukord eskaleerub kahel moel. Minategelane jätab alkoholi, kui tunneb, et alkohol ei ole enam ainult nädala mitme õhtu lustakas ja endastmõistetav semu, vaid ilmutab juba diktaatori või orjapidaja tunnuseid. Ilma harjumuspärase napsuta tekivad ärevus ja kohmetus. Seltskonnas tunned end äkki imelikult, ei oska vestlusse siseneda, mõni vaatab sind nagu võõrkeha. Mis sul viga on? Rase? Autoga? Alkohoolik? Karjaga peab kaasa uluma. Karjamentaliteedist saab üle enesekindlusega. Kuidas täpsemalt, jääb visandlikuks. Lugejale antakse mõista, et harjuda võib alkoga ja sellest ilma olekuga. Nagu ütleb peategelase järjekordne baaris kohatud tuttav, kes ootamatult kaineks osutub: „Harjutamise asi. Esimest korda ei joonud kaine septembri puhul. Katseks. Siis hakkas meeldima. Nüüd pausitan kord-paar aastas." (lk 28) Mõni dialoog jääb pealiskaudseks, me ei jõua teema ega inimeste laavana pulbitseva sisemuseni.

Valner Valme on kultuurikriitik ja melomaan. Portaali Edasi.org kultuuritoimetaja ja Raadio 2 saatejuht. Oota, midagi nagu oli veel.

SÖÖSTA PÕHJA VÕI TÕUSTA TAEVASSE

Aga miks mitte kuldne kesktee? Ela ja naudi. Kuidas sa käid Kreekas ega proovi *oúzo*'t? Just vahevariant viiks romaanini – elu võimalikkusest miiniväljal, Lääne kultuuriruumis, mille osa on alkohol. Romaani puhul annaks söösta põhja ja tõusta taevasse ning mõtiskella samal ajal argielu halluse ja võlu üle. „Hoost" võimendub järeldus: sa pead varem või hiljem joomise lõpetama, parem varem, muidu on hilja ja juhtub nagu Kristianiga.

Minategelase sõbra Kristiani karakter paelub, ehkki on napilt edasi antud. Valusad, piinlikud, äratuntavad on hetked, mil ta, kes-teab-mitmes õlleklaas käes, üritab sulanduda baaris üksi jäänuna (pool)võõrasse seltskonda või vestlusse, kuni õhtute möödudes isegi enam ei ürita. Lihtsalt on sunnitud jooma, sest teistsugust elu ta enam ei talu. Ei kannata ka joomist, pohmahetkil mõistab, et on ületanud piiri. Tabav, rabav sisekaemus paiskab lugeja koos eilse päeva kangelasega põrmu: „Linn oli vaikne, vist, tegelikult pole kindel, võib-olla oli hoopis lärmakas, sest oli ju kevad, seega võis vabalt olla lärmakas, koduuks oli täiesti koduuks, esik, köök, kõik tavaline, muidugi ei ole kindel, et tavaline, aga mis seal ikka nii väga olla sai, lähed, avad magamistoa ukse, võtad sokid jalast, riided, paned kardina ette, ju seda kõike sai tehtud, ei ole muidugi kindel, pagana masendav ikka, mõtles, aga kui siis äkki seisis vannitoa peegli ees ja vaatas, kuidas veri voolab mööda vasakut kulmu alla üle põsesarna, teine oja ka veel, natuke rohkem kõrva poolt kaelale, selline tummiselt verine nägu, nagu šedööver, siis mõtles küll, et mis kurat. Mis kuradi šedööver. Kuradi valus on." (lk 17)

Sellistes lõikudes avaldub olemise õõnsus ja hõredus, mis ometi kaalub tonne, nii et füüsilise piinana tajume Maa külgetõmbejõudu, või on see hoopis põrgu, mis kisub enda poole?

LÕPUTU TÄNA

Põldver kirjeldab joomise faase tundlikult ja detailitäpselt, ent jääb kripeldama: miks petta end kujutelmaga, nagu homset ei oleks? Seetõttu langetakse tsüklitesse – siis ju homset justkui polegi. Lõputu täna. Nagu ütleb Kristian: „Ma kihutan veoautoga mäest alla. Juba näen, kuidas sõidan end puruks. Juba tean. Aga ma ei suuda, lihtsalt ei suuda vajutada pidurit." (lk 21) Pidur eeldaks tugevamat annust masohhismi? Joon, aga arvestan eos jälgi hommikuga ja elan selle üle. Kristian on isik, kelle puhul väljapääsu ei paista, seda enam tahaks lugejana temaga lõpuni minna – võib-olla on see minu kui lugeja sadism. Või oleks mugavam mitte teada, mis ohud ähvardavad klaasi põhjas?

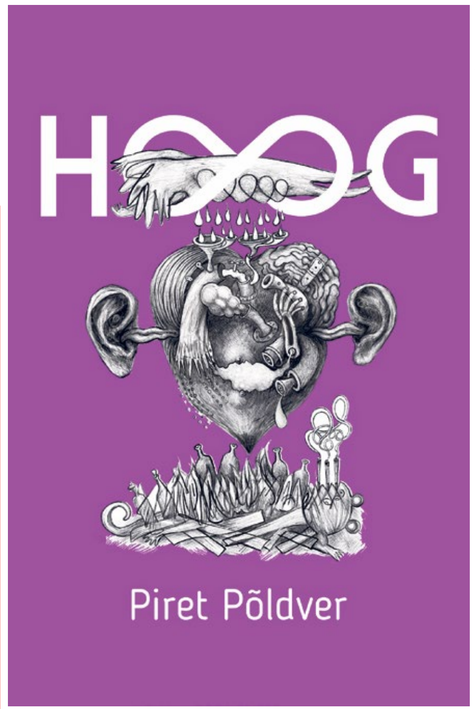

PIRET PÕLDVER „HOOG"
TOIMETAJAD BRITA MELTS JA ARO VELMET
KASTANI TÄNAVA KIRJASTUS, 2022 / 159 LK

Anonüümsed intervjuud seevastu moraliseerivad. Võtavad raamatust suurema osa, aga jäävad alla nimiloole, mis on lühidavõitu, aga muidu hea. Vestluste mustrid korduvad: inimene joob, et oleks parem olla, läheb liiale, suudab loobuda, otsib kainest elust uut mõtet ja rõõmu, ent seda on algul raske leida – aga uue sära ja mõtte avastades ongi viltu läinud elu lahendatud. „Joomisega on seotud nii palju süütunnet, et enda aktsepteerimine ei ole kuidagi võimalik – vähemalt minul ei olnud," ütleb Anu (44) (lk 132).

Intervjuude osa mässib väitvate küsimustega – nt „alkoholismi soodustab ka sotsiaalne surve" – sisse kõik inimesed, kes tarbivad alkoholi, kuid ei näe selles ohtu, sest neil endal (vähemalt enda arvates) pole probleemi. See tekitab tõrget. Või mõtteid, et ma olen täiskasvanud inimene, ise otsustan. Suhtluses alkoholiga on siiski olemas ka mõistlik mõõde. Seda on võimalik nautida pudelisse ja tsüklisse kukkumata. Raamatust jääb mulje, et ei ole. Hea konjak või vein või ka õlu ei ole tegelikult tehtud inimeste tapmiseks. Inimesed tapavad end nende asjadega ikkagi ise, nagu on võimalik ka kööginoaga leiva asemel kätte lõigata.

Miks „Hoog" siis veider on? Sest paneb ikkagi mõtlema asjadele, mis juba on paigas.

ELRON

kui on selja taha jäänud
sada kilomeetrit
aknast välja vaadates näed
lehvitamas Peetrit

istub rongis ja koob kinnast
tema abikaasa Inna
unustas ta maha minna
nii viib rong ta jälle linna

rõõmus uudis edastada
on mul viimses salmis
kui jõuab koju tagasi
on Innal kinnas valmis

Jaan Pehk

KIIRKOHTING

PIRET PÕLDVER

Küsis **Maia Tammjärv**

Piret Põldveri alkoholi ja sellest loobumist kõnetav raamat „Hoog" koosneb ühest novellist ja kaheksast intervjuust. Uurisime autorilt veidi teose ning teema tagamaade ja tehtud järelduste kohta.

Foto: Illimar Ploom

Miks on alkohol nii oluline teema, et sellest raamat kirjutada?
Raamat sai alguse isiklikust teemast: märkasin, et joon liiga tihti ja alkohol on mu elu elementaarne osa – kuid ma ei taha, et see nii oleks. Aga ilmselt on see ka laiem probleem, sest keegi ei öelnud mulle kunagi, et joon liiga palju. Üldse on see mu tuttavate seas pigem normaalne, et kui kohtume, siis on klaas veini või õlut loomulik kaaslane. Ka statistika räägib seda, et eestlased joovad palju. Minu küsimus selles raamatus ongi, kuidas leida normaalsus, kus ei ole alkoholi – või on vähem.

Mis on olulisim, mille sa sellest – pikemast alkoholivabast perioodist või ka selle kogemuse kirjapanemisest ja avaldamisest – ise kaasa võtsid?
Alkoholivaba periood näitas, et see on võimalik. Ühtlasi nägin sel ajal iseenda eelarvamusi, ebakindlusi ja alusetuid hirme. Ja kuna see esimene periood kestis ligi kolm kuud, sain tunda ka seda, mis on mittejoomise võlud: parem kontakt endaga, iseenda märkamine, uued prioriteedid. Ja omakorda ehmatas see, kui palju ikkagi juuakse. Samavõrra ehmatas – aga märksa positiivsemalt – see, kui palju võib mõjutada minataju alkoholi püsiv mittetarbimine. Tegelikult on tugevamad mõjud tunda alles nüüd, kolm aastat hiljem, kui olen veelgi pikemaks perioodiks alkoholist loobunud. Üllatusega näen, et alkovaba normaalsus ongi olemas ja see on kuidagi avaram.

Kas konsulteerisid enne intervjuude tegemist ka mõne spetsialistiga või töötasid läbi teoreetilisi materjale? Kuidas sa intervjueeritavad leidsid?
Konsulteerisin spetsialistiga ja lugesin raamatuid, mida on sel teemal kirjutatud. Ja guugeldasin ilmselt pool netti sel teemal läbi. Ka raamatu esimese osa, novelli taga on mitmed psühholoogia teooriad, mille vormisin ilukirjanduseks – nii et see ei ole ainult minu kogemus. Esimeses osas on palju haruteemasid: alkohol ise, sõltuvused üldiselt, kontakt endaga jne. Sobivaid intervjueeritavaid otsisin paar aastat, sest lisaks alkoholikogemusele oli minu jaoks oluline, et inimene oskaks end analüüsida ja kõrvalt näha. Selleks pidin end korduvalt ületama – ikkagi võõras inimene, kuidas ma lähen tema juurde nii isikliku küsimusega. Aga kõik olid väga avatud ja siirad selle koha pealt.

Sinu intervjueeritavad on üksteisest silmatorkavalt erineva kogemusega, aga kas täheldasid sõltlaste vahel mingeid seaduspärasid, mingeid sarnaseid omadusi?
Ilmselt ühendas neid kõiki tänulikkus – mitte ainult tänulikkus selle eest, et nad olid suutnud sellest välja tulla, vaid mitmed olid tänulikud üldse sellele kogemusele. Et see on justkui salajane õnnistus. Mulle näib ka, et inimesed, kes on mingi probleemiga süvitsi tegelenud, sageli väldivad universaalsete lahenduste väljakäimist. Kui oled põhjast välja tulnud, siis ei ole enam targutamist.

Kui palju on sinu hinnangul sotsiaalsed kampaaniad, näiteks „Septembris ei joo", meie ühiskonda mõjutanud?
Need on kindlasti olulised – ja veel olulisem on, mis seal taga on. On olemas ametkonnad, nagu Tervise Arengu Instituut, mis tegelevad inimeste teavitamisega püsivalt ja süvitsi. See tähendab kohati üsna nüri tööd, kordamist ja uuesti kordamist: võiks teha pause, võtta vett vahele, juua natuke vähem, juua täis kõhuga. Muide, just TAI lehe kogemusvideod inspireerisid minu raamatu intervjuude osa.

RIIGIPEAVAJADUSEST

ARVAMUS

Iga kuju püstitatakse vist selleks, et see tooks möödakäijale midagi mõttesse. Küllap on nii ka Konstantin Pätsi skulptuuriga, mis on Tallinnas juba paar kuud vaatamiseks väljas olnud. Ometi toob see mõttesse peamiselt ikka küsimuse, miks ja kellele seda õieti vaja on.

Foto: Tiina Kõrtsini / Õhtuleht / Scanpix

Hent Kalmo

Vana-Roomas olid keisrikujud väga tähtsad. Neid oli riigis rohkelt, sest valitsev keiser ise kõikjale ei jõudnud ning tema aset pidi täitma büst. Kui oli tarvis anda ametlikku vannet või midagi sarnast, tehti seda kuju ees. Pagenud orjadele oli see pelgupaik, kus neid ei tohtinud puutuda. Keisrikuju lähedale urineerijaid ähvardas surmanuhtlus. Kui mõni valitseja võimult kõrvaldati või surma järel põlu alla pandi („tühistati" – roomlasedki kasutasid seda terminit), siis lõhuti ka tema kujud. Enamasti võeti küll lihtsalt pea maha ja pandi uue keisri oma asemele. Vaheldusid ainult inimesed, keisrivõim aga püsis.

KOGUKOND KUI KEHA

Monarhia ongi ajalooliselt kõige tavalisem valitsemisvorm.[1] Paistab, et pole lihtne harjuda mõttega, et inimeste kooselu on võimalik ka ilma peremeheta. Poliitilist kogukonda on iidsetest aegadest saati võrreldud kehaga. Keskajal mindi sellega iseäranis üksikasjalikuks. Ühe kirjelduse järgi moodustasid talupojad jalad, sõdurid käed, väiksemad ametnikud aga silmad, kõrvad ja keele. Kuningas oli mõtlev pea.[2] See, et valitseda võiks rahvas, oli kaasaegsete silmis sama loomuvastane kui ajada jalad püsti ja loota neilt mõttetegevust. **Shakespeare'i** näidenditeski kirjeldatakse mässavat rahvahulka koletisena, kuna sel on mitu pead.

Mahavõetud riigipea – see on tõesti hea viis osutada mõtteuuendusele, mis on vajalik, et mõista demokraatlikku ühiskonda.

Inimkeha polnud niisama võrdpilt. Teisiti ei suudetud riigielu üldse ette kujutada. Huvitaval kombel tõusis riigikeha kujund esile just siis, kui ühiskonnas käärisid parajasti suured muutused. Kuningas polnud vajalik üksnes iseendale, vaid kõigile, kes tahtsid tunda end tavapärase kogukonna embuses, loomuliku hierarhia valitsuse all.

Nõnda oli see väga radikaalne samm, kui 1649. aastal otsustasid inglased oma kuninga üle kohut mõista ja tal pea maha raiuda. Süüdistuse järgi oli **Charles I** muutunud türanniks – ta oli saanud seaduslikult võimule, kuid astunud üle lubatud piiridest. Omamoodi oli tema hukkamine väljakutse eelmisele kuningale, kes oli öelnud mässajate kohta, et riigipeal on voli lasta ära lõigata mõni haige jäse (saata surma mõni alluv), kuid pead ennast kõrvaldada, seda ei saa mitte. Hiljem selgus, et sai. Vähe sellest, **Oliver Cromwell** kuulutas: „Me võtame kuningal pea maha koos krooniga." Ta tahtis öelda, et tulevikus pole kuningaametit tarvis ja rahvas seab sisse teistsuguse korralduse. See mõte oli tõeliselt revolutsiooniline.

Läks siiski nii, et varsti oli Inglismaal jälle ametis uus kuningas. Lühikeseks jäänud Inglise rahvariiki hakati mainima tõendina selle kohta, et inimesed ikka ei saa enda kollektiivse valitsemisega hakkama ja vajavad juhti. Ometi langes Prantsuse revolutsiooni ajal veel üks kuningas. **Louis XVI** giljotineerimine pidi tõmbama joone alla vananenud arusaamadele poliitikast. Hakati levitama pilti, millel lihtsa mehe käsi hoiab juustest kuninga pead, kaelast tilkuv veri aga niisutab rahva põldusid. Jah, demokraatia polnud sel ajal pehme väärtus. Selleks et rahvas pääseks valitsema, oli vaja saada lahti mitte ainult türannidest, vaid igasugu eelisõigustest, rääkimata aadlikest enestest. Vabadus, võrdsus, vendlus – selle kreedoga tähistati ühiskonda, kus on tehtud kõik järeldused peremehe puudumisest.[3]

DEMOKRAATIA KEHASTAMATUS

Mööndavasti pole demokraatiat just lihtne kujuga sümboliseerida. On öeldud, et demokraatia tähistaja on tühi koht, kuna selle kandev idee on võimu kehastamatus.[4] Demokraatlikus riigis ei kasva ükski inimene sedavõrd kokku ametiga, et teda ei saaks kõrvaldada ja asendada mõne teisega. Muidugi, alati leidub inimesi, kel on raske kujutleda olukorda, kus nad polegi võimul. **Vladimir Putin** oli aastatel 2000–2008 kaks ametiaega Venemaa president ja kuna rohkem polnud lubatud, leppis ta **Dmitri Medvedeviga** salamisi kokku, et loovutab presidenditooli üheks ametiajaks talle ja naaseb siis oma kohale. 2012. aastal varjutasid tema naasmist meeleavaldused, kuid Putini sõnul olid need kõigest katse ebaseaduslikult võimu haarata. „Venemaa on mu elu," ütles Putin pisarsilmil rahvamassile. „Ma ei suuda hetkekski kujutleda end ilma temata… See pole pelgalt armastus, mida ma tunnen… Ma tunnen end osana tema rahvast."[5]

Antiik-Ateenas püstitati rahvavõimu rajamise mälestuseks türannitapjate skulptuur. On kõnekas, et türanni ennast ei kujutatud. Väidetavalt oli see nii seepärast, et skulptuuriga taheti viidata üha uutele ja uutele türannidele, kes ähvardavad demokraatiat tulevikus.[6]

Esindusdemokraatia sisseharjunud mudel on sihitud sellele, et luua monopoolne kanal, mille kõrval kõik muu paistab omavoliline ja mässuline.

Ka meil leitud lahendus pole halb. Mahavõetud riigipea – see on tõesti hea viis osutada mõtteuuendusele, mis on vajalik, et mõista demokraatlikku ühiskonda. Demokraatia võidukäiku kirjeldatakse vahel nõnda, et enne oli võimul kuningas, nüüd on samasugune kamandamise õigus rahval tervikuna. Mis aga peaks takistama türannil varjumast loosungi taha, et ta kõneleb „rahva" nimel? Just nii ongi türannid alati talitanud. Kui demokraatia on miski, mis vastandub türanniale, siis see ei saa piirduda kuidagi reeglitega kamandaja valimiseks.

VASTUHAKK

Pätsi kinnismõte oli teatavasti ühiskonna organiseerimine. Üks näide selle rakendamise kohta on 1930. aastatel ette võetud noorte koondamine, mida ajendas kaht sorti hirm: noored jäävad pärast kooli lõpetamist omapäi – täiesti organiseerimata – või koonduvad riigile sobimatul moel. Võeti vastu seadus, millega püüti kõike kõrgemalt korraldada, sh anti ministrile õigus sulgeda noorteorganisatsioone, mis ei vastanud riiklikele sihtidele. Selline lähenemine oli kooskõlas toona valitsenud arusaamaga, et ühiskond on hierarhiline kehand, mille tipus on üks suur juht ja tema all üksteisele järgnevad väiksemad juhid. Üksi ki inimene ei tohtinud kaduda juhtide silma alt, sest kontrollimata, ülalt organiseerimata tegevus tõotas olla kas riigile tarbetu või lausa ohtlik.

Viimasel ajal paistab, et sinna olemegi jõudnud, sest näiteks noored kliimaaktivistid ei oska kasutada oma vaba aega teisiti kui kaunite kunstiteoste rikkumiseks. See on näide vastupidise kohta: noored püüavad organiseerida ühiskonda. Kas mäss pole alati ebademokraatlik? Mis takistab neil aktivistidel talitamast õigeid kanaleid pidi: mingu valima ja kui see ei aita, siis moodustagu uus erakond, pääsegu koalitsiooni, rääkigu läbi partneritega, saavutagu kompromiss, ja ehk õnnestub siis ka midagi kuhugi seadusesse pista? Siin tulebki aga nähtavale demokraatliku ühiskonna kalduvus tulvata üle tammidest ja lõhkuda pühitsetud hierarhiaid. Võitlus õiguse pärast on samavõrd osa demokraatiast kui õigus ise. Nõnda on aga seegi pidevalt küsimuse all, milline on õige kanal muutuste ja paranduste taotlemiseks. Esindusdemokraatia sisseharjunud mudel on sihitud sellele, et luua monopoolne kanal, mille kõrval kõik muu paistab omavoliline ja mässuline.

Viimasel ajal kurdetakse palju demokraatia mandumise üle. Mõneti näeme me aga hoopis selle lopsakat õitsengut. Ühel meeleavaldusel olid vaktsiinipassivastased toonud välja huvitava loosungi: „Valitsus on türann." Üldiselt kiputakse eeldama, et mida demokraatlikum on ühiskond, seda lihtsam on hoida püsti demokraatlikku riigikorda. Lugu ei pruugi aga olla nii lihtne. 17. sajandist alates on demokraatliku ühiskonna peamine tunnus olnud see, mida tänapäeval nimetatakse oma peaga mõtlemiseks. Kuna viimasel ei tarvitse olla palju pistmist mõistuspärasusega, siis on loomulik, et „teaduseusku" inimene hakkab igatsema mõtlevat riigipead. Ka teaduse nimel valitsemine võib aga olla türannia. Leidub rohkelt uurimusi, mis kinnitavad, et parimad on just need otsused, mis on käinud läbi kollektiivse kriitika tulest.[7] Loodetavasti lükkab see viimaks ümber kujutelma, mis tõstab targa riigipea valitsema rumala massi kohale.

[1] *Vt Oakley, F. 2006. Kingship: The Politics of Enchantment.*
[2] *Sellise kirjelduse esitas 12. sajandil Salisbury Johannes teoses „Policraticus".*
[3] *Ülevaatlikult: Rosanvallon, P. 2011. La société des égaux.*
[4] *Lefort, C. 1986. Essais sur le politique: XIXe-XXe siècles.*
[5] *Tsiteeritud teosest Short, P. 2022. Putin: His Life and Times.*
[6] *Azoulay, V. 2014. Les tyrannicides d'Athènes: Vie et mort de deux statues.*
[7] *Vt nt Sunstein, C. R. 2006. Infotopia: How Many Minds Produce Knowledge; Moore, A. 2017. Critical Elitism. Deliberation, Democracy, and the Problem of Expertise.*

Hent Kalmo on õigus- ja poliitikateooria teadur Tartu Ülikooli Johan Skytte instituudis.

KIIRVAADE KLIIMA-REPARATSIOONIDESSE: MILLES TÄNAVUSEL COPIL KOKKU LEPITI

ARVAMUS

Tänavuse kliimakonverentsi suurimaks töövõiduks kuulutati fondi loomine, millega rikkad lääneriigid lubasid korvata kliimamuutuste all enim kannatavatele riikidele keskkonnakatastroofidest põhjustatud kahju.

Susanna Veevo

Tänavu novembris toimunud COPi kliimakonverents lõppes mõnevõrra üllatavate tulemustega, pakkudes ühtaegu põhjust aktivistide ja huvikaitsjate aastatepikkuse pingutusega saavutatud töövõidu tähistamiseks ning kinnitades ka vajadust hoida jätkuvalt kriitilist pilku kliimapoliitikate arengutel. Aastaid kestnud läbirääkimiste tulemusena võeti COP27 käigus viimaks vastu otsus luua üleilmne kliimareparatsioonide fond, mille kaudu rikkamad riigid aitavad hüvitada kliimamuutuste põhjustatud kahjusid kõige kriitilisemates regioonides. Üks õigel hetkel tehtud vajalik otsus ei anna paraku veel mingeid garantiisid, et kliimamuutustega toimetulek või nende kahjudest taastumine märgatavalt lihtsamaks muutuks, kuid esimene samm on sellegipoolest tehtud. Nüüd on oluline doonorriike jätkuvalt vastutusele võtta, et reparatsioonifond ka praktikas oodatud rolli täidaks.

Kliimakonverentse on korraldatud mitu aastakümmet. Juba 70ndate alguses kogunesid maailma liidrid Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mandaadi all, et arutada, kuidas ähvardavat kliimakriisi leevendada. Tagantjärele on 1972. aastal Stockholmis toimunud tippkohtumine tuntud kui *First Earth Summit*. Järgnenud aastakümnete jooksul toimunud kogunemistel töötati välja detailsed üleilmsed eesmärgid ja tegevusplaanid, millega kliimamuutusi pidurdada ja atmosfääris kasvuhoonegaase vähendada. Sellele vaatamata on lubaduste andmisest jäänud väheks. Näeme iga-aastaste ülevaadete pealt, et isegi Pariisi kokkuleppes võetud eesmärk hoida kliimasoojenemine alla 2 °C võis osutuda liialt ambitsioonikaks. 2022. aastaks oleme jõudnud juba 1,5 °C tõusu juurde.

Nüüdseks on COPist saanud konverents, kus on esindatud pea kõik maailma riigid nii poliitikakujundajate, ametnike, kodanikuühiskonna kui ka muude oluliste sidusrühmadena. Sealjuures on saanud üheks oluliseks kriitikapunktiks ka korporatsioonide ja suurfirmade osalus, keda kannustavad keskkonnakaitse asemel tihtipeale pigem majanduslikud ambitsioonid. Nagu niivõrd suuremõõtmeliste ja kohati vastuoluliste huvidega poolte kogunemiste puhul paratamatu, on kliimakonverentsi üks suurim väljakutse päriselt praktiliste muutusteni jõudmine. Kui eelmisel aastal Glasgow's toimunud COPi olulisteks tulemusteks olid uued ambitsioonikad lubadused – näiteks kliimasoojenemise pidurdamine 1,5 kraadi juures –, siis tänavu oli keskseks küsimuseks, *kuidas* ka päriselt nende lubaduste elluviimiseni jõuda.

KLIIMAKAHJUDE EBAPROPORTSIONAALSUS

Kuidas ei ole siinkohal sugugi lihtne küsimus. Kliimamuutused koosnevad juba iseenesest niivõrd mitmetahulistest probleemidest, et lahendusi tuleb leida iga nurga alt korraga. Nii on ka reparatsioonidega – kliimakahjude hüvitamine üksi ei lahenda küll kogu nurjatut probleemi, kuid pakub mõjutatud riikidele olulist leevendust.

Kliimareparatsioonide küsimus saigi tänavusel tippkohtumisel üheks olulisimaks arutelude keskpunktiks – täpsemalt see, kas ja kuidas peaksid maailma rikkamad riigid rahastama kliimamuutustega seotud kannatusi ja hävingut maailma lõunapoolel. Siinkohal on maailma lõunapool, tuntud ka kui globaalne lõuna ehk *Global South*, üsna paindlik termin. Kuigi kasutame geograafilisi mõisteid nii kliimamuutustest kui ka rahvusvahelisest arengukoostööst rääkides, jaotatakse maailm globaalseks „lõunaks" ja „põhjaks" pigem sotsiomajanduslikku telge pidi. Hästi lihtsustatult liigitatakse haavatavamad ning kehvema inimja majandusarenguga riigid globaalseks lõunaks ning suurema vastupanuvõime ja majandusliku võimekusega riigid globaalseks põhjaks. Eesti kuulub siinkohal selgelt maailma privilegeeritumate riikide hulka ja nii rahvusvahelises arengukoostöös kui ka kliimamuutuste pidurdamises on meil pigem doonori kui kasusaaja roll.

Arengumaade ja kliimamuutustega tegelevad eksperdid toovad reparatsioonide kriitikana välja, et pelgalt kahjude katmine ei ole oma olemuselt reparatsioon.

Ent kui mainitud reparatsioonidele lähemalt otsa vaadata, siis näeme kliimamuutuste üsna koledat nägu. Nimelt on nii kliimasoojenemise kui ka sellega kaasnevate keskkonnaprobleemide puhul esimesteks kannatajateks ebaproportsionaalselt just maailma lõunapoolel asuvad riigid. Ebaproportsionaalsus seisneb eelkõige tasakaalus kliimamuutuste põhjustamise ja nende tagajärjel kannatamise vahel. Õigemini selle tasakaalu puudumises.

Kliimasoojenemisega kaasnevad katastroofid, nagu üleujutused, ulatuslikud põlengud, orkaanid, intensiivistunud põuaperioodid jm, avaldavad hävituslikku mõju riikidele ja kogukondadele, kel pole ei valmisolekut ega ka võimekust, et nende katastroofidega toime tulla. Nii tänavused tohutud üleujutused Pakistanis kui ka järjestikused hävituslikud orkaanid Kariibi mere ja Atlandi ookeani piirkonnas on vaid üksikud näited hiljutistest kaotustest, millest taastumiseks napib peamistel kannatajatel ressursse.

Kliimareparatsioonid on oma olemuselt ainulaadsed, kuna need ei käsitle mitte kliimamuutustega toimetulekut, vaid tekkinud kahjudest taastumist. Toimetulekuks on juba olemas mitmed mehhanismid, sealjuures näiteks kliimameetmete esimene ja teine sammas, milleks on vastavalt kliimamuutuste leevendamine ja nendega kohanemine. Esimene sammas ehk kliimamuutuste leevendamine käsitleb eelkõige kliimamuutuste takistamist, tähendades muu hulgas ka näiteks fossiilkütustest loobumist ja heitgaaside vähendamist. Teine sammas ehk kohanemine on mõneti juba kliimamuutuste järgmine faas – mõjutatud riikide toetamine juba toimunud muutustes, näiteks vett säästvate põllumajandusviiside arendamine põuapiirkondades. Kõnealused reparatsioonid peaksid pakkuma tuge juba järgmises faasis, kui ennetusele keskenduvad leevendamine ja kohanemine ei ole enam asjakohased. ÜRO kõnepruugis tuntud kui *loss and damage* ehk kaotuste ja kahjudega tegelevate reparatsioonide eesmärk on pakkuda vahendeid katastroofipiirkondade taastamiseks ja ülesehituseks.

Ajalooliselt on seisnud reparatsioonidele häälekalt vastu mitmed lääneriigid, kes on uute finantskohustuste võtmise suhtes ettevaatlikud olnud. Tänavune COPi kliimakonverents oli seega ajalooliselt tähenduslik, kui maailma riigipead nõustusid viimaks kliimareparatsioonide fondi loomisega. Eesolevatel aastatel selgub, milline saab täpsemalt olema nii Euroopa riikide kui ka Eesti roll reparatsioonide tegemisel ja kliimamuutustega seotud ebavõrdsuste tasandamine.

VAJA VEELGI PAINDLIKUMAID REPARATSIOONE

Võib minna veel üksjagu aega, enne kui reparatsioonifond ka päriselt oodatud rolli hakkab mängima. Fondi loomine on küll märgiline samm, kuid selle detailid selguvad alles pärast kokkuleppimist rakendusmeetmetes, sh nii doonorriikide panuste kui ka väljamaksetavate hüvitiste suurusjärkudes, kliimakahjude definitsioonis, väljamaksete ajajoones ja muus sarnases. Sharm el Sheikhi kliimakonverentsi järel on peamine lootus, et päris detailideni jõutakse tuleval aastal Abu Dhabis COP28 konverentsil. Senikaua on lootust, et kõige kriitilisemaid kahjusid kannatavad riigid saavad värskele reparatsioonifondile kiirendatud ligipääsu; taoline paindlikkus oleks praegu eelkõige hädavajalik Pakistanile, kus suviste üleujutuste tagajärjel on hukkunud ligikaudu 2000 inimest ning koduta jäänud üle kahe miljoni. Loomulikult ei ole tegu ainsa katastroofipiirkonnaga, kuid Pakistani kriisiolukorra ulatuslikkus sai kindlasti üheks oluliseks tõukejõuks reparatsioonifondi loomisotsuse vastuvõtmisel.

Arengumaade ja kliimamuutustega tegelevad eksperdid toovad reparatsioonide kriitikana välja, et pelgalt kahjude katmine ei ole oma olemuselt reparatsioon. Selles vaates peaksid reparatsioonid olema paindlikumate tingimustega rahalised vahendid, mida kliimamuutuste tekitajad maksavad nende all kannatajatele, ehk raha, mida rikkad põhjariigid panustavad globaalsesse lõunasse. Taoline paindlikum lähenemine reparatsioonidele tundub mõistlik, sest kas peame tingimata ootama ära ulatuslikud humanitaarkatastroofid, enne kui oma tarbimisega tekitatud kahju eest vastutuse võtame? See ju ongi reparatsioonide peamine eesmärk: panna kliimamuutustesse panustajad vastutama ja luua vahendeid piirkondadele, kus kahjud on kõige suuremad. Tõenäosus, et sellist lähenemist toetavad lähiaastatel ka ÜRO mandaadi all olevad riikide esindajad, ei ole aga mainimisväärselt suur, nimelt tähendaks see tunduvalt ulatuslikumat rahalist panust, kui kaasneks rangelt ainult materiaalsete kahjustuste hüvitamisega. Kuna reparatsioonifondiga seotud kulud panid lääneriike niigi kahtlema, ei ole panuste suurendamine vähemalt mõnda aega silmapiiril. Pigem panevad nii riigipead, diplomaatilised esindused, keskkonnaorganisatsioonid kui ka muud pooled lähiajal peamise rõhu sõnadest tegudeni jõudmisele, et reparatsioonifond liialt bürokraatlikesse protsessidesse ei takerduks ja rakendusmeetmed juba hiljemalt tuleval aastal kinnitatud saaks.

Susanna Veevo on kestliku arengu ja rahvusvahelise koostöö spetsialist, kes esindab kodanikuühiskonda Eesti riigi institutsioonide, Euroopa Liidu ja ÜRO juures. Lisaks on ta Arengukoostöö Ümarlaua tegevjuht, koordineerides 34 liikmesorganisatsiooniga võrgustiku tööd.

SOTSIAALNE INNOVATSIOON

NAISTE HARIDUS

Foto: Zohra Bensemra / Reuters

Konservatiivsemates virtuaalsoppides armastatakse kliimamuutustest kõneledes osutada näpuga ülerahvastatuse probleemile. Kuna globaalne rahvaarv kerkis äsja kaheksa miljardini, ei vääri meie ponnistused põlevkivist loobumisel küünlaid, kõlab argument. Need näpuga osutajad ei tee paraku kunagi järgmist sammu ega maini lahendust, mis võiks kasvuhoonegaaside heitkoguse seisukohalt vähendada 2050. aastaks süsinikuemissiooni rohkem kui 50 gigatonni, s.t omada suuremat mõju kui näiteks elektriautodele üleminek. Selleks lahenduseks on naiste haridus, mis on näiteks Malis vähendanud laste arvu naise kohta seitsmelt kolmele. ÜRO on prognoosinud, et naiste haridusvõimaluste laiendamine arengumaades vähendab rahvastiku juurdekasvu 2045. aastaks kahe miljardi inimese võrra. Küsimus pole pelgalt sündimuse vähendamises – hariduse kaudu saavad naised osaleda tulevikku puudutavates otsustusprotsessides ja olla paremini valmis kliimamuutustega kohanemiseks. Seos tüdrukute haridustaseme ja riikide säilenõtkuse vahel keskkonnakatastroofide kontekstis on teaduslikult kinnitust leidnud fakt.

ROHEHÄKK

DIGIPRÜGI

Inbox zero ei ole ainult produktiivsushäkk, et vähendada stressi ja tulla paremini toime kuhjuvate ülesannete laviiniga. Oma virtuaalpostkasti regulaarsel tühjendamisel on ka keskkondlik mõõde. Nimelt tekitab üks e-kiri oma elutsükli jooksul umbes 4 grammi süsinikuheidet. Selline number on saadud nii koduse ruuteri, kirja kirjutamiseks kasutatud sülearvuti kui ka kirjade hoiustamiseks loodud serverite energiatarbe kokkulöömisel, samuti on võetud osaliselt arvesse andmekeskuste ehitamisel tekkinud emissioone, seega on iga selline arvutus kaudne, kuid fakt on see, et andmepargid tarbisid 2012. aastal kokku 300 teravatt-tundi elektrit, mis moodustas 2% üleilmsest elektrinõudlusest. Ennustuste kohaselt võib järgmise kümnendi alguses olla nende energiavajadus kuni kümme korda suurem. Needsamad andmepargid hoiustavad mh e-kirju, dokumente, fotosid jms, mis eksisteerivad kasutajate jaoks mugavalt kuskil pilves. Suur osa sellest digitaalsest arhiivist hiljem kasutust ei leia, samas on nende failide kustutamine ilmselt üks mugavaimaid tegevusi, mida planeedi päästmiseks ette võtta. Niisiis, kääri käised üles ja roogi puhtaks oma e-post, sh rämpspostikaust, vaata kriitilise pilguga üle Google Drive, süstematiseeri digitaalseid fotoalbumeid ning tõsta taas au sisse füüsilised andmekandjad, kuhu pilte ja faile kopeerida.

AKTIVISTI ANKEET

Foto: Märt Juhanson, ikoon: Felipe Flórez / The Noun Project

KAIA KONSAP

Esimene konkreetne mälestus keskkonnaaktivisti rollis viib Luunjasse, kohta jõe ääres, mida kutsutakse kalameeste paradiisiks. Käisime tuttavatega seal grillimas. Olin šokeeritud sellest, kuidas seal oli lademetes prügi otse jõe kaldal. Andsin lubaduse, et koristan selle koha kunagi ära. Kevadisel Teeme Ära talgupäeval avaneski selleks võimalus.

Praegune eesmärk aktivistina on mitte lasta läbi suruda metsale kahjulikke arengukavasid ja eelnõusid.

Suurim saavutus aktivistina on nn kaldale ehitamise eelnõu peatamine. Suutsime koos teiste looduskaitsjatega piisavalt infot levitada, nii et avaliku surve tõttu ei läinud riigikogus läbi eelnõu, mis oleks lubanud ehitada kõigi veekogude kaldast ainult 20 meetri kaugusele.

Keskkonnaaktivistina tunnen puudust sellest, et järgitaks juba olemasolevaid loodust kaitsvaid seadusi ja neis sisalduvaid põhimõtteid.

Keskkonnaministrina nõuaksin suuremaid keskkonnatasusid, üldse loodduse saastamise kõrgemat maksustamist ja kaotaksin subsiidiumid puitbiomassi põletamisele kui saastavale ja loodust hävitavale tegevusele.

Eeskujuks on mõned eriti tegusad kaasaktivistid, kes suudavad võidelda lausa mitmel rindel.

Punane joon aktivistina on vanade metsade hävitamine, mille tõttu kaovad liigid, kes ei tule enam kunagi tagasi.

Igapäevane roheline error on plasti pakendatud toiduainete ostmine.

Kliimaprotestil kirjutaksin plakatile „Metsas ei ole jääkpuitu!". Oluline on võtta omaks, et looduses pole midagi ülearu.

SOOVITUS

Keskkonnasoovitus on lugeda raamatut „Faktitäius". See on tore selle poolest, et aitab hoida optimismi, kuid annab statistika kaudu samas ka realistliku vaate maailma probleemidele ja eri inimeste käekäigule.

ROHELINE PÄEVARAAMAT

MARIS PEDAJA

Foto: erakogu

„Roheline päevaraamat" on Müürilehe rubriik, kust saab lugeda ökofeminist Maris Pedaja isiklikumat laadi mõtisklusi õhus olevatest suurtest keskkonnateemadest.

25.10.22

Jõudsin Euroopa Komisjoni peahoone ette, et osaleda rahvusvahelisel õiglase ülemineku konverentsil. Tajusin hoone suursugususes ja kohalolijate ülespuhutuses pentsikut kontrasti oma tillukese Brüsseli Airbnb toaga, mis asub kaheldava väärtusega laohoones. Hommik algas seal juba vara papist seina taga sõeluvate töömeeste naeru ja tubakavinguga. Sõin oma panipaigas hommikuks banaani ja lahkusin, komisjonihoonesse jõudes ründasin võimalikult hillitsetult pisikeste *croissant*'ide valikut, et kõht avasõnade ajal ei koriseks.

Kõigi saalisviibijate silme all põrkusid Euroopa Liidu laiad suunad kaevandamispiirkondade üleminekust tingitud argimurede, puudulike dekarboniseerimisvisiooniide ja üleüldise skepsisega fossiilsete kütuste sõltuvusest väljumise suhtes. Ja ometi ei vaielnud keegi vastu paratamatusele: fossiilne ajajärk saab läbi.

12.11.22

Balti ja Põhjala riikide energiakonverentsil Tallinnas sattusin istuma ühte lauda meesterahvaga, kes pööritas mu nimesildilt tuvastatud „rohelise liikumise" peale silmi ja kutsus mind patroniseerivalt „ilusaks tüdrukuks", kes „ei saa maailma asjadest eriti aru". Tema pahameele tingisid suuresti antipaatia **Marek Strandbergi** vastu ja usk „kõigi roheliste" valmidusse purgisupiga **Wiiralti** „Lamavat tiigrit" sihtida. Tundsin teravalt, et oleme eri leerides, minu omaks hiljuti Briti siseministri halvustavalt (kuid tabavalt) ristitud „*Guardian-reading, tofu-eating, anti-growth coalition*", tema omaks – selle põhimõtteline vastand.

Suutsin meie vestluse siiski sisukaks pöörata, meie ühisosa lasus hajutatud kogukonnaenergeetika toetamises. Mu vestluskaaslane kutsus mind magustoidu ajal kakaod jooma, hiljem punast veini ja järgmisel hommikul kohvi. Lõviosa vestlusest vaidlesime, kuna härra jagas heldelt vandenõuteooriaid kliima jahenemisest ja kliimateadlaste korrumpeeritusest. Ometi tundsin, et nüüd vaidles ta vastu *mulle*, mitte „kõigi roheliste" purgisupikuvandile. Ja Wiiralti tiiger jäi puutumata.

18.11.22

Nädalad on libisenud mööda ähmase mulje-räguna, vestlused kohvikutes-baarides on võtnud pooleldi tööalase vormi ikka mõnd vedelikku kurgust alla kallates. Alles laulsime Eesti hümni mu belglasest energiasiirde tiimijuhiga Brüsseli baaris ning lahkasime võrgutasusid Robini vanemate ja Radleritega Berliini südalinnas, sekka spekulatsioonid Eesti tuumaenergia tulevikust. Tartus on mind reeglina saatnud magusamad joogid: *chai latte* Gaudeamuses Ida-Viru energeetikakonverentsi ette valmistades ja piparmündikakao Werneris, kus juurdlesime äsja kohatud Davidiga Ladina-Ameerika postkolonialismi, *green grabbing*'u, COPide läbikukkumise ja energiakriisi ontoloogilise tajumatuse teemadel.

Kirsiks tordil jõin eile Zoomis meega teed tasaarengu akadeemikuga Barcelonast, keda olen varem üksnes tsiteerinud. Me vestlus kulmineerus nüüdisaja jalgpallikultuuri kriitikaga. Kui paradoksaalne: pooljumaliku seisuse omandanud jalgpalli MM on seotud niivõrd tugevalt meie adrenaliinijanu ja uhkustundega, et selle kõrval hääbuvad arutelud uute staadiumite hävituslikust mõjust elukeskkonnale, merevee magestamisega kaasnevast süsiniku heitkogusest ja miljonitest tonnidest raisatud veest.

Ometi pole jalgpall loodud pillamiskultuuriks. Värsked (hiljem tühjana seisvad) hiigelväljakud, tippmängijate teenitud miljonid ja teleülekannetega kaasnev glämm on pookinud end kavalalt jalgpalli külge, kuid mängu tuumväärtusteks jäävad siiski tiimitöö ja mänguilu, inimvõimete piiride nihutamine, kohalikule tiimile kaasaelamine.

Kas saaksime nautida jalgpalli ka planeedi piiridesse mahtuda püüdvas maailmas?

MÜÜRILEHT

15. SÜNNIPÄEVA FESTIVAL

GENIALISTIDE KLUBI & UUS TEATER

18.02.2023

MANIFESTA 14. POLIITILISED AKTSIOONID KUNSTI VIHMAVARJU ALL

Euroopa kaasaegse kunsti rändbiennaal Manifesta toimus tänavu ühes maailma noorimas riigis, alles 2008. aastal poolametlikult iseseisvunud Kosovos. Riigi habrast ajalugu ja osalist tunnustamatust (nt Venemaa ja Hiina poolt) festival ei häbenenud.

Liisbeth Horn

Kuuldes, kuhu olen teel, kahtlustas üks sotsiaalteaduste magister, et ta on mõnest geograafiatunnist puudunud – ta polevat sellisest kohast varem kuulnudki. Eks ma isegi teadsin vaid seda, et Serbiale naaber ei meeldi ja välisministeeriumid riigi põhjaossa reisida ei soovita. Vastupidi ootustele ei mõjunud see keerulise taustaga riik aga sugugi peldikuna. Serbia-Kosovo piiri ületamise hetkest olid teed represseerija omadest märgatavalt paremad ning pealinn Pristina oli puhas, nooruslik ja kihav.

KORRUSED TÄIS LAGUNENUD LUKSUST

Manifesta külastaja ei saanud end väikeriigi pealinna pealtnäha muretust vaibist kaua petta lasta. Rahuliku euroopalikkuse eksponeerimise asemel sidus festival omavahel temaatiliselt Pristina tühjad majad ja sõja märkidega riigi ühiskondlikud kitsaskohad. Paljud festivali toimumiskohad olid ajale jalgu jäänud nõukogudeaegsed sotsialistliku brutalismi stiilis hooned, mis kõikusid kasutuskõlbmatuse piirimail.

Rahuliku euroopalikkuse eksponeerimise asemel sidus festival omavahel temaatiliselt Pristina tühjad majad ja sõja märkidega riigi ühiskondlikud kitsaskohad.

100-päevase Manifesta üks fookus oli seisma jäänud ja räsitud ruumide elustamine. Teostega täideti suur spordihall ehk „nooruse ja spordi palee", 60ndatest kasutuna seisnud Türgi *hammam* ja endine kirjastuse hoone. Vana lagunevat kino kasutati üle 30 aasta taas filmi ekraniseerimiseks, kusjuures puuduvad istmed asendati toolidega kohalike inimeste kodudest. Endise tellisetehase varemetesse kutsus festival eksperimentaalarhitektide kollektiivi raumlaborberlin, et katsetada koos kohalikega ökolinnaku loomist.

Festivali keskus asus kunagises sotsialistlikus unistuses, endises viietärnihotellis, mille luksuslikkust tärn tärni haaval üha väiksemaks taandati. Nüüd sarnaneb see oma katkiste akende ja aegunud interjööriga pigem kummituslossiga. Grand Hotelilt eemaldatud tärnid laotas hotelli ja ümbritsevate majade vahel laiali kunstnik **Petrit Halilaj**, et kunagised luksuse tähised nüüd endaga sümboolset valgust kannaksid. Iga hotelli korrus oli pühendatud ühele teemale: migratsioon, vesi, ränne, kapital, armastus, ökoloogia, spekulatsioon, üleminek. Kõik korrused olid laetud sotsiaalpoliitiliste küsimustega, mis koondusid ühe katuse alla: mis rolli saab kunst mängida ühiskondlikes protsessides?

Grand Hoteli korruseid ja ülejäänud linna läbi käies imestusin, kuivõrd suurel määral kandis peaaegu iga teos endas sotsiaalsete murekohtade fragmente.

Foto: Anumai Raska

Liisbeth Horn on vabakutseline töötu, kes tänab festivali külastamise võimaluse eest Eesti Kultuurkapitali.

JUHEND PANKADELT RAHA SAAMISEKS

Mõtlemapanevaid ja mõju avaldavaid teoseid oli peanäitusel palju. Kritiseeriti nii kapitalismi kui ka sotsialismi, käsitleti kliimakriisi ja ökoseksuaalsust ning uuriti armastust, mille olemuse dikteerib patriarhaalsus. Roma päritolu **Selma Selman** lammutas videoteoses koos perega rikkust sümboliseeriva Mercedes-Benzi. **Driton Selmani** kirjutas kilekottidele armastuskirju teoses „I wish you were a plastic bag so that you could be eternal". **Doruntina Kastrati** lõi ehitusjääkidest kivise maastiku, et saaksime juba enne Marsile kolimist selle pinnal kõndimist harjutada. **Beth Stephens** ja **Annie Sprinkle** pidasid ultrameeletuid performatiivsusest ja seksuaalsusest kihavaid pulmi, abielluldes eri loodusnähtustega.

Suur osa kunstnikest oli pärit Balkani maadest ja käsitles kohalikke küsimusi. Migratsioonikorrusel uuris **Driton Hajredini** videoteostes „SIN" (2004) ja „SIN 2" (2022) katoliku kiriku pihikambris preestrilt, kas sündimine kosovo-albaanlasena on juba olemuslikult patu sooritamine. Kosovlasi justkui karistataks katkematult, praegu näiteks maailmast isoleerimisega. Tõepoolest, eurooplasel ei ole Kosovosse sisenemisega mingit probleemi ka siis, kui pass on tegemata, nemad aga meie poolt ilma viisaprotsesse läbimata külastada ei saa.

Kuuendal ehk kapitalikorrusel asunud **Nuría Güelli** teos „Displaced Legal Application #1 Fractional Reserve" andis publikule otsesed suunised antikapitalistlikuks vastuliikumiseks – seinal olev skeem ja jagatud brošüür „How to expropriate money from the banks?" kirjeldasid samm-sammult pangast n-ö alegaalsel (s.t ei legaalsel ega ka illegaalsel) viisil raha tekitamiseks. Teos on sõna otseses mõttes rikkaks saamise juhend, mis tõestatult toimib.

Kosovo kunstniku Doruntina Kastrati ehitusjääkidest valmistatud installatsioon „Ring The Bells My Land" kutsub levinud Marsile kolimise fantaasiat ise kehaliselt kogema. Fото: Liisbeth Horn

Grand Hoteli korruseid ja ülejäänud linna läbi käies imestusin, kuivõrd suurel määral kandis peaaegu iga teos endas sotsiaalsete murekohtade fragmente. Poliitilised olid tööde puhul nii temaatika kui ka loomeprotsessid ja *woke* oli kogu biennaali ülduine korraldus. Festival algatas näiteks linnaruumisekkumisi, mille käigus muudeti tänavaid ligipääsetavamaks ja kasutamata raudteeala rohelust täis jalakäijateeks. Platvormi pakuti festivalidel muidu alaesindatud Balkani kunstnikele ja igale poole pääses sisse tasuta.

Kohati ei eksponeeritudki kunsti, vaid vaatamiseks oli koht ise. Ühes festivali punktis, Hertica koolimajas, tegutses üheksakümnendatel illegaalne *underground*-kool. Erinevalt Eestist ei järgnenud Nõukogude Liidu sõprusriigi Jugoslaavia Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi lagunemisele mitte iseseisev Kosovo, vaid verine tagakiusamine. Kosovo albaanlastel keelati muude repressioonide kõrval ka kooliskäimine ja seega organiseerisid kosovlased oma mitteformaalse haridussüsteemi mitmetes eramajades ise. Nüüdseks poolhävinud Hertica oli üks sellistest sala-/erakoolimajadest. Teoste asemel olid seal eksponeeritud videointervjuud kunagiste õpilaste ja õpetajatega.

WOKELESS KUNST LÄÄNE PERIFEERIAS

Pankadelt raha skeemitava hispaania kunstniku Nuría Güelli sõnul on kunst kui vihmavari, mille varjus ja toel viib ta ellu oma vastuolulisi praktikaid. Seadusandluse hämaramas osas tegutsedes pakub selgitus „kunstiteos" õrna õiguslikku kaitset. Avalik-õiguslikud kunstiinstitutsioonid, kes Güelli enda juurde töid tegema kutsuvad, rahastavad ta tegemisi riigi kaudu. Riigi rahadega lõi ta teose, millega ta uuris maksuparadiisi. Teose eelarve hõlmas Panamasse ettevõtte loomist ja hiljem selle heategevusorganisatsioonile annetamist. Tema üks varasem teos „Humanitarian Aid" sai alguse konkursiga Kuubal, mille järel oli kõige ilusama armastuskirja kirjutanud kohalikul mehel võimalik Güelliga abielluda. Abielu pidi kestma kuni Euroopa Liitu jõudmise ja abikaasa kodakondsuspaberite jõustumiseni. Abielu lahutati kunstimuuseumis ja kogu protsessi kajastati eri näitustel. Võimalusi, mida saab kunsti katuse all ära kasutada, on meeletult.

Eesti kohalikku kaasaegset kunsti vaadates väga tihti tugev sotsiaalne või poliitiline laetus silma ei hakka. Võrreldes Kosovoga võib ehk öelda, et oleme omadega niivõrd palju paremas kohas, et ei vaja põrandaalust vastukultuuri, et kompenseerida ja lappida kokku seda, mille riigijuhid jätavad tähelepanuta. Mõneti kindlasti – represseerituna on kunst vabaduse teel vajalikum kui läänelikke privileege nautides. Manifesta ongi oma olemuselt sotsiaalsest aktivismist laetud festival, mis peab oluliseks ühiskonna kitsaskohtadele tähelepanu pööramist, kuid sellegipoolest paistab sotsiaalpoliitilisus olevat trend ka maailma ja Euroopa kunstis üleüldiselt. Üks kaaskunstnik märkis paar aastat tagasi veidi nina kirtsutavalt, et kui teoses puudub vasakpoolne *statement*, siis praegusel ajal enam Euroopa festivalidele ei saagi.

Hispaania kunstniku Nuría Güelli sõnul on kunst kui vihmavari, mille varjus ja toel viib ta ellu oma vastuolulisi praktikaid. Seadusandluse hämaramas osas tegutsedes pakub selgitus „kunstiteos" õrna õiguslikku kaitset.

Võib-olla on Eesti oma perifeersuses maailma kunstitrendidest maha jäänud ja mõne aasta pärast on säärased temaatikad valdavad ka siin. Või siis siinne kultuur on täiesti isesugune ja liigne *wokeness* meie kunstnike töödesse ei sobitugi. Kohati olen ka ise tajunud, et liiga konkreetne seisukoht või „vastus" tõmbab töö väärtust alla. Ehk on see mu enda keskkonnast mõjutatud ja õpitud hoiak, aga näiteks tundsin end veidi solvatuna, kui ühte mu algelist kontseptsiooni Prantsusmaal residentuuris ekslikult nn *artivism*'ina (*art* + *activism*) tõlgendati. Kammoon, see on ikkagi kunst, mida ma teen, mitte sotsiaaltöö. Tundub kuidagi, et aktivismi puhul tehakse kunstilisele väärtusele allahindlust, ja toimemehhanismid on selle puhul täiesti teised. Nagu üks teine kolleeg poliitilist kunsti kommenteeris: „Ütled lihtsalt oma arvamuse ja kõik – mõttetu."

Christian Nyampeta teos „Sometimes It Was Beautiful" (2018) Rinia kinos. Fото: Ivan Erofeev

AGENDA KUI LISAJÕU ALLIKAS KUNSTIS

Manifesta kontekstis mõjusid varjamatut meelsust kandvad teosed ja temaatikad aga ootamatult terviklikult ja huvitavalt. Poliitilisus kõnetas kohati jõulisemalt kui niisama tululilu. Hakkas isegi tunduma, et veidi loll on ajada mingit süvadiipi kontseptsionaalset uhhuud, kui iraani naised vabaduse eest surmani võitlevad. Biennaali järelkajana jäid vägagi kõlama Kosovo ja Balkani riikide ajalugu ning see oli kindlasti hea platvorm poliitiliste ebaõigluste adresseerimiseks. Mulle eneselegi üllatuseks ei jäänud aga selle kõige kontekstis kunstilisest väärtusest sugugi puudu. Pigem sütitas festival inspiratsiooni, valgustades võimalusi, kuidas ja mida saab kunsti kaitsva katuse all maailmas ära teha.

Arvan, et see on normaalne, kui tundub siiani, et sotsiaalsed probleemid ei sobitu meie kaasaegsesse kunsti.

Vägivaldselt ei pea muidugi poliitikat igasse konteksti suruma. Arvan, et see on normaalne, kui tundub siiani, et sotsiaalsed probleemid ei sobitu meie kaasaegsesse kunsti. Oleme Ida-Euroopa mässajad, kes on vaheluduseks valitseva võimuga rahul. Või siis snoobid, kes näevad kunsti iseseisva üksusena, mis ei nussi oma kvaliteedi säilitamiseks avaliku sfääriga. Täielikult ei ole *artivism* mind endiselt ära osta suutnud. Kinnituse sellele, et ühiskondliku *status quo* torkimine võib omaette (kunstilist) väärtust kanda, olen aga saanud küll. Lisaks võimuvahekordade potentsiaalsele nihestamisele võib sotsiaalpoliitiline agenda anda kaasaegsele kunstile omalaadse jõu, mida sotsiaal-tööga naljalt segi ei aja.

Torkimiseks-surkimiseks ei pea kohe pankadelt raha võõrandama. Seda saab teha ka ilusal ja üsna kahjutul moel, nagu **Luz Broto** teoses „Meet a local/visitor. Swap a copy of your house key". Teos oli üleskutse, mis, nagu pealkirigi reedab, pakkus võimalust kohalikul ja külastajal koduvõtmed omavahel ära vahetada. Kuigi võti oli mõeldud pigem radikaalseks suveniiriks kui kasutamiseks, panid mõlemad pooled võtme kõrvale kirja oma koduaadressi. Sellega kinnitasid nad nii maailma usaldust kosovlaste (kui imelike mitteeurooplaste) vastu kui ka õõnestasid üldist inimlikku usaldamatust.

ETENDUS-KUNSTID, AGA LIGI-PÄÄSETAVALT. REPORTAAŽ TEISELT POOLT LAHTE

Baltic Circle, Helsingis igal aastal toimuv teatri- ja etenduskunstifestival, kutsus sel aastal kampa kvääride „sandikunstnike" töögrupi Rampa Associations, et otsida katsetades vastust sellele, mida võiks tähendada teatris radikaalne ligipääsetavus.

Sanna Kartau

Laura Lulika videoinstallatsiooni „Doom Charms I: PUFFBALL" ette seati neoonvärvides ja veeauru eritav müütiline kaisuloom. Foto: Tani Simberg

Isa Hukka performance „sleepover intro" kulges läbi sandina elamise eri tahke mõtestavate tekstide ja laulude, mida ta kuulab öösiti, kui valu tal magada ei lase. Foto: Tani Simberg

Baltic Circle'i pooleteisepäevane alafestival Inviting Precarious Perspectives ei olnud märkimisväärne mitte niivõrd teoste sisu poolest, vaid see näitas, mis juhtub, kui ligipääsetavus on prioriteet, mitte tüdimuse jälgi kandev järelmõte. Kogejale tähendas see nii enda puuetega seotud eelarvamustega salaja pilkude vahetamist, pidevat maskikandmist festivali toimumiskohas Viiruse teatris Helsingis kui ka ülimalt rahulikus tempos voolavat keskkonda.

VÕTA HORISONTAALSELT

Musta kasti keskele oli toodud suur tekkidega kaetud voodi, selle ühes ääres pehme kaisuhunt, kõrval öökapp lambi ja hunniku suutmissurveteemalise lektüüriga. **Isa Hukka**, luuletaja ja aktivist, kelle jaoks sai sellest voodist kolmel korral lava, parafraseeris mulle kanada luuletajat ja sant-aktivisti **Leah Lakshmi Piepzna-Samarasinhat**, öeldes, et voodid on maailmad. Tõepoolest, voodi on *crip*- ehk sandikunsti[1] üks keskne motiiv. Kui välismaailmas võivad varitseda iga nurga taga ohud, kriitilised pilgud või lihtsalt pidev kehaline ebamugavus, siis voodist saab pelgupaik, restoran, kirjutuslaud ja baar – isiklik ja pehme, püha ja mugav. Tekkide all, patjade peal meel pehmeneb ja aeglustub. Unelemise vormide järgi olid nimetatud ka festivali kolm faasi: alustasime öistest unenägudest, siis liikusime päevase unelemise juurde ja lõpuks suundusime fantaasiatesse.

Rampa Associations küsib: *kuidas luua, kui oled tahtmatult ebaproduktiivne? Kuidas püüda, püüda, püüda, kui oled ümbritsetud võimatust survest? Kuidas peatuda, kui kehavaim ütleb ei? Kuidas alternatiive ette kujutada?* Töögruppi kuulusid seitse nii päritolu kui ka kehavaimu[2] seisundi poolest väga erineva taustaga kunstnikku. Kuulsin Isa käest, et nendele küsimustele püüti leida vastuseid juba esimesest kohtumisest saati.

Vajadusi, mida üks ligipääsetavust kompromissitult fookuses hoidev minifestival silmas peab, on mitmeid. Füüsiline ligipääsetavus, millest invatualetid moodustavad ainult väikese osa. Maskid ja koroonatestid (sest pandeemia ei ole lõppenud ning kohale tulnud kunstnike, korraldajate ja kogejate hulgas on tõenäoliselt nõrgema immuunsüsteemiga inimesi). Päästikuhoiatused. Vilkuvatest valguslahendustest ja valjudest helidest etteteatamine (kui kellelgi on epilepsia või helitundlikkus, näiteks posttraumaatilise stressihäirega inimestel). Etendusega kaasnevatest lõhnadest etteteatamine (kui kellelgi peaks olema lõhnatundlikkus). Toiduallergeenidel silma peal hoidmine. Võimalus ruumist vajaduse korral lahkuda (kui peaks näiteks paanikahoog tekkima). Mõlema päeva alguses tutvustasid end ka nn tugiisikud, kelle poole sai pöörduda, kui katmist vajas mõni emotsionaalne vajadus. Ruumis sai liikuda abivahenditega, soovi korral kogeda teoseid istudes, seistes või lamades. Enamasti lõsutasimegi.

Kõige keskmesse tõmmati nii iseenda kui ka publiku heaolu, normaliseeriti vajadusi ja sõltuvussuhteid.

KOOS-KOOS-KOOS-KOOS

Säärases hooletööle pühendunud keskkonnas olid kunstnikud lähtunud oma töödes esinemisele vastandumisest – harjutamisest, s.t mitte kuidas end näidata, vaid kuidas kaasata inimesi oma loomiskeskkonda ja koos praktikale pühenduda. **Hang Linton** oli seadnud enda ploki ajaks teatrisaali eri osadesse üles elektroonilised pillid, mikrofonid ja manipuleeritava visuaaliga projektorid. Ühes nurgas sai PS4 peal nelja puldiga „Street Fighterit", „Bee Simulatorit" ja teisi mänge mängida. Linton saatis kollektiivset tegevust hüpnotiseeriva elektroonilise helimaastikuga, õpetades huvilistele, kuidas kontrolleritega helisid muundada. Meid julgustati ise üksteist toetama, aga julgustamist polnudki vast vaja. Keegi õpetaski mulle PlayStationi puldi nupud selgeks. Kümme minutit hiljem, kui olin räigelt kotti saanud, jagasin mina paari uudishimulikuga oma algelisi teadmisi Volca sämplimasinast.

Edukuse tähendus nihkub säärases kontekstis. Kõige keskmesse tõmmati nii iseenda kui ka publiku heaolu, normaliseeriti vajadusi ja sõltuvussuhteid. Esimese päeva viimast osa ette valmistades paluti kõigil lähtuvalt võimalustest osaleda ruumi ümberkujundamises. Asetasime keskele lauad, mille me koos ära kaunistasime ja katsime ning siis tõime köögist kohale toidu. See oli **Sal Reis Trouxa** ja **Ár Utke Ácsi** „a guttering" – õhtusöögi-*performance*, kus lauale asetati lai valik roogasid kõrvitsanuudlitest fermenteeritud sidrunilõikudeni, porruga praetud tempest Trouxa vanaema retsepti järgi valmistatud Portugali riisipudinguni. Käikudele antud nimedest õhkas sarkastilist kapitalismikriitikat, aga sõnad ei olnud tegelikult olulised. Trouxa ja Ács sööt-sid hooletöö tähenduse kõikidele kohalolnutele sõna otseses mõttes sisse.

Nad pakkusid toitu ka teisel päeval. Mida tähendab inimeste toitmine prekaarsetele perspektiividele keskenduva ürituse jaoks? Armastus käib kõhu kaudu; söök pakub emotsiooni. Ligipääs toidule, eriti vaeste inimeste jaoks, tekitab turvatunnet, saadab kehale signaali, et siia saab jääda ka siis, kui ei soovita teatriga samas hoones paiknevast Vietnami toidukohast viieteisteurost karrit tellida. Koos söömine seob inimesed ühte, maitsva roa ümber mõmisemine võib pakkuda sama kogemust nagu erilise muusikapala kuulamine. Süües tunnistame iseendale ja teistele, et oleme kehaliste vajadustega inimesed, et sõltume toidu olemasolust, et meie sõltuvus on hea, positiivne, ühine. Tasuta toidu pakkumine kultuuriüritustel on klassilise diskrimineerimise vastane praktika. Tundub väärtuslik võtta sealjuures eeskujuks Trouxa ja Ácsi artisanlikkus, isiklik puudutus ja hool inimeste suhtes, kellel on allergiad või kes näiteks ei söö loomseid toite.

TA PANI SUVIKÕRVITSA *KUHU*?

Teise päeva tõmbenumber oli kindlasti Nakurampa. Fotograaf **Tuisku Lehto** ning veebis seksitööd tegeva ja polüskleroosi ehk MSiga elava **Aku Meriläineni** duo alustas oma setti kuuma videoga, kus üks falliline köögivili liikus alguses Aku suhu ja siis hoopis teistesse paikadesse. Taustaks mängis *ambient* ja keegi puhus mulle. Kunstihuvilise rahvaga ühiselt eetilist *ja* esteetilist pornot vaadata oli meeliülendav. Kui video sai vaadatud ja publik oli sellele plaksutanud, alustasid Aku ja Tuisku musta kasti kõrval asuvas toas fotosessiooniga, millest nägi peasaalis otseülekannet. Sinna oli ehitatud satiiniga kaetud poodiumi ja professionaalse valguslahendusega *set*. Taustaks kõlas temaatiline esitusloend. Aku alustas poseerimiseks soojenduse tegemist, seljas mõned riideesemed. Tuisku juhendas Akut, pakkus poosideks võimalusi ja küsis temalt küsimusi, kontrollides regulaarselt, kuidas tal läheb. Tehtud fotod kuvati pärast klõpsu ekraanil, kust publik sai neid imetleda. Pea võttis Aku riideid vähemaks ja leidis kuskilt pehmenenud kookosõli, millega ta asus oma nahka säravamaks masseerima. Mõni minut hiljem tõi Aku poodiumile ka agaavisiirupi, mida ta aeglaselt oma kehale kallas, et selle voolamine fotodele dünaamikat lisaks.

Aku ja Tuisku vaheline sõbralik, kuid professionaalne suhtlus, publiku ees poosidega katsetamine ja tehniline viga, mille lahendamisele nad pikalt aega pühendasid, süvendasid harjutamise tunnet, võtsid pinget maha. Eitati soorituse tähtsust ja ettepoole seati harjutamine. Mujal tajutav püüd iga hinna eest vigu vältida hakkas seal suutmissurveline tunduma.

CRIP'O'CLOCK

Videoinstallatsioonis „Doom Charms I: PUFFBALL" käsitleb **Laura Lulika** kehalist kogemust, mis sarnaneb pigem molluski või murumuna kui inimese omaga. Ekraani ette seati suur erksates värvides auru puhuv veider kaisuloom. Räpase *grime*'ibiidi taustal viis Lulika kuulaja veidrale sensoorsele rännakule mööda fluiidseid soiseid maastikke, mida agressiivsed välisstruktuurid aegajalt kummitama tulid, ajades alles stabiilsuse saavutanud keha errorisse. Meenub mõiste *crip time*. **Ellen Samuels** kirjeldab sandiaega kui paindlikku, loovat lähenemist normatiivsele ajatajule ja see aitab mõista, mida puudega elamine inimeselt sageli nõuab, olgu siis tegu tähtaegade, magamaminekuaja või eluetappidega. Samuels rõhutab, et sandiaega surutusega võivad kaasneda viha, lein ja isoleeritus.[3] Kui Lulika kogeb maailma pehme võdiseva murumunana, siis Samuels tajub end vampiirina. Üks neist leiab hooaja läbi saades vägivaldse lõpu, teine on suurematu ööline, kes käib muu maailma rüütmiga võrreldes lõputult teist jalga.

Nii Lulika kui ka Nakurampa videoid saatis transkriptsioon. Ülekande jooksul tipiti Aku ja Tuisku vaheline vestlus inglise keeles sisse ja kuvati video all. Lulika teoses animeeriti lüürika samuti video peale, kusjuures pildi ülemises osas kuvati loovad helikirjeldused, nt „sisenevad rammivad bassised sündid" või „vahetevahel kriuksub kets vastu jõuksipõrandat". Jällegi, ligipääsetavus kui elevusega pakutu, mitte kui tülpinud järelmõte.

Viise, kuidas erisuguste vajadustega inimestele pakuti osalemisvõimalust, oligi palju ja mitmekesiseid, aga see kõik polnud loomulikult täiuslik. Kuulsin paari osalenud kunstniku käest, et nad tundsid ettevalmistusprotsessi käigus ebameeldivat survet ja pinget, mis tundub „prekaarsest perspektiivist" vaadatuna kohatu. Mustrina pidevalt läbi käinud harjutamist meeles pidades arutasin seda Isa Hukkaga, uurides tema kogemuse kohta selle orkaani keskel. „Me plaanisime projekti tegevusi kuu aega ette," ütles ta. „Kroonilisel haige inimene ei tea, kuidas tal kahe kuu pärast minna võib, ka mina ei tea." Samas tunnistab ta, et ilma pikema perspektiiviga plaanideta organiseerimine võib jälle teistele stressirohkem olla. Korraldajana õppis ta käigult, kuidas erinevaid (ka iseenda) vajadusi ja soove tasakaalustada. „Pidin ühel hetkel lihtsalt usaldama, et kõik annavad endast parima." Kui uurin, mis tema enda panuse nii kunstniku kui ka organiseerijana võimalikuks tegi, ütleb ta lihtsalt: „Süsteemne hool. Vahel tähendab see minu sõidutamist või poest toidu toomist."

MIDA VÕTTA KAASA

Paar kuud tagasi ühes fotogaleriis toimunud erivajaduste teemat käsitleva näituse avamisel tekkinud ebamugavuse muukisin ma ka tänu Soomes käimisele lahti. Lõuna-Aafrika sandiliikumisest käiku läinud maksiim „mitte midagi meie jaoks ilma meieta" („nothing for us without us") ei olnud korraldajateni jõudnud või erivajadustega inimeste kaasamine subjektide, mitte objektidena tundus liiga ebakindel, igatahes näis avaüritus taastootvat eraldusi ja stigmasid.

Kuidas liikuda edasi, olles näinud alternatiivset kaasavamat ja hellemat tegelikkust? Kas teeselda, et see polnud midagi erilist, et vältida survet need võimalikkused endaga võtta? Kas julgeda teha otsus need õppetunnid seljakotiga kaasa haarata ja leida viise nende rakendamiseks igapäevastes kontekstides? Inviting Precarious Perspectives asetas kogemuse keskmesse sandi ja just selle erinevuse, mis on tema ja erivajaduseta inimese vahel. Tajuhorisondid ainult laienesid tänu sellele.

Kui vaadata aga kunstisfääri selle inimese perspektiivist, kelle jaoks on subtiitrid või rambid ainus viis kogemiseks või osalemiseks, siis tunnen piinlikkust, sest tundub, et ei inimesed ega ka institutsioonid ei ole valmis selliste ootustega kohanema. Meenub, kuidas 1980. aasta Moskva olümpiamänge külastanud Lääne ajakirjanik küsis Nõukogude Liidu esindaja käest, kas nad plaanivad ka esimestele paraolümpiamängudele sportlasi saata. Too vastas kindlalt ja lakooniliselt: „NSVLis ei ole invaliide." Nagu meie kunstimaastikulgi? Esimesed sammud parema ligipääsetavuse tagamiseks ei ole aga liiga keerulised. Lisagem videotele subtiitrid. Algatagem projektide alguses vestlusi kõigi poolte vajaduste teemal, küsides muu hulgas, mis võimaldaks igaühel oma vajaduste suhtes aus olla? Voogedastagem üritusi veebis. Laadigem institutsioonide veebisaitidele üles adekvaatse info ligipääsetavuse kohta – ka siis, kui tõele näkku vaatamine tekitab pettumust.

Süües tunnistame iseendale ja teistele, et oleme kehaliste vajadustega inimesed, et sõltume toidu olemasolust, et meie sõltuvus on hea, positiivne, ühine.

Kui vaadata kunstisfääri selle inimese perspektiivist, kelle jaoks on subtiitrid või rambid ainus viis kogemiseks või osalemiseks, siis tunnen piinlikkust, sest tundub, et ei inimesed ega ka institutsioonid ei ole valmis selliste ootustega kohanema.

[1] *„Santi" kohtasin ingliskeelse termini „crip" eestikeelse vastena esimest korda Heleri Luuga Müürilehes ilmunud artiklis „Kapist välja! Sant manifest puudega inimestele" (aprill 2022).*

[2] *Kehavaim on keha ja vaimu kunstlikule dualismile vastanduv termin, inimkogemuse terviklikust mõtestamisest lähtuv vaade.*

[3] *Samuels, E. 2017. Six Ways of Looking at Crip Time. – Disability Studies Quarterly, nr 3.*

AASTA NÜÜDIS-KULTUURIS 2022

Tänavu jätsid kultuuriellu oma sügava jälje muu hulgas mitmed kriisid – koroona andis teatepulga üle sõjale, kõrgetele energiahindadele ja inflatsioonile, kuid eks pilt on olnud kordades elavam ja kirjum kui pelgalt häda ja vaev. Ei möödunud seegi aasta tavapäraste draamade ja vilka hüplemiseta.

Müürilehe toimetus

Mälemad Oscaritele Eestit esindama saadetud filmid „Kalev" ja „Sierra" jutustavad meeste lugusid.
Allikas: kaader filmist „Kalev"

EKRAANIAPLAD MEHED

Küll ikka sel aastal jõuti meeste eludest filme vändata! Neile jagus nii mahlaseid kui ka malbeid, nii karvaseid kui ka kaledaid rolle – meeste lood ei saa lihtsalt otsa saada. Seetõttu pühendavadki Eesti filmiga seotud institutsioonid aega, raha ja inimressurssi nende jutustamisele. Alustades nummist *bromance*'ist „Kiik, kirves ja igavese armastuse puu" ja lõpetades kassahitiga „Kalev" – on selge, et meeste janu end ekraanil näha ei ole kustumas. Plusspoole pealt markeeris Müürilehe toimetus ära sel aastal linastunud dokumentaalfilmid eesti naisloojatest, sh „Machina Fausti" ja „Mare Tralla saladuse".

MONUMENDISÕJAD

Narva tank, Pätsi pea, Estonia laemaal, Kivi-Jüri Kärdlas jne. Venemaa sissetung Ukrainasse vallandas Eestis muu hulgas uue ajaloo revideerimise tuhina, mis peaks justkui tooma konsensuse seoses sellega, millel on või ei ole õigust olla avalikus ruumis eksponeeritud. Kas autokraatliku Pätsi koht on ikka Estonia ees? Kas tank tähistab vaid repressioone või tohib seal ka kuidagi isiklikumalt mälestada? Kas viisnurgaga dekooril stalinistliku elumaja küljes on eluõigust mälupärandina? Selles pole ühel nõul isegi poliitikud ja kunstiajaloolased. On ilmne, et sõda muudab kõik mustvalgemaks – asju saab ajada kiiremini, nurki saab maha võtta, luua salakomisjone, eemaldada kirurgikäega kiirelt pealtnäha kõik traumad, mis on ajas kogunenud. Iseküsimus on muidugi, kas see suur dekoloniseeriv maalritöö saavutab ka oma pühitsetud eesmärgi ehk suudab mälutondid magama panna.

Pätsi pea vahetult enne pidulikku sissepühitsemist.
Fota: Priit Mürk / ERR / Scanpix

RAHASÜST ELAVALE MUUSIKALE

Esimene koroonapiiranguteta poolaasta pole kontserdikorraldajatele ega muusikutele leevendust toonud, sest oma järge ootasid juba inflatsioon, kerkivad hinnad ja energiakriis. Meetilgana tõrvapotis lõi 2022. aastast UNESCO muusikalinna tiitlit kandev Tallinn selleks sügistalveks elava muusika klubidele programmitoetuse. Toetust said taotleda siseruumis asuvad kontserdipaigad, mis mahutavad kuni 1000 inimest ja korraldavad poolaastas vähemalt kümme elava muusika kontserti, kuhu müüakse pileteid. Esimene sats ehk 99 925 eurot läks seekord jagamisele kümne kontserdipaiga vahel, mille hulka kuulusid nt Uus Laine, Kinomaja, Von Krahl, Tapper ja sel aastal Liveurope'i üleeuroopalisse kontserdipaikade võrgustikku valitud Sveta Baar. Loodetavasti saab see katseprojekt edukalt tuule tiibadesse ja toetusmeetmeid jagub ka edaspidiseks.

E¯LEKTRONI KATSETUSED

Juhtmete, serverite ja jututubade keskelt piilub välja e¯lektroni pea. Ühelt poolt pannakse lauale tehnilised teadmised, teisalt soov katsetada ja mängida ning sellest sünnib huvitavaid tulemusi. e¯lektron ei karda erisuguseid mängukaaslasi ja -keskusi, see toimib ühel ajal nii produtsendi kui ka pinnana, võimaldades kunstnikel luua värskeid teoseid ja olukordi. „Portaalist" Von Krahlis Kausaalini Stockholmis – küll ikka osatakse näppe kõikvõimalikesse pottidesse susata…

VON KRAHLI LAHKUMINE VANALINNAST

30 aastat vanalinna kultuurikeskusena toiminud Von Krahl sulgeb detsembris lõplikult oma Rataskaevu tänava maja ukse, et ilmuda uutes kohtades ja (praeguse info kohaselt) ka uue nime JAIK all. Põhjuseid lahkumiseks tasub otsida vanalinna tühjaks jooksmisest ning rahva pilkude koondumisest Põhja-Tallinna poole, kuhu teater on juba Noblessneri valukojas etendunud lavastusega „Ainult jõed voolavad vabalt" põikeid teinud. Tähtis roll oli muidugi ka pandeemiaajal ja rahamajandusel. Kuni detsembri lõpuni jõuab siiski veel Rataskaevus mitu korda teatris ja kontserdil käia või Krahlist alguse saanud Mutant Discol majaga pidulikult hüvasti jätta.

PAIDE TEATRI LAGUNEMINE

2018. aastal jõuliselt kohalikule teatrimaastikule astunud Paide Teater lõpetab linna eelarvekärbete tõttu senise trupiga tegutsemise. Praeguse loomingulise kollektiivi luigelauluks jääb detsembris esietenduv „Oaas". Seda, kuidas seni tugevast loomingulisest entusiasmist ja pealehakkamisest kantud teater edasi liigub, näitab aeg, kuid küsimärgid teatri võimalikkusest „ääremaal" jäävad õhku sellegipoolest. Paide Teatri kohal ripub eksistentsiaalne kirves ja nagu on olnud võimalik näha ka Narva Vaba Lava puhul, võib elu ja surma piiril vaarumine saada ueks tegelikkuseks. Otsest julgustust see noortele tegijatele uuteks ettevõtmisteks väikelinnades just ei paku.

Aprillis toimus Vene saatkonna ees protestiaktsioon, mis juhtis tähelepanu naistevastasele seksuaalvägivallale Ukrainas.
Fota: Priit Mürk / ERR / Scanpix

SÕDA KUI SOLIDAARSUSE KATAPULT

Pea kümme kuud kestnud Vene armee laastamistööd Ukrainas saab kirjeldada vaid kõige räigemate, tumedamate ja kurvemate sõnadega. Teisalt tuleb kõiges kohutavas leida ka midagi head. Kindlasti teab pea igaüks nüüd midagi Ukraina kultuurist, keelest, ajaloost ja geograafiast, millega ta polnud veel kümme kuud tagasi kursis. Võib ka kindel olla, et väga paljud on näidanud mõne praktilise või sümboolse teoga oma solidaarsust ukrainlastega. Korraldatud on heategevuslikke kontserte, kunstioksjoneid, pidusid, raamatumüüke; käidud on vabatahtlikuks; on tõlgitud luulet või punutud kaitsevõrke; annetatud raha või aidatud lapsekäru leida; või on seistud veriste aluspüksstega Vene saatkonna ees Pikal tänaval. Igaüks on talitanud enda võimaluste, soovide või oskuste kohaselt ja loodetavasti jätkub see nõnda nii pikalt kui tarvis.

Selle logo järgi tunneb ära turvalise ööelu saadikud

LIIGA PALJU TASKUHÄÄLINGUID

Mis on ühist Võru Baptisti Kogudusel ja LHV Pangal? Õige vastus on, et mõlemal organisatsioonil on oma *podcast*. Ka kultuurimaastikul kerkib taskuhäälinguid nagu seeni pärast vihma, mõni energilisem, mõni lakoonilisem. Kes neid kõiki kuulata jõuab? Lõhe kirega ja lihtsalt tegemise pärast tehtud *podcast*'ide vahel ei ole kunagi varem nii suur olnud…

TURVALISEM ÖÖELU

Oktoobris ja novembris on olnud võimalik märgata Sveta Baari ja HALLi pidudel tegelasi sildiga „kahjude vähendamine". Tegemist on Tervise Arengu Instituudi, Politsei- ja Piirivalveameti ning Sveta Baari ja HALLi koostöös toimuva sekkumisalase katseprojektiga „Turvalisem ööelu". Spetsiaalselt koolitatud abiandjad liiguvad üürituste territooriumil ringi, suheldakse ööelus osalejatega, jagatakse informatsiooni ja eri tarvikuid, märgatakse võimalikke probleemseid olukordi ja vajaduse korral ka sekkutakse. TAI sõnul on järgmisel aastal plaanis laieneda projektiga suvistele festivalidele ja ööelu tuiksoontele, näiteks Telliskivisse ja vanalinna, ning arendada ja täiendada abiandjate koolitusprogrammi.

Tüüpilisi inimesi tehisintellekti „kujutluses". Pilt loodud CRAIYONi generaatoriga

Helgi Saldo ja Anette Mäletjärv, sõbrad ja raadiosaate „Homokringel" juhid, ootavad, et pilved taevas juba liikuma hakkaksid.
Fota: Kristina Kuzemko

KVÄÄRIPUU KANNAB VILJA

Tänavu möödus 30 aastat homoseksuaalsuse dekriminaliseerimisest. LGBTQ+ põldu on aastakümneid korralikult küntud ja 2022. aastal nägime selle mitmekülgseid vilju. Tartus toimus suurejooneline Pride'i paraad, ilmus LGBTQ+ lugude raamat „Kalevi alt välja" ning kväärartistid koguvad aina enam tuntust (vaata kas või Müürilehe viimaseid kaanepilte!). Jah, kooseluseaduse rakendusaktide suhtes erilist lootust pole, aga panus, mis kogukonnast tuleb, väärib elevat heakskiitu ja tänu.
Vivat!

TEHISINTELLEKT TULI KUNSTNIKE LEIVA KALLALE

Tänavune aasta läheb ajalukku ajana, kui inimesed hakkasid massiliselt genereerima kujutisi tehisintellektil baseeruvate rakendustega, nagu Midjourney või DALL-E. Algne eufooria on mõistetav, samasugune elevus on saatnud nii vananemist simuleerivaid rakendusi kui ka kõikvõimalikke pildifiltreid. Selge on see, et masinate kujutiseloome läheb siitmaalt ainult paremaks, täpsemaks ja kiiremaks, oleme selle eksponentsiaalse kasvu kurvi alguses. Rumal oleks arvata, et see muutus ei mõjuta pildiloomest elatuvate kunstnike olevikku ja tulevikku, kuigi neile on ju räägitud, et kujutlusvõimet ei saa automatiseerida. Seda, milline on pildimootorite pikaajaline mõju visuaalkultuurile, on ehk veel vara ennustada, kuid selge on see, et tehnoloogiasektori arvutusvõimsuse kasvust kannustatud *disruption*-kultuur on oma näljased hambad molbertisse löönud.

jätkub >

< eelneb

LAENUTUSHÜVITISTE OKKALINE RADA

Eesti Kirjanike Liit sai tänavu 100-aastaseks, liiati kuulutas kultuuriministeerium aasta 2022 läbivalt raamatukogude aastaks. Kogu rõõmsa tähistamisega paralleelselt pidi kirjarahvas aga tegelema iidse raamatukogude laenutushüvitiste summade probleemiga ehk tõestama, et autorid, kelle raamatuid raamatukogudest laenutatakse, väärivad selle eest enamat väikestest vasksetest müntidest. Olgu sellega, kuidas oli, lõpuks kandsid jagelused ilmselge üle ka teatavat vilja, sest oktoobri lõpus andis kultuuriministeerium teada, et 2023. aasta eelarves suureneb kirjandusvaldkonna tasustamiseks mõeldud SA Autorihüvitusfondi eelarve 400 000 euro võrra – 650 000 euroni. Midagigi!

Kollektiivi Sorcerer loomingus saavad kokku looduslik ja tehislik. Modell: Madlen Hirtentreu. Foto: Greta Liht

ESTEETIKA VAJUMINE SOOMÜLKASSE

Limased seened, lirtsuv mülgas, muld ja lagunemine – need on märksõnad, mis tulevad meelde kunsti, moe ja etenduskunstide väikses nurgakeses pead tõstnud esteetika puhul, mille juured ulatuvad **Pire Sova** korraldatud Persona töötubadesse, kus mängiti rõivaste ja seeläbi ka enda identiteediga. Sealt edasi on see ilmutanud end **Jette Loona Hermanise** ja **Johhan Rosenbergi** „Eden Detailis", moekollektiivi Sorcerer loomingus, **Darja Popolitova** ehtekunsti kõrval, muusik **Kitty Florentine'i** tekstuuriotsingutes, **Netti Nüganeni** „Müüdis" jne. Peamiselt avaldubki see keskkondade, kostüümide ja visuaalide loomises, mis oleks justkui loodusesse kõdunema jäetud ja sealt üles nopitud. Rõivaid ja materjale on kroogitud, põletatud, mullaga pritsitud, rebestatud. Toonid on maalähedased ja beežid või hoopis mürkrohelised. Ja kõige selle taga paistavad antropotseeniajastu, taaskasutuse, identiteedi ja kehaga seotud küsimuste kõrvad.

AAFRIKA JA LÄHIS-IDA KUUMAD BRIISID KLUBIMUUSIKAS

Gqom, *amapiano*, *shaabi*, *kuduro* – kui sa pole veel nende kõlava nimega muusikažanritega tuttav, siis tasub need meelde jätta, sest just Aafrika eri riikidest pärit muusikavoolud on praegu *underground*'i kõige kuumem kraam, mis valgub üha enam ka popmuusikasse. Samal ajal ei saa jätta märkamata loomingut, mille autoriks on Lähis-Ida produtsendid, kes oma juuri ja muusikatraditsioone üha julgemalt muusika kaudu lahti harutavad. Meie õnneks on tabanud selle laine tipphetke ära kohalikud promootorid eesotsas peosarjaga Shelter, tänu kellele saab kogeda seda muusikat otse allikast.

ROHKEM KULTUURI RAHVUSRINGHÄÄLINGUS

ETV2 tõi lõppeval aastal eetrisse posu uusi kultuurisaateid. Nii alustasid märtsis esmalt „Kultuuristuudio. Arutelu" **Kaupo Meieli**, **Maarja Vaino** ja **Tarmo Tiisleri** vahelduval juhtimisel ning „Kultuuristuudio. Looming", mida vedasid **Ave Häkli**, **Kaspar Viilup** ja **Meelis Oidsalu**. Ehkki viimati nimetatu kadus juba pärast esimest hooaega märkamatult eetrist, tõusis selle asemele sügisest „Kultuuristuudio. Kirjandusministri juures", saatejuhiks vana hea **Mart Juur**. Ka ETV „OP" näitas sügisest vähemasti formaalseid uuenemise märke, kui pikalt saatejuhtide rollis olnud **Margit Kilumetsa** ja **Margus Tabori** vahetasid välja **Owe Petersell** ja Ave Häkli. Rohkem kultuuri rahvusringhäälingu telekanaleil on muidugi igati tervitatud.

VABALT VINDUV KEELETÜLI

Harva juhtub, et vabariigi üks põrutavaim meediadebatt käib eesti keele ümber, aga 2022. issanda aastal see tõepoolest paiguti just nii oligi, kusjuures vaidlused jõudsid ka palju kaugemale elitaarse kultuuriajakirjanduse raamidest. Nii heidavad ülejäänud keeleinimesed Eesti Keele Instituudile laias laastus ette seda, et viimane on loobunud keele korraldamisest (sellekohaseid poliitikaid ka järjepidevalt õigustades), lubades nõnda mh laialdast kantseliidi ja estonglishi vohamist ning tühistades ja varjates iseenda aastate jooksul antud kirjakeele nõuandeid. Ehkki aasta lõpuks sai nähtavasti selgeks, et uus ÕS ikkagi tuleb, ei ole tüli endiselt lahendatud, Tartu filoloogid jm kirjainimesed olla lausa joomismängu leiutanud, mille puhul tuleb iga kord, kui keegi viisakas seltskonnas (EKI direktori) **Arvi Tavasti** nime mainib, kogu seltskonnal klaasikest kummutada.

„Only Basic" mõtestas moevõlja hallide dresside kaudu. Foto: press

HALLID DRESSID *CATWALK*'IL

Muidu klassikalisemat rada sammuva Tallinn Fashion Weeki avas sel kevadel noorte moekunstnike **Lisette Sivardi**, **Karl Joonas Alamaa** ja **Andreas Kübara** etendus/teos „Only Basic", kus toodi lavale (ja publikule selga) hallid dressid ning nende ülejääkidest valminud rõivad ja vormid, mille eesmärk oli tõmmata tähelepanu sellele, kuidas me moest mõteleme ja seda esitleme ning mida moodsaks peame. Olgu selleks siis kas või muidu kodusele diivanile kuuluvad ketšupiplekkidega hallid dressid. Võib öelda, et moodi kandmiseks oli sellel etendusel vähe, kuid moodi mõtlemiseks küllaga. Seda kriitilist joont võiks litrite ja satside vahele rohkem jaguda – nii korraldajatele, disaineritele kui ka pealtvaatajatele.

AUS VAADE VABAKUTSELISTE LOOVISIKUTE KINDLUSTATUSELE

14. jaanuaril 2022 ilmus Sirbis kunstivaldkonna õiglasemate tasumäärade „programm", mille loonud **Maarin Ektermann** ja **Airi Triisberg** vestlesid selle tarbeks üle 70 kunstivaldkonnas töötava inimesega. Ambitsioonikalt pandi numbritesse näiteks ühe näituse ettevalmistamiseks kuluv aeg ja sellest (ja kultuuritöötaja miinimumpalgast) lähtudes ka õiglane näidistasu selle eest. Lisaks madalatele palkadele kritiseerisid Ektermann ja Triisberg veel puudulikku sotsiaalset kaitset, millega vabakutselised kunstitöötajad peavad rinda pistma. 15. augustil alustaski Eesti Kunstnike Liit meeldetuletuskampaaniaga „Ravikindlustus kõigile!", et poliitikutel püsiksid meeles loovisikute mured. Raske öelda, kas mõistlik strateegiline samm on just sellele keskendumine või hoopis koputamine, pilk alandlikult maas, südametunnistusele, mida ei eksisteeri, aga teema pildil hoidmine on õnnestunud nii Ektermanni-Triisbergi duol kui ka erialaliitudel. Raha loeb.

UUS EESTI BIIT

NIKOLAJEV

Oktoobris ilmus Ukraina plaadifirma Muscut alt Nikolajevi peaaegu tumeda *ambient*'i album „Transplant Rejection". Rääkisime sel puhul saamatuse ravist, võimete piiridest ning *noise*'i ja *ambient*'i üritustesarjast Konsum.

Nikolajevina oled käinud ära *dub*'i, *ambient*'i, postpungi ja *techno* juures, rääkimata paljust muust. Weak People'iga teed hoopis *noise*'i. Kas oskad panna näpu peale mingile ühele stiilile või alguspunktile, kust kõik need suunad hargnema hakkasid, või on need pigem aja jooksul sulle külge haakunud?
See kõlab kindlasti nagu klišee, aga mulle lihtsalt meeldib hea muusika, vahet pole, mis stiili või žanriga on tegu. Suureks õnneks on mul olnud noorest saati interneti kasutamise võimalus ehk valikud ja mõjutused on olnud piiritud, kõik on ainult uudishimu ja tahte küsimus.

Mu enda loomingus hakkas asi siiski arenema pärast üht suvepäeva aastaid tagasi. Mul oli tunnike aega, enne kui mu sõbrad mind peale pidid võtma, et ujuma minna. Mõtlesin, et kas suudan naljaga pooleks hiphopiinstrumentaali teha, mida siis pärast autos kuulata. Pool tundi hiljem oli lugu valmis ning kolme nädala pärast sai sellest Tommy Cashi esimene singel „Guez Whoz Bak". See sai minu suureks üllatuseks palju positiivset vastukaja ja otsustasin pärast seda veel julgemalt muusikale läheneda, et teada saada, kas kuskil jookseb ka minu võimete piir. Seni ma seda veel leidnud ei ole.

Kui rääkida su viimasest plaadist „Transplant Rejection", siis see sobitub Muscuti kirjelduse põhjal nende fiktiivsete *soundtrack*'ide suunaga. Milline atmosfäär sul seda plaati tegema hakates silme ees oli või kujunes see pigem protsessi käigus?
See album koosneb lugudest, mis on salvestatud vahemikus 2016–2022. Kõik lood on sündinud eri stuudiotes ja ruumides, kus on olnud au midagi salvestada. Aga seda albumit n-ö tegema ma polegi kunagi hakanud… Kõik lood, mis albumile jõudsid, on Dima Nikolaienko valitud. Eks see läbiv atmosfäär on mind juba pikalt ümbritsenud.

Foto: erakogu

Küsis **Mariliis Mõttus**

Oled esitanud seda plaati nii basseinis (küll käputäiele inimestele) kui ka Inwardsi festivalil kirikus. Kuidas eri asukohad selle plaadi esitamist mõjutavad?
Selles tühjas basseinis oli mul rohkem eelarvet ja aega valmistumiseks. Esitasin seal rohkem lugusid ja eksperimenteerisin rohkemate instrumentidega. Stuudios on kõik lood salvestatud ühe võttena. Pärast seda saigi tegelikult lood kokku seatud ja Muscutile valimiseks saadetud. Inwardsi festivalil proovisin ma juba kompaktsemat ja efektiivsemat kava esitada. Enamik instrumente, mida selle albumi salvestamiseks kasutasin, on suured ja vanad ning neile ei meeldi enam väga palju stuudiost väljas käia. Ja loomulikult on ju saalitäiele inimestele esineda midagi erilisemat kui käputäiele.

Mõni aeg tagasi mainis üks teine muusik mulle, et oma esimest plaati tehes tundis ta kõige suuremat frustratsiooni selle pärast, et ta oskused ei olnud veel sealmaal, et viia ellu oma peas olev idee. Sa oled teinud muusikat juba hea mitu aastat ja suuresti analoogmasinatega. Mil määral sa sellise dilemmaga kokku puutud ja kas masinad seavad ka mingeid piire?
Tuleb meenutada, et ei pea olema väga osav, et luua midagi ajatut. Lihtsuses peitub ilu. Võib-olla sellepärast mu muusika nii naiivselt kõlabki. Oskuste arendamine peabki olema loova inimese kõige suurem tõukejõud. Oma saamatusest tingitud frustratsiooni ravin tavaliselt eksperimenteerimise ning asjale vale nurga alt lähenemisega.

Piirang on minu jaoks üks suurim inspiratsiooni ja õnnestumise alus. See paneb mind rohkem kastist välja mõtlema ja katsetama sellega, mis mul olemas on. Kui võimalused on lõputud, võib tekkida sensoorne ülekoormus ja avastad ennast tupikust. See on ka põhjus, miks kipun kasutama vanemaid masinaid, kuna tean hästi nende puudujääke. Üldiselt olen muidugi siiral arvamusel, et muusika tuleb sinuni, mitte vastupidi – tuleb sellele lihtsalt rohkelt võimalusi anda.

Sa oled ka *noise*'i ja *ambient*'i üritustesarja Konsum üks korraldajatest. Kust see alguse sai ja kuidas see nišš sinu arvates praegu pulbitseb?
Kui käisin 2018. aasta suvel Tõkyõs mängimas, sattusin sõbraga ühte baari, kus lasti suurtest kõlaritest kõvasti *noise*'i. Käisime seal mitu õhtut järjest. Eriti meeldis, kuidas pärast lahkumist oli helipalett puhas, justkui vali müra oleks mu kuulmise ära puhastanud. Reisilt tagasi jõudes arutasin Kleisiga, kas tal oleks huvi alustada Tallinnas üritust, kus saaksime mängida *noise*'i, millest me mõlemad lugu peame, ja kõvasti! Nii jõudsime ka arusaamani, et Tallinnas puudub aktiivne platvorm üritustesarja kujul, mis oleks pühendunud eksperimentaalsele muusikale. Nüüd tähistamegi 2023. aasta veebruaris oma neljandat tegutsemisaastat.

Pane kõrv peale: soundcloud.com/nkljv

TÕUKEJÕUD

INDREK MIGUR

„Tõukejõud" on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegutsevad muusikaga seotud elualadel, kuid ise lavalaudadele ei satu. Seekord viib meid oma töö telgitagustesse Tallinn Music Weeki konverentsi ja külaliste programmi juht Indrek Migur.

Foto: Kristjan Taiksalu

Kahe sellise valdkonna haldamine tundub päris mahukas ülesanne. Mida su töökohustused ette näevad?
Neil kahel pealtnäha erineval haldusalal on lähemalt vaadates päris mitmeid omavahelisi puutepunkte. Korraga nii konverentsi kui ka väliskülaliste programmi juhtimine võimaldab mul omada tervikliku ülevaadet, nt mis on parajasti kõige intrigeerivamad teemad, kes neist rääkida võiksid ja kes neid tegelikkuses kuulama on tulemas.

Konverentsiplaani loomine on kollektiivne teekond, kus mängivad suurt rolli nii TMW tiimikaaslased kui ka meie toredad Telliskivi kontorinaabrid Music Estoniast. Minu ülesanne on hoida silme ees tervikpilti ja pressida plaanid teostatavasse raamistikku.

Väliskülaliste programmi juhina haldan läbirääkimisi delegaatide reisiplaanide üle ja ka realiseerin neid tihtipeale praktilise poole pealt.

Mis oskusi on nendes rollides vaja?
Rahvusvahelise muusikatööstuse telgitagustes tegutsejad on enamjaolt väga toredad inimesed, kes on oma südames suured muusikasõbrad ja peavad funktsionaalsust festivalikorralduses olulisemaks peentest rituaalidest. Üks tähtis oskus ongi kirjeldatud tunnetuse realiseerimine. Kasuks tulevad nii filosoofiat õppides omandatud kirjutamis- ja analüüsioskus kui ka kogemused logistikuametist, mida kunagi peetud sai. Ja eks ole ka muusika mind juba nooruspõlvest sügavalt kottinud. Praegu teen kord kuus IDA Raadios ilusatele lugudele pühendatud saadet ja aeg-ajalt mängin erilaadi ürraritel ka tantsusemat muusikat. Päevatöö mõtestamise juures on suureks kasuks seegi.

TMW konverentsid lähtuvad igal aastal kindlatest fookusteemadest. Mille põhjal need valitakse ja kuidas sünnivad paneelide teemad?
TMW olemuse juurde kuulub püüdlus püsida kursis ja osaleda aktiivselt aktuaalsetes ühiskondlikes diskussioonides. Selle hästi õnnestumiseks on vaja oma tundlad võimalikult laiali ajada. Seega ei olegi sellele küsimusele ühtset vastust. Ideed kooruvad välja nii lokaalsetest kui ka globaalsetest sündmustest, saades inspiratsiooni muusikatööstuse uusimatest mure- või rõõmukohtadest ja huvitavatest potentsiaalsetest koostöödest.

Kuidas te leiate välismaiseid spetsialiste, keda rääkima kutsuda?
Spetsialistide leidmine on demokraatlik protsess, mille käigus võib ideid seoses sellega, keda kutsuda paneelides osalema või töötubasid tegema, tulla igast suunast. Kui teema on värske ja sobib valikusse jäänud fookuspunktide skeemi, siis läheme sealt edasi ja vaatame, mis kõnelejad võiksid sellega kõige paremini kokku sobida. Üldjuhul on tegemist mitmetahulise puslega, mille kokkupanek kestab ühe TMW lõpust järgmise alguseni.

Millisena sa näed TMW konverentsi mõju muusikutele ja muusikatööstuse professionaalidele, kuid ka laiemale avalikkusele?
TMW konverents on festivalil kõige parem koht, kus ühiselt asju selgeks rääkida, luua tutvusi, kuulata oma ala spetsialiste ja saada lühikese aja jooksul olulist teavet, n-ö kiirkursusena. Peale muusikatööstuse proffide on kaasatud alati ka valdkonnaväliseid ärksate mõtetega tegelasi, kes lisavad teemade spektrile oma unikaalse vaatenurga.

Küsis **Mariliis Mõttus**

MUUSIKAKRIITIKA – KEDA SEE HUVITAB?

Kui eelmise aasta viimases numbris jagasime näpunäiteid, kuidas kirjutada muusikaarvustusi ja jääda seda tehes ausaks, siis sel korral läheneme samale teemale artistide vaatevinklist. Küsime, mida nemad ühelt arvustuselt ootavad. Kas kriitika on nende arvates tasemel, liiga pehme või piisavalt julge? Mis on hästi, mis häirib ja milleks kriitikat üldse vaja on?

Foto: Ivar Murd

MART AVI

Mart Avi: „Mul pole artistina kasu sellest, kui keegi kirjutab minu plaadist ülivõrdes arvustuse, ent teeb seda ebahuvitaval või lohakal moel."

Võtan muusikakriitikat kunstivormina, mis saab kedagi sisuliselt huvitada üksnes juhul, kui see on piisavalt hästi sooritatud. Igast albumist, kogemusest või nähtusest on võimalik kirjutada huvi tekitavalt ja haaravalt – see on oskus. Vastandun seisukohale, mis eeldab kriitikult muusikateoreetilist tausta (see vana vastik: „Mida sa räägid, kui ise teha ei oska, haha!"). Valdav osa muusikutest poleks puusalt võimeline loetavat plaadiarvustust kirjutama. Popmuusika on enneköike meeleline kogemus – varjuteater, mis maskeerib enda tehnilist koodi. Me ei soovi videomängu mängides teada, mis arvandmed jooksevad selle tuumas. Me ei soovi imelist raamenit luristades kuulda, kuidas siga tapeti. Sedalaadi siseinfot menetlegu spetsialistid omaette.

Mul pole artistina kasu sellest, kui keegi kirjutab minu plaadist ülivõrdes arvustuse, ent teeb seda ebahuvitaval või lohakal moel. Tuimalt mõjub liigne toetumine teiste või minu enda varem öeldule. Köidavad kirjutised, mis mõjuvad värskendavalt – jutud, millel on võimekus uuristada end orgaaniliselt artisti omailma, muutes selle laiemaks, ligitõmbavamaks ja haaravamaks nii lugeja kui ka artisti enese jaoks. Alati on oht, et sõnad kipuvad vahutama. Liigset stilisatsiooni ja fantaasialendu aitavad tasakaalustada konkreetsed ja maised tõdemused, selged tekstilöögid. Kui millegi või kellegi esitus, *loop*, riff, olek, haare, tehnika või tunnetus on üle prahi, siis tasub seda aeg-ajalt esile tuua ka tähetolmu unustavalt.

Foto: Glänel Tirrand

DEW8

DEW8: „Tunnen puudust, et keegi paneks kõigile puid alla ja teeks seda huumoriga, et me ei võtaks end liiga tõsiselt."

Meie meediaruumis tehtav kriitika pole kindlasti maailma mõttes tasemel. Meid on liiga vähe ja muusikaskeene pigem pisike. Samas ei saa ka öelda, et on halvasti, kuna mõned ajakirjanikud teevad seda piisavalt objektiivselt ja arusaavalt. Lisan, et kriitik ei tohiks öelda ainult halbu asju, sel juhul tunduks see amet ebavajalik.

Negatiivne kriitika meeldib mulle aga tihti isegi rohkem kui positiivne, sest siis ma tunnen, et mu looming töötas! Kuigi ma ei tee muusikat kriitikute pärast, igatsen põhjalikumat alažanrite ekspertiisi. Neid hinnatakse vähese sügavusega või artistile omistatakse oskuseid ja tiitleid, mis ei allu mõnes mõttes kindla žanri loogikale. Selleks et midagi arvata, peaks selgelt uurima ja mõistma žanri tahke või kontakteeruma algallikaga. Kriitik on nagu dokumentalist. Konstruktiivne kriitika peaks toetuma mingile observatsioonile. Mitte ainult sellele, mida „kriitik" tunneb, vaid mõnes mõttes tuleks teha ka arhiveerimistööd, sest muusika pole ainult see, mida me kuuleme, vaid ka kõik muu, mis sellega kaasas käib. Vahel tundub mõne muusikalise sähvatuse kirjeldus soovmõtlemisena, kuigi tegelikult on objektiivne pilt teine. Isiklikult meeldib mulle **Anthony Fantano** YouTube'i kanal, kus on arvustusi *metal*'ist hiphopini. Tema võiks olla paljudele kriitikutele teenäitajaks. Tundub aus ja selge, püüab olla kursis artisti eri külgedega, suudab hinnata nende sügavusi ja jagab iseenda mõtteid, mida ta ei suru peale. Ta pigem pehmendab žanritevahelisi hõõrdumisi ja seob kultuuri hästi kokku. Samuti on üks mu lemmik **Nardwuar**, kes ajab oma väga laheda YouTube'i kanaliga blogi-arvustus-*roast*-stiilis asja. Tunnen puudust, et keegi paneks kõigile puid alla ja teeks seda huumoriga, et me ei võtaks end liiga tõsiselt.

Eestis on head **Olav Osolin**, **Siim Nestor**, **Aleksander Algo**. Mitteametlikul kujul on ka **Trash Can Dance** omamoodi kriitik. Ta räägib alati pikalt oma reliisidest. Arhiveerimise kuningas!

Foto: Eliann Tulve

VILLEM SARAPUU

Villem Sarapuu: „Ainuke tagasiside, millega midagi peale hakata ja mis ka enamjaolt meelde jääb, on minu arust negatiivne."

Eelistan kindlasti teatavaid kriitikuid teistele ja üht kriitikat teisele. Samas on mul vahel raske aru saada, mida peaks kriitika väljendama, mis emotsioone tekitama ja mida mulle kui artistile andma.

Võib-olla olen ma selles vallas konformist, aga nagu viitab sõna „muusikakriitika", võiks arvustust iseloomustada kriitilisus. Tavaliselt saabub see formaadis 1500 tähemärki koos tühikutega, millega ei saagi väga palju korraga ära öelda. Tähendab, saab öelda, aga on vaid üks üldine temaatiline fookuspunkt. See formaat ei luba kirjutajal kirjeldada korraga helipilti, võrrelda seda varasemate teoste ja ka teiste artistidega, asetada seda üleüldisesse kaanonisse, olla kriitiline jne. Mulle tundub, et seetõttu pole need ka piisavalt teravad, kuigi just seda ma arvustustelt eelköige ootangi. Kes teab, äkki ei julgeta. Ainuke tagasiside, millega midagi peale hakata ja mis ka enamjaolt meelde jääb, on minu arust negatiivne. See mõjub alati usutavamalt ja annab rohkem mõtteainet kui kiidusõnad, aga ei tähenda, et sellest peaks lähtuma tulevase loomingu puhul.

Eestis on tore tõik, et muusikakriitika avaldamiseks ei pea olema muusikaajakirjanik või -kriitik, mis muudab arvustamise üldiselt inimlikumaks, aga äkki on see ka põhjus, miks ollakse nii leebed.

Foto: Christer Männikus

MARIA FAUST

Maria Faust: „Olen tähele pannud, et albumi-kontserdi vastuvõtt oleneb esimesest retsensioonist. Kui selle kirjutab keegi, kes ei ole sinu loomingust ülearu vaimustuses, hakkavad need laiali pillutud lausekesed kahjuks ka teistes arvustustes ikka ja jälle välja ilmuma."

Nii nagu igaüks võib pidada ennast tänapäeval (suureks) kunstnikuks, on võimalik kirjutada ka enesele meelepärasel teemal artikleid, arvamuslugusid ja retsensioone. Muusikuna olen saanud igasugust kriitikat – nii head kui ka halba, nii konstruktiivset kui ka otseselt ja isiklikult solvavat, sh on olnud väga vihaseid kirjatükke. Kui see oleks vaid võimalik, siis ma ei loeks arvustusi, sest minu looming pole ju kellegi isiklikust arvamusest, haritusest, teadmistest või analüüsivõimest sugugi mõjutatud. Tegelikkuses on asjad muidugi teistmoodi, sest kui kunstnik tahab end müüa, on retsensioonidest, nii negatiivsetest kui ka positiivsetest, kasu küll. Samas tundub mulle üpriski tihti, et esimene ja viimane ots on keti ainsad lülid, kes üksteise „tooteid" tarbivad. Muusikule on vaja arvustajat ja arvustajale piisavalt intrigeerivat ning võimetekohast artisti, ülejäänud massil nende kahe otsa vahel on üpriski kama. Julgen väita, et arvustuste ja arvustajate piiratud hulk on tingitud rahva vähesest huvist kultuuri vastu. Aga selles küll midagi uut ei ole.

Kriitikute kritiseerimine on üpris võimatu ülesanne, sest tavaliselt kritiseerib seesama looja, kes kriitikat sai. Võiks suisa öelda, et meie ühiskonnas on kriitiku kritiseerimine lubamatu tegevus ja enamasti ei anna meediaplatvorm, mis laseb üsna hoolimatult igasugust jama ära trükkida, võimalust vastulausetele. Väga lihtne on öelda kritiseeritavale, et ta ei suuda kriitikat vastu võtta, ja sinna see jääb. Olen oma karjääri jooksul tähele pannud, et albumi-kontserdi vastuvõtt oleneb esimesest retsensioonist. Kui selle kirjutab keegi, kes ei ole sinu loomingust ülearu vaimustuses, hakkavad need laiali pillutud lausekesed kahjuks ka teistes arvustustes ikka ja jälle välja ilmuma. Sugugi mitte kõik ei kuula läbi plaate, millest nad peavad kirjutama. Nii võibki vahel lugeda „lauljast" Faustist. See on minu elus üsna tavaline, et arvustaja, isegi kui ta on kontserdil näinud, et ma mängin pilli, kirjutab oma arvustuses „fantastilisest lauljast". Naine on džässmuusikas ju tavaliselt selles rollis.

Olen pannud aastate jooksul retsensioonidest kirja palju lõike, mis on minu arusaamise järgi problemaatilised, aga suuresti on kunstist kirjutaja kritiseerimine mõttetu tegevus, sest igaüks kirjutab ju oma teadmiste ja maitse põhjal. Ma võin ju nõuda, et muusikakriitik peab olema käinud kõrgkoolis, olema laia kõrvaringiga ja oskama teha vahet pillidel ja stiilidel, aga lõppkokkuvõttes on retsensioon ikka kirjutaja nägu. Seal sisaldub teave tema maitse-eelistuste, hariduse ja avatud meele kohta. Suures plaanis on arvustusse põimitud pressitekst, juurde pisut võrdlusi teiste muusikutega ja kui tegemist on kontserdiga, siis pisut ka välimuse kirjeldamist. See on kõik üpris süütu, kuni leheveerule ilmub tüüplause minu kui saksofonisti kohta: „Ta mängib nagu mees." See on loomulikult kompliment, aga tekitab küsimuse, et kui näiteks **Raul Sööt** mängiks nagu naine, siis kas see on samasugune kompliment. Vist mitte. Sellega jõuangi enda jaoks kõige häirivamate mülgaste juurde.

Suur kolmekas ehk sugu, rass ja vanus.

Pole vist olnud ühtegi kirjutavat inimest, kes ei oleks korra sinna lõksu sattunud. Kahjuks on need apsud levinud, kuigi nii kergesti ärahoitavad. Siin võiks ju teha oma tööd toimetaja? Rass ja vanus on omaette ja eraldi artiklit vajavad teemad, aga soopõhisest arvustamisest tahaksin küll pisut rääkida.

Naistest muusikas ehk naismuusikutest ja meesmuusikutest eri tooniga rääkimine on probleem nii Eesti kui ka Taani meedias. Millegipärast ei taha see kirjutavale poolele (kelleks on peamiselt mees!) kuidagi kohale jõuda. Minu meelest on suurimaks murekohaks toonimuutus, aga ka see, et „mis ühele grupile on lubatud, ei ole lubatud teisele".

Toon ühe näite toonimuutusest. Kui meessoost muusik kõlab nagu keegi teine meessoost muusik, siis ta on „sellest kuulsast koolkonnast", ta on „mõjutatud" kuulsast artistist, ta „pühitseb" oma iidolit ja „kannab edasi traditsiooni". Ja siis tuleb sama arvustaja kirjutis naismuusikust absoluutse toonimuutusega. „Ta kopeerib", „ta on vaese mehe **Björk** / **Pärt** / **PJ Harvey**" jne, „Islandilt/Eestist/Venemaalt tuleb ainult selliseid (nais)artiste", „sellist asja on varem ka kuuldud". Ja nüüd mõte, mille kirjutas Taani suurima ajalehe Politikeni muusikakriitik: „Ta plagieerib, ta on varas! Ta oleks vähemalt võinud oma kuulsale kaasmaalasele aitähki öelda." See on esimene ja siiani viimane kord, kui olen nii suure lehe esiküljel olnud, ning esimene kord, kui mu vastilmunud plaadi tiraaž kogu täiega maha müüdi. Igaks juhuks lisan, et see süüdistus on nii jabur, et ma ei hakka isegi mainima, kelle käest ma oma muusika „varastasin". See on kõigile muusikutele niigi selge, sest küllap igaüks, kes on rahvusvaheliselt tegev, on selle teemaga kokku puutunud. Ei aita siin ka selgitus, et a-moll on laialdaselt kasutatav kõikides stiilides ja eri ajastute muusikas.

Selle viimase lookese igivana moraal on, et pole vahet, kas sinust kirjutatakse hästi või halvasti – peaasi et kirjutatakse. Nii on.

Mis on head: meil on tegelikult neli ja pool väga head muusikakriitikut, kes teevad oma tööd hästi ja valdavalt apsudeta.

Märkus muusikast kirjutajale: ära kirjuta *stout*'ist retsensiooni, kui eelistad tegelikult tavalist poepilsnerit või isegi hoopis veini.

KOGUKONNAAED – PEHME JA ROHELINE, POLIITILINE JA RADIKAALNE

Kogukonnaaia mõiste on mitmekülgsema linnaruumikasutuse kontekstis üha rohkem esilekerkiv idee. Selle populariseerimisel on oht, et see jääb roheliseks sõnakõlksuks, millest tulenevalt unustatakse selle kriitiline võime ja panus seoses planeeringute muutmise, elanikele enda õiguste eest seismiseks võimestava platvormi pakkumise ja uute erialadevaheliste koostöövõimaluste loomisega.

Laura Linsi ja **Roland Reemaa**

Kogukonnaaia mõiste esineb viimase aja arhitektuuriprojektides sagedasti, olgu siis akadeemilistes töödes või päriselt rajatavate ehitiste kontekstis. Kergemeelselt õhku visatuna on see kui võlusõna, mis koondab pehmete väärtuste ja kogukondlike sidemete kaudu linnakodanikke hoonetevahelises ruumis, s.t seal, kus peaks toimuma midagi ühiskondlikult sidusat, aga seda turvaliselt, et ruumi kasutamine või väljanägemine kellegi vaadet ei riivaks. Modernismi vaimust kantud arhitektid kehitavad õlgu, sest nad ei näe aias n-ö päris arhitektuuri, ja oma arhitektirolli ulatuse üle alles juurdlev noorem põlvkond loob hüperrealistlike pilte, sättides globaalsest internetikaubamajast pärit nisu või bambuse 3D-mudelit hästi komponeeritud ilupildile. Sotsiaalset sidusust ja rohepööret arvestavad linnukesed saab nii kirja küll, et liikuda edasi kaalukamate ülesannete juurde. Kogukonnaaia mõiste ja selle väärtus devalveeruvad ruumiprofessionaalide käes lihtsasti. Juba arutataksegi, kuidas vältida selle „sõnakõlksu" kasutamist, rakendades innovaatilisemaid strateegiaid. Nagu mujalgi Euroopas, on kogukonnaaed transformeerunud ka Eestis keskklassi pärusmaaks ja halvemal juhul vabaturumajanduse oludes ka müügiartikliks uusarendajale[1].

Kogukonnaaia mõiste ja selle väärtus devalveeruvad ruumiprofessionaalide käes lihtsasti.

Arhitektide ja õppejõududena toetame kogukonnaaedade jätkuvat käsitlemist arhitektuuritudengite projektides ning linna ruumi- ja kultuuristrateegias.[2] Seda eelkõige heas usus, et see on märk järgmise arhitektide põlvkonna politiseeritud mõtlemisest ja oma ruumieksperdi rolli tõsisest vaagimisest, rääkimata toetavast suhtumisest tugevate organiseerumisvõimeliste kogukondade loomisse ja säilimisse. Linnaaianduse populariseerimine ühiste, renditavate ja haridusasutuste õppeaedade kaudu on positiivne suund keskkonnateadlikkuse ja heanaaberliku linnaruumi tekkeks. Nüüd, kui näib, et selle mõiste devalveerumise tõttu mõnede professionaalide seas on hakatud sellest eemalduma, on oluline järele mõelda, kuidas on selline n-ö pehme ruumipraktika end ajalooliselt kaalukana näidanud ning mis ideid ja väärtusi suudaks üks kogukonnaaed pakkuda.

Kujutage ette linna, mis on pankroti äärel. Kinnisvaraomanikud panevad endale kuuluvaid hooneid põlema, et kindlustuselt oma väärtusetuks muutunud vara eest veel viimane valuraha kätte saada. Kel võimalus, see lahkub linnast jõukamatesse äärelinnadesse või maale elama. Üleöö langeb tihedalt külgnevate naaberhoonete vahelt kortermaju kui väljalöödud hambaid. **Felix Rohatyni** arvates oleks kõige lihtsam need augud asfaltiga plombeerida ja väiketööstuse jaoks ümber tsoneerida. New Yorgi linna diplomaadi ja pankurina juhtis ta 1975. aastal loodud spetsiaalset linnamajandamise töögruppi, mille ülesandeks oli tuua maailma kapitalismi hälli imelinn välja rahalisest krahhist. 1970. aastate Manhattani idakallas meenutas ruumilise keskkonnana pigem sõjas kannatada saanud Berliini kui sellest puutumata jäänud maailmalinna. Ilmselt ametnikud ei osanud ja omanikud ei tahtnud näha, et nende hoonetes oli inimesi, kel polnud kuskile minna, ning et nende krundid ei olnud pelgalt tühjad, vaid pakkusid eluliselt vajalikku ruumi linna jäänud töölisklassile, koondades muu hulgas ka mitmeid nüüdseks kunsti- ja arhitektuurikaanonisse kuuluvaid isikuid. 1970. aastatel New Yorgis üles seatud kogukonnaaiad aitasid Lower East Side'i naabruskonna elanikel ellu jääda ja poliitiliselt organiseeruda, suunates ajapikku ka linna ametlikku parkide haldamise süsteemi. Nüüdseks on need tõestanud end keskkonnakriisis linnale hädavajalikuna.

Foto: Maria Kapajeva

Laura Linsi ja **Roland Reemaa** on arhitektid ja õppejõud Eesti Kunstiakadeemias ja UAL Central Saint Martinsis Londonis. Nad on Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseumi kogukonna- ja skulptuuriaia ruumilised eestvedajad. Nende suvine reis New Yorki ja Los Angelesse oli osa nende 2019. aasta noore arhitekti preemiast, mille andis välja Eesti Arhitektide Liit koostöös GO Traveli ja Heldur Meeritsaga.

ELU MAJADE VAHEL

New Yorgi kaasaegse kunsti muuseumi MoMA PS1 selle hooaja üks peanäitus „Life Between Buildings" („Elu majade vahel") vaatleb nende kogukonnaaedade arengut, käsitledes sealhulgas kunstnike osalust linna „kasutute" vaheruumide võimaluste äratabamisel ja poliitilise potentsiaali realiseerimisel. MoMA PS1 ei haaku asutusena selle teemaga juhuslikult. Kuigi see on küll 2000. aastast ametlikult osa maailma ühest tuntuimast kaasaegse kunsti institutsioonist, New Yorgi moodsa kunsti muuseumist, ulatuvad PS1 juured linna 1970. aastate eelarvekriisi ja sellega kaasnenud hoonete hülgamisse. **Alanna Heiss** lõi PS1 eellasena organisatsiooni Institute of Art and Urban Resources Inc., mille eesmärk oli võtta New Yorgi tühjaks jäänud hooned kasutusele kunstnike stuudiote ja näitusepaikadena. PS1 kuulub nüüdseks kunstikaanonisse, pretendeerimata aktivismile, kuid hoides jätkuvalt tähelepanu keskmes sotsiaalseid, kultuurilisi ja poliitilisi valupunkte ning ühiskondlike küsimustega tegelemist kunstis. Mingil määral on Eestis sarnane asutus Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseum, millele panid aluse **Anders Härm**, **Elin Kard**, **Neeme Külm** ja **Marco Laimre**, skvottides oma tollaste EKA üliõpilastega Tallinna mereäärse tööstushoone. Praeguseks on sõlmitud linnaga ametlik üürileping ning sealt leiab ka aktiivse kogukonnaaia ja skulptuurihoovi, rääkimata faktist, et asutus mängib tähtsat rolli Eesti kaasaegse kunsti skeenes.

Näituse „Life Between Buildings" kuraatori **Jody Grafi** lähtepunktiks on New York City Lower East Side'i naabruskonna kogukonnaaiad, kus koondusid aktivistid, kunstnikud, skvotterid ja eelkõige linnaosa Puerto Rico päritolu elanikud (nn nuyorkolased, ingl *Nuyoricans*). Lihtne väljapanek valges näituseruumis kajastab robustset ja toorest ning hästi dokumenteeritud perioodi, kui auguline ja mudane linn, mida annavad edasi **Marlis Momberi** fotod, pakkus omamoodi katsetuslikku tegutsemisvälja ka loomeinimestele, mis ongi näituse fookuseks. Kunstnik **Gordon Matta-Clark** omandas viisteist ebamäärase kujuga ja arendamiseks täiesti kasutut maalappi, mille ostmine ja umbrohtu kasvada laskmine oli omamoodi performatiivne mittearendamine – „võltsvara" (ingl *fake estates*), nagu ta seda ise nimetas. Arhitekt, futurist ja globaalne mõtleja **Buckminster Fuller** haarati talle endalegi ootamatult Puerto Rico aktivistide gruppi CHARAS, et ehitada koos Fulleri projekteeritud geodeetilisi kupleid, mille esialgne eesmärk oli pakkuda lahendust kogukonna elupinnanappusele, kuid ajapikku sai neist ehitistest ka Loisaida piirkonna sümbol.[3]

TAGASI VÕETUD LINNAMAAD

Rikkalike taustadega kogukondade põimitust ja linnaruumiga suhestumist võib näha peale MoMA PS1 näituse ka teistlaadi Museum of Reclaimed Urban Space'is (MoRUS, ee tagasi võetud linnamaade muuseum), mis annab edasi New Yorgi linnaaktivismi elavat ajalugu. Selle mittetulundusühingu nurgakivideks on skvottimisõiguste eest võitlemine, keskkonnaga arvestav linnaelu, vabatahtlikud koostööpraktikad ja elanike sotsiaalne sidusus. Muuseumi ühe asutaja, anarhist **Bill Weinbergi** sõnavõtud eluaseme- ja kliimakriisist ning kogukonna võimestamisest tema juhitud naabruskonnatuuril on selges kooskõlas keskkonnateadlikkuse kasvu vajalikkusega linnaelus. Tuur läbib kogukonnaaedasid, mis pakuvad alternatiivina linnatänavatele rohekoridore, kaubastamata ajaveetmispaiku, kompostimis- ja prügisorteerimisvõimalusi ning haritavaid maalappe. Eristudes niidetud pargilagendikest segase väljanägemise, kuid teisalt lopsaka looduse ja liigirikkusega, meenutavad need pigem maavanaema õunapuuaeda kui New Yorgi Central Parki. Varemeis kruntidele tekkinud kogukonnaaiad ei ole loodud rohepöördest kantud üleöise haljastusprogrammi tulemusel, vaid need esindavad aktiivsete linnaelanike visadust, mis on mõjutanud nüüdseks ka ametlikku linnaplaneerimist ja New Yorgi keskkonnaprobleemidega tegelemist.

1973. aastal loodud kodanikuühendus Green Guerillas koristas vabatahtlike abiga prügiseid krunte, muldas istutuskaste ja paigaldas piirdeaedu, mis päädis New Yorgi esimese ametliku kogukonnaaia üürilepinguga summas üks dollar aastas. Ajapikku hakkas linn nägema sellises koostöös potentsiaali ja algatas GreenThumbi programmi, et korrastada vabatahtlike linnaelanike toega oma valduses olevaid tühermaid, sõlmides kogukonnagruppidega lühiajalisi üürilepinguid, kuid jättes endale õiguse krunte soovi korral hoonestada. Ajaga võitlesid kogukonnaaednikud enda aedadele välja kümneaastased üürilepingud. 1995. aastal anti aedade haldamine üle linnahaljastuse osakonnale, kindlustades sellega nüüdseks juba 150 aiale tsoneerimise ühe ruumitüübina linna laiemas rohealade strateegias, mis aitas neil seega saavutada alalise staatuse, nii et arendused neid vähemalt teoreetiliselt ei ohusta. 1990. aastatel asutatud kogukonnaaedade alalhoidmise MTÜ New York Restoration Project kaasas nende rahastamiseks ja toetamiseks linnaametnikke, kogukonnajuhte ja ruumieksperte. GreenThumb on nüüdseks riigi suurim aiandusprogramm, mis pakub lisaks aiamaadele ka tööriistade laenutuspunkte, õpitubasid ja koostöövõimalusi eripalgeliste institutsioonidega.[4]

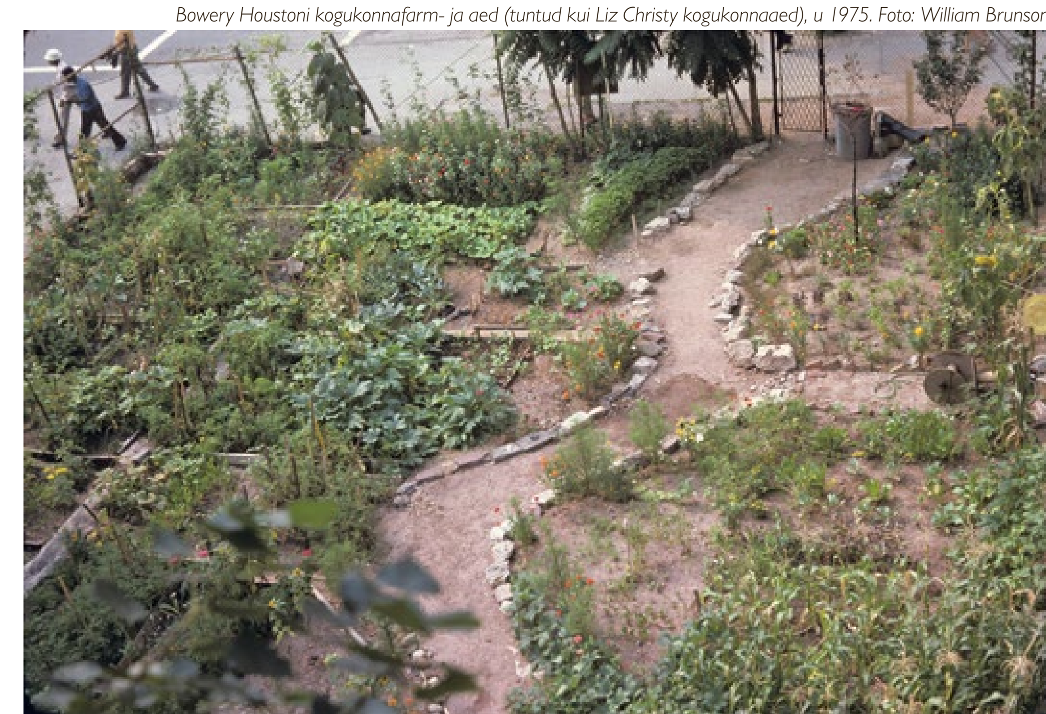

Bowery Houstoni kogukonnafarm- ja aed (tuntud kui Liz Christy kogukonnaaed), u 1975. Foto: William Brunson

Aktivistide grupp CHARAS koos geodeetilise kupliga Bowery Houstoni kogukonnaaias (tuntud kui Liz Christy kogukonnaaed), u 1975. Foto: William Brunson

1970. aastate Manhattani idakallas meenutas ruumilise keskkonnana pigem sõjas kannatada saanud Berliini kui sellest puutumata jäänud maailmalinna.

Nende aastakümnetepikkuste ettevõtmiste mõne lausega kokkuvõtmine on ebaõiglane lihtsustus nende muutuste eestvedajate suhtes, kuid meie eesmärk on kujutleda praegu toimuvate sarnaste protsesside pikemaajalist mõju. Selle nüüdisaegset asjakohasust rõhutab fakt, et tollane aktivism oli tihedalt seotud linnajuhtimisega rahulolematusega, elanike enesekehtestamisega linnaruumis ja globaalse keskkonnaliikumisega. Kogukonnaaed oli töövahend elanike poliitiliseks organiseerumiseks ning vastupanuks senini ainult rahalisele kasumile orienteeritud ja ülevalt alla korraldatud linnaplaneerimisele. Kriisiolukord tõstatas küsimusi seoses vara, maa ja ehitatud keskkonna tegelike kasutusviiside, võimalike kasutajate ja nende võimestamisega oma elukeskkonna muutmiseks.[5]

Varemeis kruntidele tekkinud kogukonnaaiad ei ole loodud rohepöördest kantud üleöise haljastusprogrammi tulemusel, vaid need esindavad aktiivsete linnaelanike visadust.

AVALIKU RUUMI ERIVORMID

1970. aastate New Yorgi näitel ei saanud kogukonnaaiad algust rohepesu sõnakõlksu, pehmete väärtuste suunamudimise, linna rajatud lillepeenra või tulusa müügiartiklina katuseterrassil, vaid tegelikke elanikke võimestava ning linna põhjalikult kujundava protsessina ruumis ja seadusandluses. Pool sajandit hiljem võiks selline taust inspireerida meid kriitiliselt küsima, miks Tallinna tühjad krundid on porised Europarklad, kuidas mõjutab Euroopa kiireim segregeerumisprotsess Tallinna vähem kindlustatud elanikke ning kuidas saaksid kodanikualgatused ja omavalitsused üksteist tähenduslikult toetada. Arhitektuuris on avaliku ruumi projektidel oht jääda pealiskaudseks vormiharjutuseks, kui need viitavad mineviku idealiseeritud demokraatia algkujunditele, nagu agoraad, foorumid ja väljakud, unustades sealjuures selliste ruumide poliitilise eksklusiivsuse omas ajas. Eestis üles vuntsitud väljakud[6] toetuvad sageli sarnastele ruumilistele žestidele, samas kui Euroopa rahastusega korraldatud linnaruumivõistlustel oleks piisavalt ressursse selleks, et olla eksperimentaalne ja kaasav ning töötada välja asukohatundlikke ideid, tõmmates kaasa tegelikke elanikke ja arutades demokraatliku avaliku ruumi võimalikke erikujusid peale väljakute.

Tahe leida tänapäeva keerukale mitmekesisele ühiskonnale ruumilisi vasteid, mis toetaksid jätkusuutlikku ja omavahel suhtlevat elanikkonda, on väljakutse, mis tuleks erialadeüleselt tõsiselt ette võtta. 19. sajandil rajatud Ameerika Ühendriikide linnaparkide eesmärk oli suuresti tsiviliseeritust ja distsiplineeritust esindav ruumimäng, millele maastikuarhitekt **Frederick Law Olmsted** lähenes näiteks maastikuliste suurvormidega. Selle kõrval on 20. ja 21. sajandi kogukonnaaiad segased ja koosnevad juhuslikest leidobjektidest. Sageli hõlmavad need lagunenud ehitisi, jalgradu, vihmavee kogumissüsteeme jpm ajutist, isetekkelist ja ise ehitatut. Esindusesteetikule võib see näida poolelioleva korralagedusena, kuid kogukondlikult on selles lõputus protsessis elujõulisust. Kogukonnaaeda ja avalikku ruumi üldisemalt ei saa vaadelda pelgalt rohelise peedipealse või geomeetrilise sillutisemustrina. Iga avaliku ruumi projekt on võimalik koostööplatvorm eripalgelistele ekspertidele, elanikele ja huvigruppidele, mille eesmärk peaks olema muu hulgas midagi enamat kui arhitektuurne objekt. New Yorgi kogukonnaaedade arengust võiksime õppida ja väärtustada eelkõige protsessi, mida saaks tänapäeval teadlikult disainida ning mis võimaldaks hõlmata kaasamistehnikaid, ruumilisi sekkumisi, sündmuste korraldamist, digitaalkommunikatsiooni jpm. Kriitilise platvormina võiks see olla põnev ja eksperimentaalne lähtepunkt nii arhitektidele, maastikuarhitektidele, sotsiaalsetele disaineritele, kunstnikele kui ka poliitikutele, majandus- ja sotsiaalteadlastele, rääkimata sotsiaalse närviga tudengitest.

MoMA PS1 9th Streeti kogukonnaaed New Yorgis. Foto: Roland Reemaa

[1] *Vt nt „lopsaka haljastusega katuseaed […] ning kogukonnaaed" Vektori arenduses Tallinnas,* vektor.ee.
[2] *Vt nt Mets, A.-L. 2021. Tallinnal on nüüd igal linnaosal oma kogukonnaaed. –* kodu.geenius.ee*, 23.04.*
[3] *Ladinaameerikalik nimetus Lower East Side'ile. Guerron, W. 2020. CHARAS and The Reimagination of Loisaida. – The Latinx Project, 13.10.*
[4] *History of the Community Garden Movement. – NYC Parks.*
[5] *Bagchee, N. 2018. Counter Institution: Activist Estates of the Lower East Side, lk 200.*
[6] arhliit.ee/EV100_arhitektuur

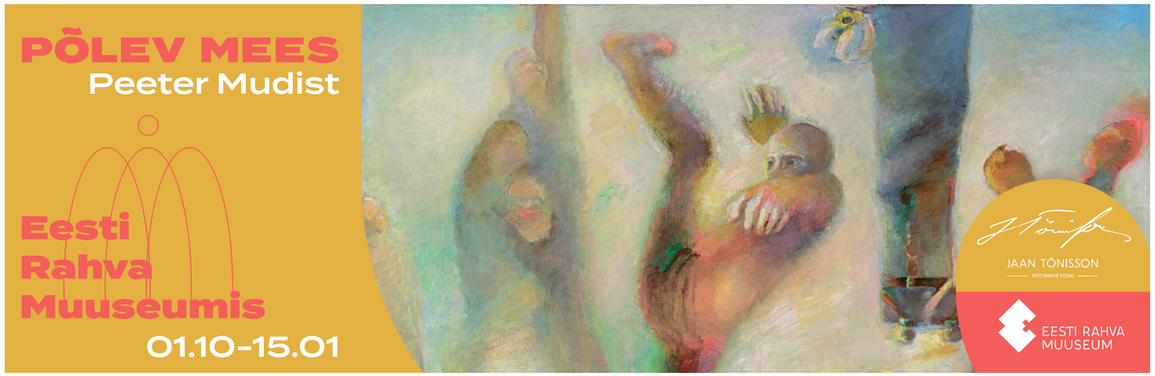

18.11.2022–
09.04.2023

EESTI KUNSTIMUUSEUM
KUMU

Mälu arheoloogid

Kunstikogu
Vitols Contemporary

Koostööpartnerid:
Riia Kaasaegse Kunsti Keskus
Läti Kultuuriprojektide Assotsiatsioon

Toetajad: GEMOSS Temnikova & Kasela

Keel ja Kirjandus

Ajakiri Keel ja Kirjandus otsib

KULTUURIUURINGUTE JA FOLKLORISTIKA VALDKONNA TOIMETAJAT

PAKUME töötajale
- põnevat vaimutööd
- suhteliselt paindlikku tööaega
- kõrgharidusega kultuuritöötaja miinimumpalka
- imelise vaatega tööruume Toompeal

OOTAME kandidaadilt
- kõrgharidust
- inglise, saksa ja vene keele oskust (vähemalt üks neist väga heal tasemel)
- valdkondlikku pädevust
- teadustekstidega töötamise kogemust

Tööleasumise aeg 1. märtsist 2023

Avaldusi koos haridust tõendava dokumendi koopia, elulookirjelduse ja motivatsioonikirjaga ootame **20. detsembriks 2022** aadressil
Keel ja Kirjandus, Kohtu 6, 10130 Tallinn või digiallkirjastatuna aadressil kk@keeljakirjandus.ee

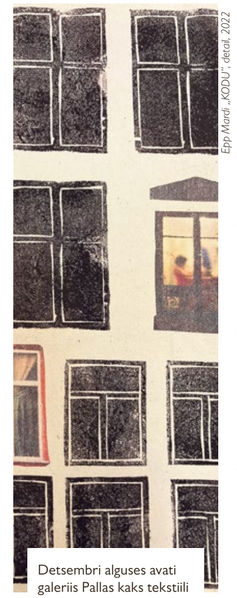
Epp Mardi „KODU", detail, 2022

Detsembri alguses avati galeriis Pallas kaks tekstiili fookusesse tõstvat väljapanekut. Esiteks saame uurida Eesti Tekstiilikunstnike Liidu aastanäitust „Eluoluline", mis tutvustab ka liidu tänavu välja antud aastapreemiate laureaatide loomingut. Lisaks sellele on avatud ka Kõrgema Kunstikooli Pallas tekstiiliosakonna kolmanda kursuse ühisnäitus „Hinge kaartides" (juhendaja Maryliis Teinfeldt-Grins). Kogu oluline teave: *pallasart.ee*

08.12.
PAIDE TEATER LÕPU EEL

8. detsembril esietendub Paide Teatri praeguse kollektiivi (eesotsas Jan Teevetiga) viimane lavastus „Oaas". Aga ometi ei ole see lavastus lõpust, lõppemisest ega lõpetamisest, vaid hetkest enne lõppu, hetkest, mil kõik on võimalik. Lavastust on inspireerinud Lou Reedi, Laurie Andersoni, Patti Smithi, Nick Cave'i ja mitmete teiste tekstid, altarimaalid ja missad, Ameerika telekanalite *talk show*'d ning muidugi kõik stseenid Tšehhovi näidenditest, kus juuakse teed. Pilk peale: *paideteater.ee*

09.12.
„LIBAHUNT" VON KRAHLIS

Lõpumeeleolud valitsevad ka Tallinna vanalinnas, kus Von Krahli Teater parasjagu kohvreid pakib. Peeter Jalakas alustas Von Krahli Teatrit Rataskaevu tänaval 30 aastat tagasi Kitzbergi „Libahundiga", niisiis on igati loogiline sellega seal majas ka lõpetada. Küsimus, millele lavastus vastust otsib, tundub liigagi lihtsakoeline, kuid seda enam põhjapanev: kas maailm eksisteerib meie peade sees või väljaspool? Esietendus 9. detsembril. Info ja piletid: *vonkrahl.ee*

09.–11.12.
JÕULU-RAAMATUMESS

Raamatud (nagu ka kõik muu) on teatavasti õige kalliks läinud, seega pruugib jõulukinkide varumiseks (ja vast ka lihtsalt aukude lappimiseks riiulis?) seada millalgi vahemikus 9.–11. detsembrini sammud Kultuurikatlasse, kus toimub Eesti Kirjastuste Liidu korraldatav Tallinna raamatumessi jõulumüük. Oma lettidega on kohal 30 kirjastust, hinnad on soodsamad kui kauplustes, eriti hästi sattudes võib kohtuda ka mõne autoriga. Kava jm: *estbook.com*

10.12.
MAA-ALUNE KUNSTILAAT *VOL. 2*

Kultuurselt kaubanduslikke teadaandeid on aga muidugi veel, nimelt kutsuvad ÄSS ja Ajuokse meid 10. detsembril algusega kell 12 taas maa alla alternatiivse loominguga tutvuma. Laat toimub Tartus Aparaaditehases (sissepääs Kastani tänavalt uksest nr 2 otse alla keldrisse). Oma uksed avab ka värske üritustepind 160 ruutu, siiditrüki töötuba korraldab Kuues Planeet! Kell 21 stardib sealsamas kõrval kunagistes Sodiaagi ruumides laada ametlik äftekas (*live*: GØK2, Siemens Nokia, Entroopika). Infot: *facebook.com/ajuokse*

Foto: Stina Leek

10.12.
JOONED JA VALGUS

10. detsembril toimub Tartus ringkäik „Ühised jooned ja valgus", mis algab kell 15 Kogo galeriis (Kastani 42), kus külastatakse üheskoos Laura Põllu ja Andres Toltsi näitust „Ühised jooned, jääkaru ja elevant", ning jätkub Tartu Kunstimajas (Vanemuise 26) Kristi Kongi ja Mare Vindi väljapanekuga „Selleks, et tajuda valgust, pead sulgema silmad" tutvumisega. Näitusi tutvustavad (inglise keeles!) kunstnikud Laura Põld ja Kristi Kongi ning kuraatorid Šelda Puķīte ja Peeter Talvistu. Uuri: *kogogallery.ee*, *kunstimaja.ee*

15.–16.12.
SÕDA JA KULTUUR

15.–16. detsembril toimub Tartus Eesti Kirjandusmuuseumis 66. Kreutzwaldi päevade konverents „Sõda eesti kultuuris, kirjanduses ja ajaloos". Ettekannetega esinevad ajaloolased, kirjandusteadlased, folkloristid, etnoloogid ja mitme teise eriala teadlased, kes käsitlevad Ukraina sõja mõjusid ja selle kajastusi sotsiaalmeedias, esimese ja teise maailmasõja kujutamist kirjanduses, esimese ja teise maailmasõja kogemuste vahendamist autobiograafilistes tekstides jne. Vt: *kirmus.ee*

15./16.12.
LAULAB VAIKIJA

Meisterjaani kuues plaat „Millest mõtleb vaikija" ilmub detsembris plaadifirma Õunaviks alt vinüülil ja sel puhul on oodata Meisterjaani kontserte andma nii Tallinnasse (15.12., Von Krahl) kui ka Tartusse (16.12., Genialistide Klubi). Plaadil saavad kuuldavasti tervikliikuks helikehaks kokku Meisterjaani loomingu eksperimentaalsem ja klassikalisem poolus, aga laienenud on ka pillipark – parmupilli ja süntesaatori kõrvale on ilmunud kitarr! Lähemalt: *facebook.com/ounaviks*

Foto: Taavi Tulev

16.12.
SEKSUAALSE NÕUSOLEKU TÖÖTUBA

Kuidas kujutada kehalist autonoomiat? Kuidas väljendada huvi ja soovi seoses seksuaalse tähelepanu või tegevusega või hoopis vastumeelsust selle suhtes? Missugust seksuaalrevolutsiooni vajab tänapäeva ühiskond? 16. detsembril kell 15.30 toimub Eesti Kunstiakadeemia ruumis A403 Aet Kuusiku ja Elise Rohtmetsa juhtimisel Feministeeriumi töötuba seksuaalsest nõusolekust. Info ja registreerumine: *artun.ee*

EHE
KIREVANE EHE

Eesti ehtekunstnikud panevad mööödunud aastale suurejoonelise punkti A-Galerii SEIFIS Kristi Kongi kujundatud näitusega „Kirevane". Sõna „kirevane" tähistab nii kirjut ja mitmekesist kui ka kerge vandesõnana pahaendelist või vanakurja ning on seega ka lõppevat aastat kokkuvõttev ja iseloomustav. Kokku osaleb oma töödega väljapanekul ligi 40 ehtekunstnikku. Avatud 9. jaanuarini. Uuri asja: *agalerii.ee*

Kadi Veesaare sõrmus „LEEGITSEV"

KUNST
KURSI KOOLKOND XXXV

Kuni 15. jaanuarini saab Vana-Võromaa kultuurikojas (Katariina allee 11, Võru) näha Kursi koolkonna XXXV sünnipäeva näitust. Kursi koolkond on 1988. aastal Tartus Peeter Alliku, Albert Gulki, Ilmar Kruusamäe ning Priit Pangsepa loodud kunstnike ühendus, mille eesmärk oli ja on püüe erineda Tallinna kunstnikest ning Tartu klassikalist kunsti viljelevatest kunstnikest. Näitusel on üheksa Kursi koolkonna liikme (ning ühe külalise!) hüperrealistlikud, sürrealistlikud ja kontseptualistlikud tööd. Vaata: *facebook.com/vanavoromaakultuurikoda*

PIDU
KRAHLI-NOSTALGIAT, *ANYONE?*

Tähendusrikkad ajad vajavad tähendusrikkaid sündmusi. Von Krahli keskikka jõudmine ja iseseisva täiskasvanuelu alustamine uuel tasemel on kindlasti miski, mida tasub lisaks Rataskaevu *hood*'i viimastele lavastustele tähistada ka viimaste Krahli vanalinna pidudega. Nii toimub 13. ja 27. detsembril salongiõhtu „Psühholingvistiline patogenees" (Apparatus & Apparata *vs.* Forgotten Sunrise) ning 16. detsembril Mutant Disco Ball (Jimi Tenor, Ats ja Ajukaja, DJ Rhythm Doctor, DJ Siim Nestor). Info, piletid jm: *vonkrahl.ee*

TEATER
PALLIDEGA PALLIDEST

Zuga Ühendatud Tantsijad toovad detsembris Eesti Noorsooteatris lavale koguperelavastuse „Uperpall" – loo pallidega ja pallidest ehk sellest, et kui tahes uperpallis asjad ka ei oleks, saab need alati teistpidi põrkama panna. Lavastus põimib füüsilise teatri kartmatult visuaalsega. Autorid ja lavastajad Zuga Ühendatud Tantsijad, dramaturg Piret Jaaks, kunstnik Illimar Vihmar, helilooja Lauri-Dag Tüür, valguskunstnik Targo Miilimaa. Info: *eestinoorsooteater.ee*

DAMN.LOUD ESITLEB

Meie 2023. aasta kontserdihooaeg algab nagu kombeks, suurejooneliselt. Kaasaegset EBMi ja synthwave'i, innovaatilist noise'i A Place To Bury Strangersilt, industriaal- ja metalmuusika legendid Laibach ja Solstafir ning palju veel. Viska pilk peale meie kalendrile ja näeme kontserdil.

ROTTING CHRIST

ON THORNS I LAY

16. DETSEMBER 2022 TAPPER

KATATONIA
SÓLSTAFIR
+ SOM

22. JAANUAR 2023 HELITEHAS

LAIBACH

29. JAANUAR 2023 VABA LAVA

A PLACE TO BURY STRANGERS

3. VEEBRUAR 2023 SVETA

岩狼

WITH GABRIEL DUBKO ON VOCALS

17. VEEBRUAR 2023 SVETA

KONTRAVOID
KRIS BAHA

DJ 4-GOT-10 (BEATS FROM THE VAULT)

2. MÄRTS 2023 SVETA

MICHELLE GUREVICH

24. MÄRTS 2023 SVETA

PLOHO

30. MÄRTS 2023 SVETA